

Zuzana Beňušková

TEKOVSKÉ LUŽANY

Kultúrna a sociálna diverzita vidieckeho spoločenstva

Nitra 2010

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Katedra etnológie a etnomuzikológie

Zuzana Beňušková

TEKOVSKÉ LUŽANY

**Kultúrna a sociálna diverzita
vidieckeho spoločenstva**

Nitra

2010

© Doc. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc. 2010

Recenzenti:

Doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc.

Doc. PhDr. Ivan Dubnička, PhD.

Vyšlo s podporou Grantovej agentúry VEGA,
projekt č.: 1/3750/06

Vydala: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Nitra 210

Tlač: ŠEVT Bratislava

Prvé vydanie

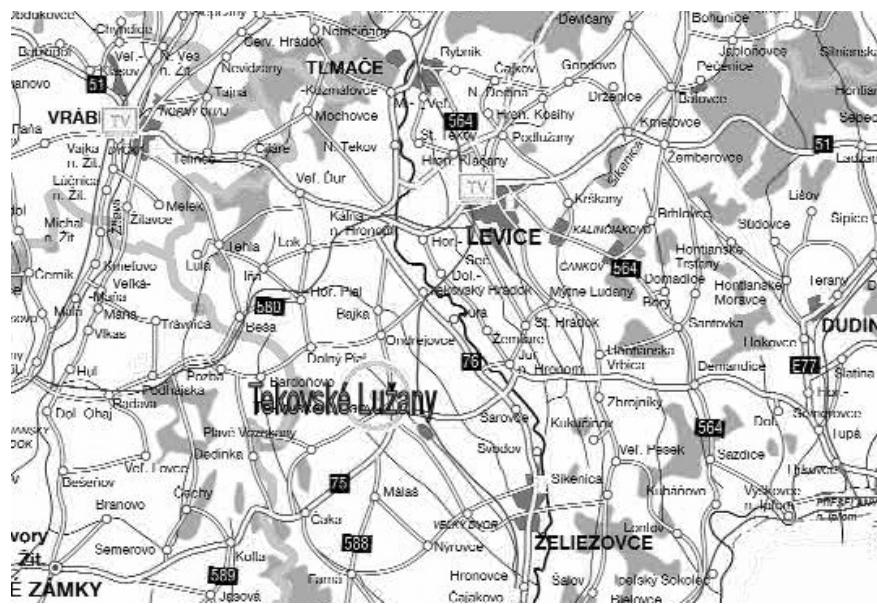
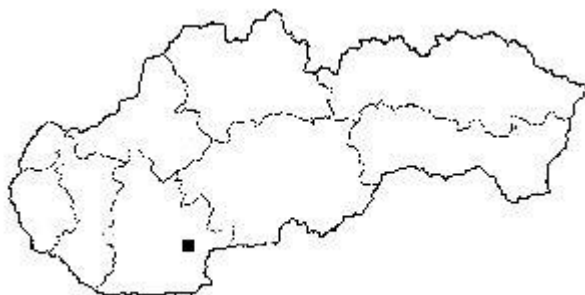
ISBN 978-80-8094-456-8

OBSAH

Úvod	5
Charakteristika obce	14
História obce	32
Etnické procesy a migrácie po druhej svetovej vojne	47
Slováci a Maďari	47
Židia	77
Rómovia	87
Súčasnosť	98
Záver	120
Literatúra	125
Príloha	130
Resumé	139

Ďakujem obyvateľom Tekovských Lužian za ochotu pri poskytovaní informácií použitých v tejto publikácii. Osobitne ďakujem Ing. Mariánovi Kotorovi a Štefanovi Šebovi za pomoc a trpezlivosť pri jej príprave. Poďakovanie patrí aj kolegom a študentom, ktorí sa zúčastnili kolektívnych výskumov a poskytli svoje výskumné materiály pre doplnenie obrazu o obci.

Zuzana Beňušková

Úvod

Odkrývanie minulosti obce Tekovské Lužany možno prirovnať k dobrodružnému pátraniu. A to aj napriek tomu, že ide o časy pomerne nedávne – minulé storočie. Tekovské Lužany sú totiž jednou z mnohých obcí južného Slovenska, kde sa v 40. rokoch 20. storočia pretrhla kontinuita vývinu. Lokálne spoločenstvo pôvodnej trojice obcí narušili politické udalosti vojnových a povojnových rokov. Prvou skupinou obyvateľstva, ktorú zmeny postihli bola početná židovská komunita. Výmena obyvateľstva v rámci tzv. Benešových dekrétov, kolektivizácia v poľnohospodárstve a napokon súčasne transformačné a globalizačné procesy vytvorili v Tekovských Lužanoch za päťdesiat rokov iný svet. Sú príkladom sociálne diverzifikovanej lokality, kde život naučil prekonávať ľudí etnické či konfesijnálne bariéry.

Tekovské Lužany (okres v Levice) sú lokalita s takmer 3000 obyvateľmi. Ich etnické a náboženské zloženie je mimoriadne pestré, avšak v rámci juhoslovenských regiónov nie výnimočné. Obec je slovensko-maďarská, čoraz viac ju v posledných rokoch dosídľujú obyvatelia rómskeho pôvodu, hlásiaci sa čiastočne k rómskej, čiastočne k maďarskej a slovenskej národnosti. Do roku 1946 boli osídlené prevažne Maďarmi a početnou židovskou komunitou. Žilo tu niekoľko usadlých cigánskych rodín, viacerí vynikli ako hudobníci.

Územie obce tvoria tri katastre: Tekovské Lužany, Tekovské Lužianky a Hulvinky. V rámci výmeny obyvateľstva v rokoch 1946-47 všetky tri obce dosídľili Slováci z Maďarska a prechodne tiež Slováci z Bulharska. Do Maďarska, do lokality Bátaszék sa vystaňovalo 146 rodín a na ich miesto prišlo 130 rodín z Čabianskej župy – z Kondoroša, Sarvaša, Békéšskej Čaby a Čabačudu a tiež z Nireďházy. Z Bulharska sa v roku 1947 pristaňovalo minimálne 61 osôb, avšak pre väčšinu z nich znamenali Tekovské Lužany len medzizas-

távku pri putovaní do ďalších cieľových lokalít.¹

Slovenskú národnosť posilnili aj ďalšie migrácie: po vojne to boli na niekoľko mesiacov Slováci zo Zakarpatska, domy boli pridelované aj prisťahovalcom z hornatých, vojnou postihnutých oblastí Slovenska. Tieto skupiny nezotrvali tak dlho, žeby ovplyvnili miestnu kultúru, podieľali sa však na slovakizácii obce. Prosperujúce roľnícke družstvo prispelo k rýchlemu rozvoju dediny a prilákalo do obce ďalších prisťahovalcov slovenskej národnosti. Išlo najmä o odborníkov v poľnohospodárstve, ale aj o ďalšie profesie vysokoškolsky vzdelaných ľudí. Uzatváraním manželstiev prišli do obce ďalší Slováci. Ešte do polovice 60. rokov 20. storočia bola obec prevažne maďarská, v súčasnosti sú Slováci voči Maďarom štatisticky zastúpení v Tekovských Lužanoch v pomere 2:1. Veľa rodín je etnicky miešaných a veľa obyvateľov bilingválnych.

Pestrému etnickému zloženiu zodpovedá aj pestré konfesiónálne zloženie obyvateľstva, ktoré sa sformovalo vplyvom uvedených migrácií. Necelá polovica Maďarov sa hlási k reformovanej kresťanskej cirkvi (kalvíni), ostatní sú rímskokatolíci. V prvej polovici 20. storočia bola v obci silná židovská komunita, cez vojnu však boli židia deportovaní a tí, ktorí prežili, sa neskôr odsťahovali do iných obcí Slovenska a do Izraela. K rímskokatolíckej cirkvi sa v súčasnosti okrem Maďarov hlásia aj Slováci a Rómovia. Slovenskí repatrianti² z Maďarska do Tekovských Lužian po 2. svetovej vojne priniesli ďalšie dve protestantské náboženstvá – evanjelické a.v. a baptistické. V obci majú centrum aj Jehovovi svedkovia, ktorých národnostné zloženie nie je vyhranené.

Sociálnu stratifikáciu obyvateľov obce poznačila poloha v regióne, ktorý je pomerne chudobný na pracovné príležitosti. Približne 50 % nezamestnanosť na prelome 20. a 21. storočia prispela ku skutočnosti, že v obci je početná skupina chudobného

¹ ĎURIŠ, J.: Niektoré poznatky o Slovákoch presídlených z Bulharska. In: Konečne doma. Bratislava 2000. V obci trvale zostalo len 15 Slovákov z Bulharska. K 31. 3. 1994 len 8 osôb, v čase výskumu 2 ľudia.

² Uprednostňujeme termín repatrianti, keďže v porovnaní s pojmom reemigranti presnejšie vymedzuje navrátilcov, ktorí územie Slovenska opustili vnútornou migráciou v rámci vtedajšej Uhorskej monarchie.

obyvateľstva, do značnej miery reprezentovaná Rómami sústrednými v centre obce. Málopočetnú vrstvu bohatých reprezentujú miestni majitelia pohostinstiev a obchodov.

Obecný úrad v Tekovských Lužanoch.

Hlavným zamestnaním obyvateľov Tekovských Lužian bolo poľnohospodárstvo doplnené o pestovanie viniča. V súčasnosti je spektrum oblastí zamestnania pestrejšie, pričom poľnohospodárstvom sa živí len približne 7 % obyvateľov.

V obci je viacero organizácií, ktoré sa zameriavajú na voľnočasové aktivity detí a mládeže a nadštandardná je starostlivosť o starých občanov.

Vzhľadom na diskontinuitný vývin a početné migrácie do obce je v súčasnosti pojem autochtónny obyvateľ a dosídlenec značne relatívny.

Na základe načrtnutej pestrej sociálnej štruktúry Tekovských Lužian, je snahou tejto práce osvetliť kontexty vytvárania tejto štruktúry v rámci obce i pozadia dejinných udalostí a jej dopad na fungovanie obce ako celku. História Tekovských Lužian v 20. storočí a najmä od druhej svetovej vojny je názorným príkladom rôznorodých migrácií, procesov akulturácie a dopadov spoločenskopolitických zmien. V rámci južného Slovenska však nejde o výnimočnú

obec, mnohé udalosti, ktoré sa zapísali do dejín Tekovských Lužian, zasiahli aj mnohé ďalšie lokality, aj keď nie všade v takej komplexnosti ako v tejto obci.

Teoretické východiská sa počas tvorby tejto monografickej štúdie priebežne formovali v súlade s rozširovaním dostupnosti poznatkov zahraničných autorov a ich včleňovaním do metodologického aparátu etnologickej vedy na Slovensku. Inšpiratívna bola najmä teória antropológie hraníc, ktorá je v súčasnosti diškurzom medzi konštruktivistickým a kognitívnym prístupom. Etnická hranica je spravidla vymedzovaná tromi vzájomne sa prekrývajúcimi dimenziami: územnou, kultúrnou a sociálnou. Hranica upozorňuje na diferenciácie medzi skupinami my – oni a zároveň na zhody v rámci jednej skupiny. Hranice oddeľujú a spájajú rôzne svety symbolických významov a identít, prostredníctvom ktorých sú vymedzované komunity.

Ako konštatuje jeden z najvplyvnejších teoretikov antropológie hraníc Fredric Barth, hranice nemusia mať územný rozmer. Sú predovšetkým sociálnymi hranicami, pričom kultúrne rozdiely sú významné len v rozsahu, v akom sú užitočné pre organizovanie spoločenských vzťahov. V stredo európskom priestore všetky etnické skupiny zdieľajúce spoločný priestor udržiavajú pravidelné vzájomné vzťahy, čo však nemusí nutne znamenať ohrozenie ich stability. Ďalší predstaviteľ konštruktivistického prístupu - A. Cohen naznačuje, že hranice sú konštruované ľuďmi v ich interakcii s ostatnými, od ktorých sa chcú symbolicky odlíšiť. Hranice, ktoré jedincov oddeľujú, nemajú iba fyzickú povahu, ale ide vždy aj o symbolické reprezentácie.³ Pohľad na sociálnu hranicu ako symbol prináša z aspektu kognitívnej antropológie aj E. Goffman, ktorý konštatuje, že hranice, ktoré oddeľujú a vymedzujú rôzne skupiny ľudí, je treba chápať ako symbolické a kognitívne. V každodennom živote neustále označujeme a klasifikujeme veci a druhých ľudí. Na to používame delenia v podobe mentálnych kategórií, ktoré proti sebe stavajú rôzne opozície a vyjadrené sú rozlišovaním pojmov. Kategorizácia objektov sa môže týkať ľudí, ich činností a dokonca aj času a prie-

³ ERIKSEN, T. H.: Antropologie multikulturních společností. Triton 2007, s. 82-83.

storu. Sú to prostriedky pomocou ktorých jedinci a skupiny v interakciách navzájom komunikujú a dospievajú k spoločnému náhľadu na svet. Ako uvádza M. Kanovský, ak dieťa v danom kultúrnom a sociálnom prostredí čelí etnickým diferenciaciam prejavujúcim sa v sociálnych praktikách, jeho mentálne dispozície ich spracovávajú tak, že vznikajú spontánne etnické klasifikácie. Podľa Kanovského etnické klasifikácie nie sú produktom ani sociálnych činností samotných, ani kognitívnych dispozícií samotných, ale ich interakcie. Obvykle majú podobu morálnych, socioekonomických a kultúrnych hraníc, ktoré rozdeľujú ľudí do rôznych skupín, definujú členstvo v nich a vytvárajú pocity vzájomnej podobnosti.⁴ Symbolické hranice nám teda poskytujú odpoveď na otázku, kto sme „my“ a kto sú „oni“. Symbolika však môže znamenať rôzne významy pre jednotlivcov z rôznych komunit. Medzietské hranice môžu byť niektorými jednotlivcami vnímané a inými nie. Symbolický význam hraníc umožňuje ľuďom udržať si schopnosť rozlišovať vo svete, kde je rôznorodosť komunit čoraz viac ohrozovaná začlenením do kategórií národ-štát. Nevyhnutne to vedie k zdôrazňovaniu hodnôt a symbolov uznávaných vo vnútri hraníc komunity. Cez symboly sa dá vyjadriť odlišnosť od iných a zároveň iným ukázať svoju osobitosť. Vytváranie symbolických hraníc je procesom kultúrnej exklúzie a inklúzie.

Trochu odlišný, ale metodologický prínosný je prístup sociológov pri konceptualizácii symbolických hraníc a ich zdrojov. Používajú tri rozdielne prístupy. Niektorí ich umiestňujú do ľudských myslí, ďalší ich vnímajú ako produkt interakcie medzi jedincami, iní poukazujú na to, že sú spôsobené sociálne politickými silami. Tieto prístupy smerujú k trom hlavným dimenziám kultúrneho života: kognitívnej, komunikatívnej a politickej.⁵

Konštruktivista T. H. Eriksen vníma etnicitu ako výsledok sociálnej komunikácie. Tvrdí, že vytvorenie konceptov etnicity je určitý typ sociálneho procesu, v ktorom sú komunikované predstavy o kultúrnych rozdieloch. Vo svojich úvahách o napĺňaní pojmu etni-

⁴ KANOVSKÝ, M.: Identita a etnicita: Lesk a bieda sociálneho konštruktivizmu. *Studia ethnologica* 12, Praha, Karolinum, 2004, s. 97-108.

⁵ ŠAFR, J.: Symbolické a sociální hranice. <http://www.socioweb.cz>

cita však ide ďalej. Vzhľadom na historickú obmedzenosť termínu etnicita sa provokatívne zamýšľa nahradiť túto kategóriu pojmi ako tradicionalizmus, kulturalizmus, neformálne politické organizácie, čo by podľa neho mohlo vytvoriť nový a snád' pre výskum výhodnejší terminologický priestor.⁶ Neznamená to, že by sa kategória etnicity mala vymazať, ale naznačuje akými rôznymi spôsobmi sa naplňa a s čím sa v konečnom dôsledku pod rúškom nadčasovej etnicity politicky manipuluje.

Tieto teoretické prístupy nás viedli pri práci v teréne k výskumnej otázke: **ako sa vymedzuje etnická hranica v rámci lokálneho spoločenstva vo viacetnickom prostredí, v ktorom sú dominantné každodenné medzietnické a nadetnické vzťahy dlhodobó fungujúce v relatívne nekonfliktnej konsolidovanej podobe?**

Poznatky sústredené v tejto práci vychádzajú z kolektívnych etnologických výskumov, ktoré boli v Tekovských Lužanoch realizované v rokoch 2001-2004, neskôr boli doplnené individuálnymi doplnkovými výskumami.⁷

Skúsenosti s odlišnými interpretáciami vzťahov medzi Maďarmi a Slovákami medzi spoločenskými vedcami na Slovensku a účelové využívanie a zneužívanie výsledkov výskumov v etnicky konfliktných situáciách na sklonku 20. storočia boli podnetom pre vznik projektu „Multietnické prostredie z multietnického pohľadu. Etnologický výskum v obci Tekovské Lužany.“ V priebehu 18 mesiacov projekt realizoval národnostne miešaný slovensko-maďarský tím.⁸ Riešiteľmi boli výskumníci z vedeckých, univerzitných a múzejných pracovísk a poslucháči odboru etnológia z dvoch univerzít na Slovensku. Jeho cieľom bolo analyzovať etnokultúrne a sociálne vzťahy vo vybranej

⁶ ERIKSEN, T. H.: Antropologie multikulturních společností. Triton 2007.

⁷ Výskumy boli organizované Národopisnou spoločnosťou Slovenska, finančne podporené z programu PHARE. Individuálny výskum bol uskutočnený v rámci projektu VEGA č. 1/3750/06 Etnologické súvislosti civilizačných a kultúrnych zmien každodennej kultúry na Slovensku, hlavná riešiteľka projektu bola V. Feglová.

⁸ Organizačne výskum pomohlo zabezpečiť vedenie obce a okrem množstva miestnych obyvateľov ochotných spolupracovať pri interview významným spôsobom prispel k realizácii výskumu pán Štefan Šebo.

lokalite s akcentom na vyjasnenie odlišností vnímania príslušníkmi rôznych skupín obyvateľov skúmanej obce. Aj keď sa nepodarilo výskumný tím zostaviť v celkom optimálnom zložení (rátalo sa napr. aj s výskumníkom spomedzi Slovákov z Maďarska) a každý výskumník pracoval na odlišnej téme, práve kolektívny spôsob výskumu, ktorého súčasťou boli aj ústne výmeny skúseností, mal osvetliť osobitosti pozície každého etnika v skúmanej lokalite.

Základné výskumné otázky boli:

1. Ako poznačila výmena obyvateľstva lokálne spoločenstvo, či a ako sa premieta v sociokultúrnom živote obce v súčasnosti?
2. Ako na udalosti po vojne spomínajú obyvatelia Tekovských Lužian?
3. Na akých tradíciách buduje obec svoju lokálnu kultúru a identitu?
4. V ktorých oblastiach kultúrno-spoločenského života sa premieta multietnickosť obce?

Výskumníkom sa podarilo zhromaždiť deväť dokumentačných materiálov z kvalitatívnych výskumov zameraných na nasledovné témy:⁹

1. Spolky záujmové združenia, folklórne skupiny (Attila Agócs) / materiál z výskumu, VA NSS inv. č. 1187.
2. Konfesijné vzťahy (Zuzana Beňušková) / materiál z výskumu, VA NSS inv. č. 1188.
3. Chudoba – etnologické aspekty. Tekovské Lužany. (Nina Hanuliaková – Beňová) / materiál z výskumu 3.-8. jún 2001, VA NSS inv. č. 1189.
4. Autority/elity obce (Martina Kaľavská) / materiál z výskumu jún 2003, VA NSS inv. č. 1190.
5. Zmiešané manželstvá (Jana Tkáčová) / materiál z výskumu jún 2003, VA NSS inv. č. 1191.
6. Ekonomické stratégie po r. 1989 (Zita Škovierová) / materiál z výskumu 3.-8. júna 2001, VA NSS inv. č. 1192.
7. Rodinné obrady - pohreb (Igor Valach) / diplomová práca

⁹ Archívne materiály sú uložené vo Vedeckom archíve Národopisnej spoločnosti Slovenska (VA NSS). Citované časti z týchto materiálov uvádzame v podobe iniciál mena informátora, roku narodenia (ak je známy) a inventárneho čísla materiálu.

8. Rodinné obrady – svadba (Katarína Bujdáková) / diplomová práca
9. Staviteľstvo a urbanistický rozvoj obce (Igor Thurzo) / správa z výskumu, VA NSS inv. č. 1193.
10. Pamätné miesta a udalosti (Imrich Tóth) / odborný článok

Okrem uvedených tém spracovaných do podoby archívnych materiálov boli v obci urobené dva krátkodobé výskumy rómskej komunity (A. Mann, Z. Veselská–Bošeľová) a kalendárnych obyčají (K. Holbová). Parciálne výsledky z uvedených výskumov niektorí autori publikovali v odborných periodikách a monografiách, z etnologickeho výskumu v Tekovských Lužanoch vznikli dve diplomové práce.¹⁰ Súčasťou vedeckej dokumentácie sú tiež početné fotografie a videozáznam.

Etnické procesy v strednej Európe zdynamizoval rozpad Rakúsko-Uhorskej monarchie, následne udalosti druhej svetovej vojny a po nej pokusy o vytvorenie národných štátov bez etnických menších. Táto problematika je predmetom mnohých štúdií a monografických prác historikov, etnológov či politológov.¹¹ Sústredené boli dobové dokumenty, ozrejmené boli procesy, praktiky, právne aj politické aspekty tzv. Benešových dekrétov, existujú tiež publikované reflexie týchto udalostí v spomienkach jednotlivcov. Ako sa tieto udalosti zachovali v sociálnej pamäti obyvateľov konkrétnych lokalít a či a ako vplývajú na ich život aj po polstoročí, dávajú existujúce odborné a vedecké práce len príležitostne odpovede.

¹⁰ BEŇUŠKOVÁ, Z.: Religiozita a konfesijné vzťahy v lokálnom spoločenstve. Bratislava, VEDA 2004; MANN, A.: Obyčaje pri mŕtvom a pohreb Rómov na Slovensku. In: Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitným zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť (zost. Ján Botík), Bratislava, LÚČ 2001, s. 109-119; TÓTH, I.: Bitka pri Tekovských Lužanoch. Historická revue 12, 2001, č. 7, s. 12-13; VALACH, I.: Rodinné obyčaje v multikonfesijnej lokalite Tekovské Lužany Pohrebné obyčaje. Diplomová práca, Katedra etnológie a etnomuzikológie FF UKF Nitra 2004; BUJDÁKOVÁ, K.: Svadba v Tekovských Lužanoch. Diplomová práca, Katedra etnológie a etnomuzikológie FF UKF Nitra 2004.

¹¹ Spomeňme publikácie Spoločenskovedného ústavu SAV, J. Bobáka, M. Paríkové, J. Botíka, či K. Vadkerty.

Priemik do vybraných oblastí života v Tekovských Lužanoch priblížil formovanie sociálnych vzťahov v jednej z lokalít poznačených spomenutými historickými udalosťami a naznačil ako sa tzv. veľké dejiny premietli do malých dejín jednotlivcov a lokálneho spoločenstva.

Slovenské a maďarské vnímanie dejín je odlišné. Ak sa zameriame na dokumentáciu konkrétnych udalostí bez objasnenia dlhodobějších kontextov slovensko-maďarských vzťahov, ľahko sa jednotlivé fakty dajú využiť na potvrdenie „dobrých“ a „zlých“ tvorcov a aktérov historického diania. Na obsiahle vysvetľovanie dejinných súvislostí však priestor v tejto publikácii nie je, ani to nie je jej zámerom. Rovnako ako nie je zámerom cez zverejnené spomienky roznevať pocity viny či martýrstva v dnes vcelku konsolidovanej slovensko-maďarskej komunite Tekovských Lužian. Jej obraz je vytvorený predovšetkým na základe zozbieraných faktov v rámci rozhovorov s obyvateľmi a obsahovej analýzy dostupných informácií.

CHARAKTERISTIKA OBCE

Gegrafické a administratívne začlenenie

Obec Tekovské Lužany vznikla v roku 1965 zlúčením troch lokalít: Tekovských Lužian, nazývaných Lužany, Tekovských Lužianok nazývaných Lužianky a Hulviniek. V období socializmu boli strediskovou obcou, čo znamenalo rozvoj ich infraštruktúry na úkor okolitých obcí. Všetky tri bývalé obce sú zlúčené aj stavebne a niekdajšie hranice medzi nimi už nemožno pri bežnom pohľade rozoznať. Chotár obce susedí s katastrami obcí Farná, Jur nad Hronom, Málaš, Ondrejovce, Plavé Vozokany, Šarovce, Turá a Želiezovce. Obce, ktoré tvoria základ Tekovských Lužian, sa nachádzali v Tekovskej župe, do roku 1960 patrili do okresu Želiezovce, neskôr do okresu Levice. Sú súčasťou Nitrianskeho samosprávneho kraja. K obci patrí osada Zálagoš nachádzajúca sa 5 km juhozápadne od intravilánu, na území ktorej bol štátny majetok.

Tekovské Lužany patria k najväčším obciam Levického okresu. Počet obyvateľov je takmer 3000. Ležia vo východnej časti Podunajskej nížiny v širokej doline dolného Hrona. Cez obec preteká potok Lužianka. Od Levíc sú vzdialené 14 km vlakom a 23 km autobusom, od Želiezoviec - 10,5 km.

Zamestnanie obyvateľstva

Tekovské Lužany boli poľnohospodársko-remeselníckym mestčekom. Podnikateľské aktivity, ktoré rozvinuli najmä židovskí obyvatelia, súviseli s poľnohospodárskou výrobou. V obci boli mlyny, mliekareň regionálneho významu - pôvodne majetok grófa Esterházyho. Po druhej svetovej vojne objekt opravil a závod rozšíril Zväz mliekarských družstiev so sídlom v Nitre. Mlieko pozvážané aj z okolitých obcí sa tu iba chladilo a odvážalo sa autom do Nitry na spracovanie. Od roku 1947 sa začalo spracúvať priamo v obci, vyrábali tu tvaroh, maslo, syry aj na export. Po roku 1989 mliekareň skra-

chovala a chátrajúca poschodová budova čaká na nové využitie.

Hospodárenie dvoch jednotných roľníckych družstiev v zlúčených Tekovských Lužanoch patrilo za socializmu k najúspešnejším v okrese Levice. Robotníkov zamestnával najmä Okresný stavebný podnik a Pozemné stavby.

Urbanizmus a bývanie

Uličná sieť tvorí sústavu, ktorá je takmer pravidelná. Stredom obce prechádza hlavná ulica, pri ktorej sa nachádza obecný úrad, rímskokatolícky kostol, hypermarket, Bratská jednota baptistov, viaceré menšie obchody a pohostinstvá. V centre sú aj chátrajúce budovy JRD, mliekarene a kúpaliska postaveného v roku 1970. Hlavné cesty vedúce do okolitých obcí sa rozvetvujú na oboch stranách do dvoch smerov. Pôvodné tri obce sú stavebne prepojené, ich existenciu pripomínajú cintoríny, ktorých je v obci päť, avšak len dva sú funkčné – rímskokatolícky a kalvínsky, oba v časti Tekovské Lužany. V Lužiankach sú zvyšky pôvodného cintorína a obnovený židovský cintorín. V lese pri Hulvinkách bol starší židovský cintorín.

Staršia zástavba sa nachádza najmä v centre obce. Nová výstavba je sústredená najmä v severnej časti obce za vodnou nádržou.

Dominantu obce tvorí rímskokatolícky kostol. Kostol reformovanej kresťanskej cirkvi je mimo hlavného centra. K významnejším stavbám s historickou hodnotou patrí aj starší poľnohospodárskový-robný celok na južnom okraji obce pri ceste do Čaky.

Osobitnú pozornosť si zasluhuje charakteristika bytového fondu na základe analýzy sčítania obyvateľov v roku 2001. Ten do značnej miery determinuje súčasné sociálne procesy v obci, najmä špecifickú imigráciu obyvateľov z nízkych sociálnych vrstiev. V jadrách pôvodných troch obcí je značný počet starých domov z nepálenej tehly s nízkym štandardom bývania, celkove ich je 302. Približne štvrtina rodinných domov poskytuje bývanie 4. kategórie, kým rodinných domov s bývaním 1. kategórie je 45 %. Domov z 19. storočia a starších je 102, čo je 1/9 domového fondu obce. Cca 1/3 domov bola postavená do roku 1946. Priemerný vek domov je 50 rokov.

Obdobie výstavby	Rodinné domy	Bytové domy	Ostatné budovy	Domový fond spolu
do 1899 a nezistené	101	0	1	102
1900-1919	95	0	1	96
1920-1945	127	0	2	129
1946-1970	279	40	1	320
1971-1980	102	14	2	118
1981-1990	92	7	0	99
1991-2001	42	11	0	53
Spolu	838	72	7	917
%	91,4	7,9	0,8	100

V obci bolo v roku 2001 144 neobývaných rodinných domov, z toho 18 nespôsobilých na bývanie. Na rekreáciu bolo využívaných len päť, Tekovské Lužany nie sú chalupárskou obcou. Minimálne 151 bytov bolo bez vodovodu, v roku 2001 v nich žilo 451 osôb. V tomto čase mali v 80 bytoch osobné počítače (9,1 %) a v 13 bytoch aj internet, pričom tieto výdobytky techniky malo k dispozícii 388 obyvateľov týchto bytov. V obci je internetový klub. Osobné autá mali v 315 bytoch, v ktorých žilo 1 181 ľudí (34,4 %).¹² Novšie údaje prinesie sčítanie roku 2011.

Demografické zloženie

Posledné údaje o počte obyvateľov, ktoré zachytávajú tri pôvodné obce pred rozdelením, sú z roku 1948:¹³ Obec mala 3 515 obyvate-

¹² Interný materiál OÚ Tekovské Lužany.

¹³ Výsledky zo sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 1991 a 2001 čerpáme z interných dokumentov poskytnutých OÚ Tekovské Lužany a webovej stránky <http://app.statistics.sk/mosmis/sk/run.html>, staršie údaje sú zo Štátneho archívu

Ťov, z toho v Ťekovských LuŤanoch ťilo 2 117, v Ťekovských Luťiankach 448 a v Hulvinkach 350 Ťudí.

V roku 1961 mali uť spojené Ťekovské Luťany 3 843 obyvateŤov, ktorých do roku 1991 ubúdalo ať na najnižťí poĥet v novodobej históriu – 2 909. Od tohto obdobia je poĥet obyvateŤov obce stabilizovaný s miernym nárastom. V roku 2007 bolo obyvateŤov 2 945. Od roku 1995 do roku 2003 sa viac Ťudí prist'ahovalo, ako sa odst'ahovalo. Prírodný prírastok obyvateŤstva je vťak dlhodobo záporný, t. zn., ťe obyvateŤstvo postupne starne.¹⁴

PodŤa sĥítania obyvateŤov, domov a bytov v roku 2001 bývalo v obci 2 926 obyvateŤov. Z toho 61, 4 % bolo miestnych rodákov. V produktívnom veku bolo 63,6 % obyvateŤov, v poproduktívnom 15,6 % obyvateŤov. Viac ako polovica obyvateŤstva (52,23 %) našla uplatnenie v sluťbách a maloobchode, ĥo je typické pre veľké vidiecke obce. V obci existuje aj znaĥná dochádzka za prácou (31,55 %). K októbru 2003 mala obec 2 933 obyvateŤov, z toho 1 344 ekonomicky aktívnych. Nezamestnaných bolo v skúmanom období vyťe 500 Ťudí. Napr. k 31.12 2002 bolo zaevidovaných 594 nezamestnaných. Dá sa konťtatovať, ťe takmer polovica ekonomicky aktívnych obĥanov je bez práce.¹⁵

Väĥšina obyvateŤov Ťekovských Luťian malo najvyšťie ťkolské vzdelanie základné a uĥňovské/odborné bez maturity (spolu 1728, ĥo po odrátaní ťkolopovinných detí do 16 rokov od celkového poĥtu obyvateŤov je 75 % obyvateŤov). Táto nepriaznivá ťtruktúra vychádzajúca z tradiĥného poľnohospodárskeho prostredia a osídľovania obce nižťšími sociálnymi vrstvami vytvára predpoklad k vysokej miere nezamestnanosti. Napriek tomu sa nezamestnanosť v roku 2008, v období pred hospodárskou krízou roku 2008 minimalizovala na reálnych 560 osôb. Z toho bolo vťak pribliťne 200 takých, ktorí o zamestnanie dlhodobo nejavili záujem a neevidovali ich ani pracovné úrady. Verejnoprospeťných prác sa na zaĥiatku roku 2009

SR. Ťtatistický lexikón obĥí v republike Ĥeskoslovenskej III. Krajina Slovenská. Praha Orbis 1936.

¹⁴ TÖRÖKOVÁ, M.: Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Ťekovské Luťany... s. 4.

¹⁵ TÖRÖKOVÁ, M.: tamťe s. 6.

zúčastňovalo okolo 90 obyvateľov. V obci sa vyskytuje aj negramotnosť u niekoľkých Rómov.

Najvyšší skončený stupeň školského vzdelania	Muži	Ženy	Spolu
Základné	323	557	880
Učňovské (bez maturity)	492	280	772
Stredné odborné (bez maturity)	43	33	76
Celkove bez maturity			1728
Úplné stredné učňovské (s maturitou)	61	45	106
Úplné stredné odborné (s maturitou)	86	157	243
Úplné stredné všeobecné	31	77	108
Vyššie	8	6	14
Vysokoškolské spolu	49	39	88
Ostatní bez školského vzdelania	2	3	5

Rozdiely sú vo vzdelaní aj medzi pohlaviami. Ženy tvoria 63,3 % občanov so základným vzdelaním, učňovskú školu bez maturity má väčšina mužov (63,7 %). Ešte výraznejší je rozdiel medzi dvomi pohlaviami pri úplnom strednom všeobecnom vzdelaní: 71,3 % absolventov gymnázia tvoria ženy. Viac vysokoškolsky vzdelaných je však mužov (55,7 %).¹⁶

Mnoho obyvateľov si nachádza prácu mimo

¹⁶ TÖRÖKOVÁ, M.: Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Tekovské Lužany... s. 9.

obce v Želiezovciach, Tlmačoch, Leviciach – v priemyselných parkoch v Nitre, Galante, alebo v príľahlých maďarských lokalitách v okolí Ostrihomu a Székesfehérváru. Paradoxne – do najbližšieho priemyselného parku v Leviciach mali problém dochádzať, pretože neboli vhodné verejné spoje, ktorými by sa dostali na pracovné smeny. Hospodárska kríza pribrzdila priaznivý vývin zamestnanosti hneď v jej počiatkoch koncom roka 2008. Okolo 150 ľudí pracovalo v zahraničí. Okrem Maďarska najmä v Čechách, v Rakúsku a v Británii a Írsku. Ženy robia často au pair a muži montážnikov. Vzostupnú úroveň má drobné podnikanie v obci. Je tu päť samostatne hospodáriacich roľníkov, ktorí sa zameriavajú najmä na výrobu technických plodín a produkciu biomasy.

Podľa typu ekonomickej aktivity bolo nasledovné zloženie obyvateľov:¹⁷

	Celkove	%
Zamestnanci v štátnom podniku	442	31,3
Zamestnanci v súkromnom podniku	321	22,7
Zamestnanci v družstve	149	10,6
Zamestnanec u iného zamestnávateľa	20	1,4
Podnikatelia bez zamestnancov	44	3,1
Podnikatelia so zamestnancami	41	2,9
Ostatní a nezistení	394	27,9

Z ekonomicky aktívneho obyvateľstva 55,5 % pracovalo v robotníckych profesiách. Z nasledujúcej tabuľky je možné zistiť v akých odvetviach pracovali muži a ženy z Tekovských Lužian a v akom počte odchádzali za prácou mimo obec, t.j. aj aké odvetvia poskyto-

¹⁷ Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001.

vali zamestnanie priamo v obci.¹⁸

Odvetvie hospodárstva	Muži	Ženy	Spolu	Mimo obce
Poľnohospodárstvo, poľovníctvo	126	74	200	9
Priemyselná výroba	103	113	216	86
Výroba a rozvod elektriny, plynu, vody	20	3	23	24
Stavebníctvo	47	4	51	24
Obchod, oprava motorových vozidiel a spotrebného	47	96	51	47
Hotely a reštaurácie	8	20	28	6
Doprava, skladovanie, spoje	46	17	63	37
Peňažníctvo a poisťovníctvo	3	3	6	5
Nehnuteľnosti, prenajímanie, obchodné služby, výskum a vývoj	20	8	28	19
Verejná správa a obrana	89	58	147	31
Školstvo	9	48	57	14
Zdravotníctvo a sociálna starostlivosť	11	22	33	20
Ostatné verejné, osobné a sociálne služby	10	23	33	12
EA bez udania odvetví	212	163	384	22
Spolu	762	652	1414	347

Najviac obyvateľov bolo zamestnaných v priemyselnej výrobe, poľnohospodárstve, obchode a oprave spotrebného tovaru a vo verejnej správe. Muži boli zamestnaní najviac v poľnohospodárstve a stavebníctve, ženy dominovali vo sfére obchodu a školstva.

¹⁸ Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001.

Etnické zloženia obyvateľov na počiatku 21. storočia¹⁹

Pomer obyvateľov maďarskej a slovenskej národnosti sa v polovici 60. rokov 20. storočia naklonil v prospech Slovákov. Od 90. rokov sa neprehradiateľnou zložkou štruktúry obyvateľov obce stali Rómovia.

Podľa etnickej príslušnosti	Slováci	Maďari	Rómovia	Česi
2001	1771	1035	54	36
v %	60,5	35,4	1,8	1,2
% z 1991	54	44,3	0,7	1,0
2001 podľa materinského jazyka	1672	1126	64	27
v %	57,1	38,4	2,1	0,9

Náboženské zloženie na počiatku 21. storočia²⁰

V Tekovských Lužanoch má sídlo alebo priestory v užívaní päť náboženských komunít. Každá z nich má svoj objekt – kostol alebo modlitebňu. Nachádza sa tu katolícky a reformovaný kostol s farou, baptistická modlitebňa so spoločenskými priestormi a bytom pre kazateľa, evanjelická modlitebňa filiálky s centrom v Plavých Vozokanoch a dom Svedkov Jehovových. Všetky objekty sú v časti Lužany, kde je aj administratívne centrum obce. V obci sú dva funkčné cintoríny – katolícky a protestantský. Na okraji katolíckeho sú vyčlenené hroby baptistov. Protestantský cintorín sa delí na väčšiu reformovanú a menšiu evanjelickú časť, vizuálne sa odlišujú aj tvarom náhrobných kameňov. Hroby jehovistov nie sú územne vyčlenené. Ľudia bez vyznania sú pochovávaní na oboch cintorínoch, podľa prania rodiny. V časti Lužianky je zrekonštruovaný židovský cintorín ako pamiatka na zaniknutú komunitu. Za

¹⁹ Výsledky sčítanie obyvateľov, domov a bytov roku 2001, s. 5. Interný materiál obce.

²⁰ Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001.

obcou smerom na Medvecké sú pováľané kamene zo starého židovského cintorína. Keďže Tekovské Lužany tvorili v minulosti tri obce, každá mala svoje cintoríny. Zvyšky reformovaného sú v Hulvinkách a miešaného katolícko-reformovaného v Lužiankach. Okrem týchto základných priestorov sú v obci drobné sakrálne stavby – zvonica reformovanej cirkvi v Hulvinkách a sochy svätých v Lužanoch.

Areál rímskokatolíckeho kostola.

Pozostatky cintorína na bývalom pomedzí obcí.

Údaje zo sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2001 približuje tabuľka č. 1.

Tabuľka č. 1

SPOLU		Tekovské Lužany 2001 - náboženské zloženie						
	R. – katol.	Evan. a.v.	Reformovaní	Baptisti	Metodisti	Jehovisti	Bez vyznania	
2926	1223	316	459	76	32	27	647	
%	41,8	10,1	15,7	2,6	1,1	0,9	22,1	

Politická štruktúra obecného zastupiteľstva

V Tekovský Lužanoch boli do roku 2010 zastúpené parlamentné strany Kresťansko-demokratické hnutie (KDH), Smer – sociálna demokracia, Strana maďarskej koalície (SMK), Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS), ktoré nominujú pred komunálnymi voľbami kandidátov na poslancov a starostu a zloženie volebných okrskových komisií. Tieto štyri strany majú v obci svoje vedenie a prívržencov. Pre väčšinu politických strán sú voľby hlavná a často aj jediná relevantná aktivita, ktorú v obci vykonávajú. KDH a HZDS tu nemajú členskú organizáciu, aktivity sú skôr orientované na okresné zložky strán. Výnimkou je Strana maďarskej koalície. Má riadne evidovanú členskú základňu a pravidelne organizuje zasadnutia, prednášky a iné stretnutia. Prizývajú si aj popredných predstaviteľov tejto strany. Výročnej schôdze sa zúčastňuje okolo 50-60 ľudí, kým na schôdzu Smeru prichádza len 10-15 ľudí. Odráža sa to aj v jej úspešnosti v komunálnych voľbách. V roku 2006 už po štvrtýkrát v boji o starostovské kreslo zvíťazil kandidát SMK Marián Kotora a z deviatich volených poslancov mala strana počas volebného obdobia 2006-2010 v obecnom zastupiteľstve päť. Okrem SMK je v obecnom zastupiteľstve už len jeden stranícky kandidát za KDH. Ďalší traja boli nezávislí kandidáti.

Výsledky volieb do obecného zastupiteľstva roku 2006 v Tekovských Lužanoch.²¹

Počet zvolených poslancov	Kandidovali za:
3	NEKA
1	KDH
5	SMK-MKP

Účasť na voľbách do obecného zastupiteľstva bola v roku 2006

²¹ Výsledky volieb podľa obcí, miest, mestských častí
http://app.statistics.sk/oso_2006/

v Tekovských Lužanoch 54,09 %.²² Pre porovnanie v celoštátnom meradle bola účasť 47,6 % oprávnených voličov.

Je známe, že najmä v menších lokalitách v komunálnej politike hrá stranícka príslušnosť menšiu úlohu, dôležitejšie sú osobné skúsenosti s kandidátmi, ktorých ľudia poznajú. Na komunálnej úrovni ide skôr o riešenie praktických problémov, než o politiku. Platí to aj o Tekovských Lužanoch. Podľa zloženia poslancov obecného úradu je zjavné, že pravoľavá politická orientácia u voličov nehrá rolu, pre príslušníkov maďarskej národnostnej menšiny je rozhodujúca národnostná orientácia strany.

„V prípade volieb majú zastúpenie v komisiách. Delegujú členov, nominujú kandidátov. Vtedy viem povedať, že tento je prívržencom Smeru alebo kadebáčky. Oni ani bobvieako neschádzajú. Taký latentný stav, že sú tu a presadzujú nejaké záujmy. Skôr sa to organizuje v rámci okresu a na dedinách je predseda a ešte dvaja-traja ľudia okolo nebo To je celé. A nebyť volieb, ani nevedia čo robiť. My sme radi, že existujú, lebo inak by sme museli vyhľadávať my aby vôbec niekto kandidoval, navrhovať kandidátov.... Politika tu v tomto smere nebrá takú úlohu žeby sa teraz niekto v tomto smere predbiehal, alebo robil nejaké problémy.“²³

Starosta Marián Kotora je síce zástupcom nacionálne orientovanej politickej strany SMK, ale jeho pôvod je prijateľný pre väčšinu obyvateľov obce. Pri výskumoch sa potvrdilo, že ľudia ho nevnímajú ako zástupcu SMK, ale podstatnejšie je, že otec je Slováč, presídlenec z Békésskej Čaby, matku má Maďarku. On sám sa hlási za Slováka a na náboženskú príslušnosť nekladie veľký dôraz.

V každodennom živote sa identifikácia s lokalitou prejavuje v participácii na komunálnych voľbách, na kultúrno-spoločenskom živote, na rozličných projektoch v obci, v komunikácii s obecným úradom o problémoch, ale napr. aj v oznamovaní úmrtí a času pohrebu miestnym rozhlasom.

Symoly, pamätné miesta a sakrálne pamiatky v obci

V Tekovských Lužanoch sa nachádza niekoľko pamätných miest,

²² http://www.statistics.sk/oso_2006/slov/info/export.htm

²³ Starosta obce M. Kotora.

ktoré pripomínajú históriu obce, uznávané hodnoty jednotlivých skupín obyvateľstva a spoluvytvárajú génus loci obce. V rámci kultúrneho kalendára obce sa stávajú centrálnymi miestami rituálnych spomienok. Od roku 2000 pribudli v obci tri pamätníky a jedno múzeum, čo svedčí o systematickom budovaní historického a lokálneho povedomia obyvateľov.

Najstarším je pamätník obetiam bitky pri Tekovských Lužanoch postavený roku 1876. V obci sú aj ďalšie dva pamätníky na túto bitku. Na pravej strane kalvínskej zvonice v Hulvinkách je umiestnená pamätaná mramorová tabuľa venovaná pamiatke padlým hrdinom v prvej svetovej vojne. V roku 1930 ju dali inštalovať spolu so zvonom manželia Pólyaovci na pamiatku ich syna Jónása. Vo vstupe do kalvínskeho kostola je umiestnená pamätaná tabuľa s nápisom „Nezabudneme“, venovaná presídleniu do Maďarska. Pri príležitosti vstupu do

tretieho tisícročia bol vybudovaný pri hlavnej komunikácii v centre obce Miléniový pamätník. V roku 2005 bol v areáli obnoveného židovského cintorína odhalený pamätník obetiam holokaustu. Najnovším spomienkovým miestom je pamätník na druhú svetovú vojnu, ktorý bol odhalený tiež v roku 2005.

Na pomedzí častí Lužianky a Tekovské Lužany sa zachovala židovská modlitebňa z 19. storočia, ktorá je pozostatkom väčšieho komplexu synagógy a príslušných budov. Zriadené v nej bolo židovské múzeum.

Historické udalosti a teda aj pamätané miesta v obci sú etnicky spojené s Maďarmi a Židmi, Slováci sa s nimi neidentifikujú. V Tekovských Lužanoch sú dva kostoly – rímskokatolícky a kalvínsky – postavené približne v rovnakom období – okolo roku 1740. Rímskokatolícky kostol je postavený v barokovom štýle, na veži

vysokej 29 m sa už v roku 1840 nachádzali vežové hodiny.

Kalvínsky kostol je v barokovo-klasicistickom štýle. Pozoruhodný je drevený polychrómovaný strop. Areál kalvínskeho kostola dotvára starý pohrebný voz a prenesené stĺpové náhrobné kamene významnejšej hodnoty.

Z malých sakrálnych stavieb sa v obci nachádzajú sochy svätých – sv. Jána Nepomuckého, sv. Floriána, Socha Sv. Trojice. Pozoruhodná je história Kríža Csillapos postaveného v roku 1827.²⁴

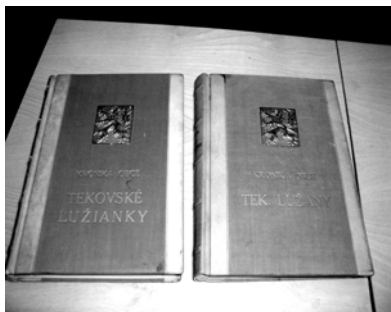
Socha sv. Floriána pred požiarnou zbrojnicou.

Uprostred rímskokatolíckeho cintorína je krypta rodiny Soókyovcov postavená v eklektickom štýle. Všeobecne je označovaná ako kaplnka V roku 1990 bola obnovená a odvtedy sa využíva na cirkevné obrady. V časti Hulvinky je kalvínska zvonica z 18. storočia.

²⁴ Smerovali sem procesie veriacich pri púťach a pri posväcovaní pšenice. TÖRÖKOVÁ, M.: Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Tekovské Lužany... s. 22.

Informácie o obci

Od roku 1952 sú miestne správy vyhlasované miestnym rozhlasom,²⁵ ktorý vysiela po slovensky aj po maďarsky. Dovtedy sa miestne správy „vybubnovávali“. Obec postupne naplňa kvalitnú webovú stránku, ktorá spĺňa informačnú funkciu smerom dnu aj von z obce. Na obecnom úrade sú uložené kroniky Tekovských Lužian a Tekovských Lužianok písané v slovenskom jazyku. Kronika Tekovských Lužian je vedená od roku 1946. Kronika Tekovských Lužianok obsahuje aj retrospektívne časti o tradičnej kultúre.

Vlastivedná monografia obce Tekovské Lužany neexistuje, je však niekoľko publikácií monografického charakteru. Staršie dejiny obce približuje šesť tematických zôšitkov autora Imricha Horvátha napísaných v maďarskom jazyku, vydaných vo vlastnom náklade v rokoch 1996-1998. Zamerané sú na komunitu, svadbu, remeslo a cechy, Židov, hody, pohrebné zvyky. Do slovenčiny nie sú preložené. Z novších publikácií si zasluhujú pozornosť dve práce Heleny Zubčekovej zamerané na históriu a súčasnosť židovského obyvateľstva a jeho kultúry na území Tekovských Lužian.

Regionálna spolupráca

Štyri podnikateľské subjekty a štyri obce - Plavé Vozokany, Tekovské Lužany, Čaka a Máláš vytvorili **mikroregión Laurentius**, zahrnujúci 5 650 obyvateľov. Cieľom združenia je rozvoj všetkých ekonomických, kultúrnych a spoločenských subjektov tak, aby bol čo najviac využitý prirodzený potenciál na dosiahnutie prosperity celého mikroregiónu. Prírodné dispozície mikroregiónu chcú Tekovské Lužany využiť pre propagáciu územia v rámci rozvoja cestovného ruchu. Plánovaný je naučný cyklochodník, ktorý by prepojil členské obce mikroregiónu a slúžil by nielen turistom, ale aj miestnym oby-

²⁵ Kronika obce Tekovské Lužany, rok 1952.

vateľom na edukačné účely a upevňovanie lokálnej identity. V súčasnosti sa mikroregión Laurentius zapája aj do kultúrneho kalendára obcí. Organizuje napr. regionálne oslavy MDŽ, ochutnávku vína.

Tekovské Lužany sú od roku 2007 členom **OZ Dolnohronské regionálne združenie**, vytvoreného z 22 obcí. Jeho cieľom je podpora vidieckych oblastí.

Kalvínska zvonica v Hulvinkach a tabuľa mikroregiónu Laurentius.

Obec je tiež členom **OZ Spoločná budúcnosť** s centrom v Šárovciach. Zamerané je na riešenie vzdelávania, zvyšovania zamestnanosti a využívania voľného času rómskych občanov. Cieľom občianskeho združenia je vytvoriť podmienky pre spoločnú budúcnosť majoritného a rómskeho obyvateľstva. Zahŕňa 4 obce.

Od roku 1999 sú Tekovské Lužany aj súčasťou **Ipeľského euroregiónu**. Cieľom euroregiónu je zo spoločenského, hospodárskeho, prírodného a kultúrneho hľadiska zosúladený a udržateľný rozvoj. Okrem iného sa v rámci kultúry zameriava aj na viacjazyčnosť, obnovu tradícií tu žijúcich národností a budovanie nových

možností a tolerancie pozitívneho spolužitia v praxi s úctou k menšinovým názorom a kultúram.²⁶

V obci funguje stacionárne zariadenie Samaritán na opateru starých ľudí, ktoré má celoslovenskú pôsobnosť. Umiestnené je v bývalej administratívnej budove JRD Prevádzkovateľom je občianske združenie Prameň nádeje Tekovské Lužany. Bolo otvorené 1. júla 1995 v Želiezovciach, v Tekovských Lužanoch pôsobí od 1. 1. 2003.

V Tekovských Lužanoch je zriadená obecná polícia. Od roku 2008 funguje v obci komunitné centrum.

Na poli kultúry, športu a školstva Tekovské Lužany udržiavajú družobné vzťahy s obcami v Maďarsku, Rumunsku, Nemecku a Veľkej Británii. Obec sa zapája do európskych štruktúr nielen čerpaním zdrojov zo štrukturálnych fondov EÚ (čistička, vodovod, kanalizačná sieť), ale aj prostredníctvom kultúrno-spoločenských aktivít. Plány rozvoja obce do roka 2010 sú zamerané na kultiváciu verejných priestranstiev, sociálnu politiku, výstavbu bytových domov, rozvoj lokálnej kultúry a športu, rozvoj cestovného ruchu a skvalitnenie komunikácie obecného zastupiteľstva s občanmi.

²⁶ <http://www.ipelregion.sk/history.sk>

HISTÓRIA OBCE

Tekovské Lužany sú poznačené pretrhnutou kontinuitou vývinu po druhej svetovej vojne. Výmena obyvateľstva, zmena etnickej štruktúry obce, obdobie budovania socializmu a politické udalosti konca 20. storočia ovplyvnili sociálnu pamäť obyvateľstva. Tradičná kultúra pôvodnej maďarskej väčšiny už nie je vnímaná ako tradičná kultúra súčasnej majority. Existujúce záznamy o živote v obci do druhej svetovej vojny²⁷ sú dostupné len v maďarskom jazyku a obyvateľom vo všeobecnosti nie sú známe. Individuálne rodinné histórie sa u dosídlencov rôznia, aj oni pretrhli svoje tradície. Ťažko je vytvoriť všeobecne prijateľnú historiografiu života obyvateľov Tekovských Lužian do prvej polovice 20. storočia, ktorá sa člení na pestrú mozaiku. Jej stmelenie prebehlo najmä v období socializmu, keď sa utlmili národnostné vášne a pozornosť bola upriamená na kolektívizáciu poľnohospodárstva a budovanie infraštruktúry obce. Spoločensko-politické zmeny na prelome 2. a 3. tisícročia viedli k novému štiepeniu lokálnej komunity, avšak na iných princípoch, než tomu bolo pred nástupom socializmu.

Tekovské Lužany²⁸

V prvej písomnej zmienke o obci Tekovské Lužany (Surlou, Nagy Salló, Veľké Šarluhy) z roku 1156, sú spomenuté ako významnejšia fara. Od začiatku 16. storočia boli Tekovské Lužany zemepanským mestečkom. V roku 1561 boli spolu so širokým okolím vyplienené Turkami. Kopec nachádzajúci sa v katastri obce tzv. Nagyhalom /veľká kopa/ bol údajne vytvorený Turkami pre potreby strážnej veže pri obliehaní obce. Rozvoj mestečka však napredoval, v rokoch 1571–1573 tu bolo 196 poddanských usadlostí a od roku 1662 získalo mestečko jarmočné právo. Podľa súpisov obyvateľstva v Uhor-

²⁷ Ide o monotematické zošity I. Horvátha.

²⁸ Prierez históriou ... <http://www.tekovskelukazany.sk>

sku, mestečko Tekovské Lužany malo v roku v roku 1786 1 241 obyvateľov, 232 domov a 252 rodín.

V roku 1720 malo 80 daňovníkov, výsek mäsa i krčma. Staré súpisy z roku 1746 uvádzajú aj 15 remeselníkov, 6 obchodníkov so soľou a štyroch iných. Od roku 1839 v zjednotenom cechu bolo registrovaných 26 rôznych remeselníkov. V druhej polovici 18. storočia bolo zo všetkých mestečiek v Tekovskej župe najviac jarmokov v Tekovských Lužanoch a Zlatých Moravciach – po osem v roku. V Tekovských Lužanoch bolo sedem jarmokov spoločných – dobytčích i výkladných. S tým súvisí aj rozšírenie chovu koní a pestovanie ovsa. Na konanie trhov, na ktorých sa predávalo hlavne obilie a ďalšie produkty roľníckych hospodárstiev však získali Tekovské Lužany právo až roku 1845.²⁹

Pri Tekovských Lužanoch sa odohralo jedno z najkrvavejších bojových stretnutí medzi maďarskými honvédmi a cisárskymi vojakmi v revolučných rokoch 1848/1849. V roku 1849 bolo okresné sídlo z Levíc preložené do Tekovských Lužian, kde zostalo až do roku 1884.

Z hľadiska ďalšieho rozvoja obce v druhej polovici 19. storočia má mimoriadne veľký význam vybudovanie železničnej trate Levice – Čata v roku 1887. Obec sa ňou napojila na celouhorskú železničnú sústavu, čo prispelo k jej permanentnému rozvoju. V roku 1900 mala obec 2 584 obyvateľov.

Počas prvej svetovej vojny asi 500 mužov z Tekovských Lužian muselo narukovať do rakúsko-uhorskej armády. Bojovali na ruskom a talianskom fronte, ale aj v Rumunsku a Albánsku. 65 mužov z Tekovských Lužian a 15 mužov z Hulvíniek sa už domov nevrátilo. Už v prvých mesiacoch vojny boli do obce internovaní zajatí srbskí vojaci, ktorí pracovali u miestnych gazdov. Mnohí z nich ochoreli na škvrnitý týfus a 28 tejto chorobe podľahlo. Pochovaní sú na reformátorskom cintoríne. Tí, ktorí prežili, sa po skončení vojny vrátili domov do Srbska. V obci zostali dvaja, žili v miestnom chudobinci, ktorý bol na III. ulici (dnes Topoľská).³⁰

Po rozpade Rakúsko-Uhorska bola obec pričlenená do Česko-

²⁹ Tamže

³⁰ Tekovské Lužany počas svetových vojen. <http://www.tekovskelukazany.sk>

slovenskej republiky ako Veľké Šarluhy. Patrila do okresu Želiezovce. Obyvatelia pracovali najmä ako robotníci – bíteři na okolitých majeroch a u bohatých židov. Po vzniku Maďarskej republiky rád sa v júni 1919 maďarská Červená armáda dostala až na územie Levického okresu vrátane Tekovských Lužian. Boje prebiehali aj v blízkom okolí obce, vyžiadali si obeť na životoch. V Tekovských Lužanoch bolo vytvorené miestne robotnícke direktórium. V apríli 1921, keď sa v okrese šírilo štrajkové hnutie poľnohospodárskych robotníkov za dodržanie kolektívnych zmlúv, bolo v Tekovských Lužanoch 314 štrajkujúcich. Z nich asi 40–50 robotníkov napadlo vidlami žandársku stanicu, no rozohnali ich bodákmi.³¹

Elektrifikácia obce sa začala v roku 1929. Na základe rozhodnutia

Viedenskej arbitráže roku 1938³² bola obec v novembri obsadená maďarskými vojskami a pričlenená k Maďarsku. Všetky slovenské úrady a inštitúcie boli z obce odst'ahované. Názov obce sa opäť zmenil na Nagysalló. Muži z dediny rukovali do maďarskej armády. Už v roku 1941 boli v jednotkách, ktoré obsadili rumunské Sedmohradsko, Srbsko, mnohí narukovali v roku 1942 na východný front k ruskej rieke Don, do Poľ-

³¹ Prierez históriou ... <http://www.tekovskelukazany.sk>

³² Výsledkom Prvej viedenskej arbitráže bol dokument, ktorý nariad'oval Československu vzdat' sa južného územia tvoreného líniou Senec - Galanta - Vrábľa - Levice - Lučenec - Rimavská Sobota - Jelšava - Rožňava - Košice - Michal'any - Veľké Kapušany - Užhorod - Mukačevo v prospech Maďarska.

ska i na územie Maďarska. Počas bombardovania obce a pri prechode frontu zahynulo 27 ľudí. Zo všetkých troch zlúčených obcí zahynulo počas 2. svetovej vojny 74 obyvateľov.

Od 1. apríla 1949 do 1. júla 1961 bola obec súčasťou železovského okresu.

Po obnovení republiky bola zrekonštruovaná vojnou poškodená miestna mliekareň a už vo februári 1946 začal výkup mlieka z desiatich obcí a od mája 1947 aj jeho tunajšie spracovanie. V máji 1947 bolo založené Roľnícke strojové družstvo so 116 členmi. V roku 1948 boli poštátnené veľkostatky a mlyn. Miestni remeselníci v októbri 1949 vytvorili tzv. Všežitočný kombinát, ktorý existoval až do júla 1953, keď prešiel do vtedajšieho Okresného komunálneho podniku v Železovciach.³³

V januári 1947 sa začali deportácie obyvateľov maďarskej národnosti do Čiech a v máji 1947 sa začalo vysídľovanie Maďarov z Československa.

Bývalá budova JRD chátrajúca v centre obce.

³³ Prierez históriou ... <http://www.tekovskeluzany.sk>

Ďalšie zásadné zmeny do života obce a jej obyvateľov priniesla kolektivizácia. Táto sa začala v roku 1949 založením Jednotného roľníckeho družstva Pokrok v Tekovských Lužanoch a pokračovala v roku 1950 založením ďalších družstiev vo vtedajších Hulvinkách a Tekovských Lužiankach (Klas). Od 60. rokov však dochádzalo k integrácii družstiev do veľkých poľnohospodárskych komplexov. Zlučovali sa nielen v rámci troch pôvodných dedín, ale v 70. rokoch sa pridružili aj okolité obce. V Tekovských Lužanoch tak bolo sídlo dvoch jednotných roľníckych družstiev: JRD Pokrok, do ktorého okrem pôvodných Tekovských Lužian patrili aj Málaš a Čaka, a JRD XII. Zjazdu KŠČ – Družba, združujúce obce Ondrejovce, Plavé Vozokany a bývalé družstvá v Tekovských Lužiankach a v Hulvinkách. Svojimi hospodárskymi výsledkami patrili medzi popredné poľnohospodárske podniky Levického okresu, vytvárali 750 pracovných miest. Produkovali 5421 kusov hovädzieho dobytku a 13 350 kusov ošípaných, pestovali vinič, tabak, zeleninu a ovocie. Na okrajoch obce, ale aj v extraviláne boli vybudované hospodárske dvory, mechanizačné strediská, zariadenie na spracovanie rajčín a skleníkové hospodárstvo. Tieto objekty 90. rokoch 20. storočia začali využívať súkromne hospodáriaci roľníci. Obe družstvá úzko spolupracovali. V 90. rokoch sa roľnícke družstvá opäť rozdelili, do súčasnosti funguje len družstvo Pokrok, družstvo Klas skrachovalo.

K Tekovským Lužanom administratívne patrí i osada Zálagoš, kde dlhé roky úspešne hospodáril Štátny majetok Želiezovce.³⁴

Povojnové roky boli rokmi všeobecného rozvoja obce. V roku 1948 bola dokončená budova nového obecného úradu, rozostavaná od roku 1942. V roku 1958 začalo postupné asfaltovanie miestnych ulíc, v rokoch 1961 až 1964 sa v obci betónovali chodníky. V 60. rokoch 20. storočia bol vybudovaný kultúrny dom, moderná základná škola, materské školy, detské jasle. Od roku 1961 do konca roku 1966 v obci pôsobilo poľnohospodárske odborné učilište s internátom. V roku 1965 sa obec zlúčila s Tekovskými Lužiankami a Hulvinkami.

³⁴ TÖRÖKOVÁ, M.: Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Tekovské Lužany... s. 18.

Tekovské Lužianky

Tekovské Lužianky (Kissarlou, Kysallow, Kissaló, Malé Šarluhy, Tekovské Šarlužky) sa spomínajú od roku 1347, keď ako poddanská obec patrili zemanom zo Želiezoviec. V roku 1601 už 45 domov. V roku 1786 mali Tekovské Lužianky 60 domov a 306 obyvateľov, v roku 1826 56 domov s 371 obyvateľmi. V histórii obce najväčší počet obyvateľov bol zaznamenaný v roku 1890 a to 705. V roku 1961 tu žilo 513 ľudí. Obec patrila pod notársky úrad v Tekovských Lužanoch. Nachádzala sa tu synagóga pre židovské obce z Tekovských Lužianok a z Hulviniiek. K infraštruktúre obce medzi svetovými vojnami patrili 4 obchody so zmiešaným tovarom, 2 krčmy, holič a jeden mlyn. Od roku 1965 sú Tekovské Lužianky administratívne pričlenené k obci Tekovské Lužany.³⁵

Hulvinky

Hulvinky (Heluen, Hölvény, Hulvienky) sú písomne doložené v roku 1354. Podobne ako Tekovské Lužany patrili v období feudalizmu ostrihomskému arcibiskupstvu. Súpis z roku 1715 uvádza, že v Hulvinkách bol vodný mlyn. Pre nedostatok vody sa však mohlo mlieť iba po výdatných dažďoch. Veľmi významným bolo v minulosti pestovanie viniča – prvé viničné knihy pochádzajú z roku 1600. V roku 1890 mala obec 396 obyvateľov. V roku 1849 sa konala pri Hulvinskom lese bitka, ktorá vstúpila do dejín pod názvom bitka pri Tekovských Lužanoch. V obci sa začiatkom 20. storočia nachádzala reformovaná základná škola s učiteľským bytom, v roku 1920 bol založený „Hulvinský reformovaný spevokol“. V roku 1929 časť Hulvinského lesa bola vyklčovaná a rozparcelovaná. V roku 1961 mala obec 411 obyvateľov a v roku 1965 bola administratívne pričlenená k Tekovským Lužanom.³⁶

V roku 1969 bol v Tekovských Lužanoch zriadený Obvodný úrad pre 6 obcí s celkovým počtom obyvateľov 8 463. V období rokov 1960 a 1970 zmeliorizovali potok Lužianka a za obcou vybudovali vodnú nádrž s celkovou rozlohou 18 ha, zrekultivovali rybníky Malý

³⁵ Prierez históriou ... <http://www.tekovskeluzany.sk>

³⁶ Tamže

a Veľký Prekár. V 70. rokoch pribudlo zdravotné stredisko, pekáraň, kúpalisko so saunou, benzínové čerpadlo, športový štadión, dom smútku, zrekonštruované bolo kino, vyrástli nové ulice s modernými domami. Od roku 1986 bola obec postupne plynofikovaná a v rokoch 2003-2004 bol vybudovaný aj celoobecný vodovod.³⁷ V čase výskumu tu ešte nebola verejná kanalizačná sieť a čistička odpadovej vody.

Bitka pri Tekovských Lužanoch

Do histórie Tekovských Lužian sa svojím nadregionálnym významom zapísala bitka medzi cisárskymi vojskami Františka Jozefa I. a maďarskou honvédskou armádou, ktorá sa tu odohrala 19. apríla 1849. Maďari vystupňovali svoje požiadavky voči viedenskému cisárskemu dvoru a došlo k ozbrojenému konfliktu.

Základnou zložkou ozbrojených síl Rakúsko-Uhorska boli jednotky spoločnej armády. Doplňujúcu zložku armády tvorila vlastibrana oboch častí monarchie. V rakúskej časti sa vlastibrana nazývala Kaiserliche und königliche Landwehr a v uhorskej časti Magyar királyi honvéd. Honvédi boli vojaci maďarskej revolučnej armády v roku 1848-49. Spočiatku mali iba pechotné a jazdecké jednotky. Po potlačení revolúcie bolo vojsko rozpustené, no po rakúsko-maďarskom vyrovnaní roku 1867 bolo opäť obnovené.³⁸ Uhorskí príslušníci monarchie, ktorých do cisárskej armády odviekli na dva roky, slúžili odvtedy ešte jeden rok pri honvédoch.

Maďari videli v uhorskej časti monarchie v honvédskejších jednotkách naplnenie svojich štátoprávnych ambícií. Naopak Rakúšania v nej videli nástroj separatizmu maďarských nacionalistov. Kým rakúska generalita a politická reprezentácia preferovali spoločnú armádu, v Uhorsku sa najväčšej popularite tešila práve honvédska vlastibrana.

Územia Slovenska sa boje medzi týmito dvoma armádami dotkli v januári 1849. Úlohu zohral strategický význam komárňanskej pev-

³⁷ TÖRÖKOVÁ, M.: Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Tekovské Lužany... s. 28.

³⁸ BARÁTOVÁ, Jarmila: V službe vlasti. História. Revue o dejinách a spoločnosti <http://www.historiarevue.sk/>

nosti pre udržanie pozícií cisárskej armády v Uhorsku. Jej dobytie bolo cieľom honvédov. Jedna časť ich armády smerovala cez Levice na pomoc vzdorujúcej pevnosti. Aby kryla cisárska armáda svojich vojakov v Komárne, vyslali časť vojska po levickej ceste smerom na Tekovské Lužany naproti blížiacim sa povstaleckým oddielom. S armádou v počte okolo 20 tisíc mužov a 57 diel zaujali pozície v Tekovských Lužanoch a na okolitých pahorkoch, aby tak zabránil honvédom v postupe na Komárno.

Honvédi posmelení víťazstvom v bitke pri Isaszegu, mali strategický plán, ktorého vyvrcholením mala byť zdrvivúca a rozhodujúca porážka rakúskej armády. Generáli Damjanich, Klapka a Gáspár sa vydali smerom k Vacovu, ktorý po víťaznej bitke obsadil Damjanichov III. armádny zbor, ale po chybe Klapkových jednotiek sa rakúskemu vojsku podarilo uniknúť z plánovaného obkľúčenia a ustúpiť smerom k Štúrovu. Honvédi potrebovali prebrodiť Hron, čo v ústí nebolo reálne, preto sa vojsko presunulo veľkým oblúkom od Vacova k strednému toku Hrona do okolia Levíc. Tu začali budovať premostenia cez Hron, jednotlivé armádne zbory 18. apríla a 19. apríla 1849 prekročili rieku a stretli sa s nepriateľom v boji.

Imitácia bojov pri výročí bitky pri Tekovských Lužanoch.

Hlavná zásluha na víťazstve povstaleckých vojsk sa pripisuje generálovi Klapkovi, ktorý dorazil k Tekovským Lužanom ako prvý.

Boj začal ráno keď sa Klapkove jednotky dostali cez susednú obec Hulvinky k hraniciam Tekovských Lužian. Rakúšania rozostavili deostrelectvo na okolitých kopcoch a v údolí sústredili jadro svojej armády. Dedinu chceli využiť ako ochranný val, preto sa ju generál Klapka rozhodol obsadiť za každú cenu. Cisárske vojská sa však húževnato bránili. Zvrat nastal keď prišli na bojisko jednotky Damjanichovho III. armádneho zboru.

V uliciach Tekovských Lužian sa strhol krutý pouličný boj o každý dom. Rakúšania z príľahlých pahorkatín a z časti mesta, ktoré mali pod kontrolou, ostreľovali granátmi ulice už obsadené Maďarmi. Sily boli pred bitkou vyrovnané, okolo 20 tisíc mužov na každej strane. Boj sa skončil okolo piatej popoludní ťažkou porážkou cisárskeho vojska. Honvédi mali pod kontrolou mŕtvymi a ranenými posiate mesto. V uliciach Tekovských Lužian, medzi troskami domov a na okolitých poliach zostali stovky mŕtvych a ranených. Bola to jedna z najkrvavejších bitiek, ktorej výsledok opísal svedok udalostí major Szalkay takto „...*Kam len oko dovidelo, ležali mŕtvi a umierajúci. Tu jedna ruka, tamto človek bez nôh, obďaleč dvaja - traja granátníci ležia na sebe, jeden už mŕtvy a druhý prosiac smrt' o vykúpenie ... Tu jeden kôň bez jazdca, tamto zas druhý ležiac aj so svojím jazdcom na sebe, napoly živý, napoly mŕtvy. A kamkoľvek sa len človek pozrie, všade samá krv, všade samá smrt'.*“ A aj samotný generál Klapka si zapísal, že „*Krvavejšiu bitku ešte naše vojsko nezažilo*“.³⁹ Cisárske vojská utrpeli stratu minimálne 900 mŕtvych a ranených, podľa niektorých zdrojov až 2000. Zajatých bolo 2000 cisárskych vojakov, ktorí stratili mnoho koní a zbraní. Na maďarskej strane bolo približne 700 mŕtvych, ktorých pochovali v Tekovských Lužanoch a na levickom cintoríne.

Po víťazstve pri Tekovských Lužanoch sa honvédom otvorila cesta na obkľúčené Komárno, avšak hlavný strategický zámer, a to obkľúčenie a zničenie hlavných síl cisárskej armády sa nevydaril. Maďarská revolúcia z rokov 1848-1849 bola potlačená vojskami cisára Františka Jozefa 1. a jeho spojenca, ruského cára Mikuláša I. posledné zvyšky honvédov kapitulovali 13. augusta 1849 v bitke pri rumunskej obci Síría, známejšej pod vtedajším maďarským názvom

³⁹ TÓTH, I.: Bitka pri Tekovských Lužanoch. Historická revue 2001. Spracované podľa kroniky oce Tekovské Lužany.

Világos.

Bitka pri Tekovských Lužanoch je významným prvkom historickej pamäti obyvateľov maďarskej národnosti. Každoročne sa na výročie bitky konajú obecné slávnosti, pripomínajúce historické víťazstvo Maďarov. Pamätník venovaný tejto bitke je v súčasnosti chránenou kultúrnou pamiatkou.

Slováci a iné národy žijúce v Uhorsku bojovali v období bitky za svojbytnosť vo vzťahu k Maďarom, preto vojenský úspech maďarských vojsk znamenal pre Slovákov menšie nádeje v naplnení ich cieľov. Slovenskí dobrovoľníci bojovali na strane cisárskych vojsk. Vodcovia maďarskej revolúcie nemali pochopenie pre slobodu iných národností v Uhorsku. Keď v septembri 1848 vznikla Slovenská národná rada a vypovedala poslušnosť maďarskej vláde a jej podriadeným orgánom, Kossuth vydal zatykač na Štúra, Hurbana a Hodžu. Slovenská história sa odohrávala na druhej strane barikády.

Etnický vývin Tekovských Lužian

Do druhej svetovej vojny boli Tekovské Lužany, Lužianky a Hulvinky osídlené prevažne obyvateľmi maďarskej národnosti. Na základe československej pozemkovej reformy z roku 1919 prišli do Tekovských Lužian slovenskí kolonisti, ktorí sa po Viedenskej arbitráži roku 1938, keď obec pripadla Maďarsku, vrátili do svojho pôvodného bydliska. Počas druhej svetovej vojny boli ich majetky sčasti alebo celkom zničené, čo znemožnilo ich návrat po skončení vojny.⁴⁰ Popri Maďaroch boli významnou komunitou Židia, tak v početnosti, ako aj z ekonomického hľadiska. Popri jidiš a hebrejčine ovládali maďarčinu, takže v rámci lokality neboli komunikačné problémy.

Etnické zloženie Tekovských Lužian pred druhou svetovou vojnou⁴¹

Etnickú štruktúru obyvateľstva troch obcí zlúčených do Tekovských Lužian v rokoch 1900 a 1930 približuje tabuľka č. 2.

⁴⁰ VADKERTY, K.: Maďarská otázka v Československu 1945-1948, s. 188.

⁴¹ Štátny archív SR. Štatistický lexikón obcí v republike Československej III. Krajina Slovenská. Praha Orbis 1936.

Tabuľka č. 2 Etnické zloženie Tekovských Lužian pred druhou svetovou vojnou¹

	Česi/Slováci	Maďari	Gigáni /ini	Nemci	Židia	Cudzinci	Celkový počet
1900							
V. Šarluhy	27	2525	30	6			2504
M. Šarluhy	12	589		3			681
Hulvienky		394					412
1930							
T. Šarluhy	130	2301	53	6	93	15	2853
T. Šarlužky	309	435	48	3	146	46	639
Hulvínky	4	361	—	—	3	—	386

¹ Štátny archív SR, Štatistický lexikón obcí v republike Československej III. Krajina Slovenská, Praha Orbis 1936.

Školstvo

Indikátorom etnického a do polovice 20. storočia aj náboženského zloženia obce je školstvo. Napriek tereziánskym zásahom si cirkev až do druhej polovice 19. storočia ubránila svoj monopol na školstvo, na vidieku aj dlhšie. Keďže Maďari boli rímskokatolíci a kalvíni, najstaršie dejiny školstva v Tekovských Lužanoch sa viažu so školami týchto cirkví.

Bývalá reformátorská škola prerobená na mládežnícke centrum a ubytovacie zariadenie.

Prvá zmienka o škole patriacej reformovanej cirkvi v Tekovských Lužanoch je už z roku 1570. Po školskej reforme (1777), ktorá vytvorila jednotnú školskú sústavu, roku 1784 založili riadnu školu na farskom úrade, prvú školskú budovu postavili v roku 1836 pri reformátorskom kostole. Jej súčasťou bol aj učiteľský byt. Počet žiakov, ktorí ju navštevovali, približuje údaj z roku 1903, keď do školy chodilo 241 žiakov. O päť rokov neskôr postavili reformátorskú školu aj v Hulvinkach. Patrili pod rovnakú farnosť, hospodárenie sa delilo medzi Lužanmi a Hulvinkami, čo prinieslo niekoľko konflik-

tov. Dohodli sa až v roku 1909 a odvtedy bola spolupráca škôl bezproblémová. Po vzniku Československej republiky v roku 1918 maďarskí učitelia skladali sľub vernosti štátu. V školskom roku 1919/20 výučbu sťažil zákaz používania maďarských učebníc, nové však k dispozícii neboli. Od roku 1921 učitelia povinne absolvovali kurz slovenského jazyka v učiteľskom ústave v Leviciach. Slovenský jazyk v škole vyučovali tri hodiny týždenne. Lužianska a hulvinská škola zostali cirkevnými až do poštátneia roku 1945. Následne boli maďarskí učitelia prepustení a žiaci začali chodiť do slovenskej školy.⁴²

Rímskokatolícka ľudová škola v Tekovských Lužanoch vznikla roku 1665. Roku 1881 ju navštevovalo 140 detí. Budova školy stojí v centre obce dosiaľ, v časti Tekovské Lužany. V medzivojnovom období v nej pôsobili sestry z mníšskeho rádu Milosrdné sestry sv. Vincenta – obyvateľmi nazývané Vincentky.⁴³ Škola dostala názov Kláštorná cirkevná škola, ale miestni ju volali aj Malá škola, pretože v nej boli nižšie ročníky (1.–4.) Rádové sestry tu učili až do roku 1946, škola bola poštátneia a následne ich činnosť zakázaná. Budovu najprv používali žandári, neskôr v nej zriadili prvú materskú školu. Dnes je znovu vo vlastníctve rímskokatolíckej cirkvi. V tzv. Veľkej alebo starej škole od školskeho roka 1927/28 zriadili aj 7. a 8. ročník, v tom čase sa zvýšil počet žiakov na 200.⁴⁴

Od roku 1880 sa v obci nachádzala aj izraelitská škola. Umiestnená bola v Lužiankach, v 20. storočí bola premiestnená do domu č. 1 v Tekovských Lužanoch.⁴⁵

V roku 1930 bola v obci zriadená prvá škola s vyučovacím jazykom slovenským, v ktorej bolo okolo 70 žiakov.⁴⁶

Po druhej svetovej vojne boli cirkevné školy zrušené a v ďalšom vývine bol určujúci nie náboženský, ale národnostný charakter škôl.

Po oslobodení obce sa začalo vyučovať v apríli 1945 v štátnej ľudovej škole (o rok neskôr zmenenej na štátnu občiansku školu) po maďarsky a po slovensky. V siedmich ročníkoch bolo 305 žiakov.

⁴² História škôl. <http://www.tekovskeluzany.sk/>

⁴³ Pôsobenie na Slovensku. http://www.satmarky.sk/pg/na_slovensku/

⁴⁴ História škôl. www.tekovskeluzany.sk

⁴⁵ ZUBČEKOVÁ, H.: Žili medzi nami. 2003, s. 20.

⁴⁶ HORVÁTH, I.: Nagysalló-i séta. 1997.

Škola mala tri budovy, ktoré získala po rímskokatolíckej, kláštornej a reformátorskej škole, ktoré však boli po vojne značne poškodené.

Kútik ľudových tradícií v slovenskej škole.

1. septembra 1950 v obci otvorili samostatnú maďarskú školu s dvoma triedami so 67 žiakmi. Dopoludnia chodili do školy ročníky druhého stupňa a popoludní ročníky prvého stupňa. Školy so samostatnými riaditeľstvami sa v roku 1951 zlúčili do jednej a vznikla základná deväťročná škola (ZDŠ), ktorá mala užšiu regionálnu pôsobnosť. Žiaci dochádzali z okolitých obcí Tekovský Hrádok, Ondrejovce, Bajka, Turá, Máláš, Nýrovce, Čaka, Medvecké a Plavé Vozokany. Problémom však bol nedostatok učební, a preto sa v roku 1957 pristúpilo k výstavbe novej sedemnásťtriednej školy tzv. gottwaldovského typu s dvoma pavilónmi. Dokončená bola v roku 1960 a vyučuje sa v nej dodnes. Slovenská ZDŠ s trinástimi triedami bola vybudovaná pre 346 žiakov. Základná deväťročná škola s vyučovacím jazykom maďarským sídli v pavilóne školy s deviatimi triedami, bola vybudovaná pre 152 žiakov.

V roku 1964 bola v obci zriadená materská škola, v ktorej bola vytvorená aj maďarská trieda.⁴⁷

⁴⁷ História škôl. www.tekovskeluzany.sk

ETNICKÉ PROCESY A MIGRÁCIE PO DRUHEJ SVETOVEJ VOJNE

SLOVÁCI A MAĎARI

Maďari a Slováci pred presídlením

Udalosti druhej svetovej vojny boli impulzom k naštartovaniu etnických procesov, ktoré dali Tekovským Lužanom multikultúrny charakter. V čase vojny, keď patrili všetky tri obce k územia anektovanému Maďarskom, bola zlikvidovaná židovská komunita, jednotlivci židovského pôvodu, ktorí vojnu prežili, z obce odišli. Pravdepodobne odišli aj Slováci, ktorých tu podľa sčítania obyvateľstva roku 1930 bolo vyše 400. Po opätovnom navrátení južného Slovenska Československu sa v znevýhodnenom postavení ocitli Maďari.

Zlé skúsenosti zo spolužitia s Maďarmi v predtrianonskom období a strata územia v dôsledku Viedenskej arbitráže, vyústili v Československu do proslovenskej, resp. proslovanskej politiky, ktorej súčasťou boli radikálne opatrenia voči maďarskej menšine. Tieto sa výrazne dotkli aj obyvateľov Tekovských Lužian, Lužianok aj Hulviniiek. Povoynové prezidentské dekréty (tzv. Benešové dekréty), ktoré pripravovala a schvaľovala československá vláda, sledovali proces zníženia počtu príslušníkov národnostných menšín, ktorých národné štáty sa podieľali na rozbití Československa po Mníchove 1938. V roku 1945 boli Maďari na Slovensku pozbavení štátneho občianstva. Podobne aj Česi a Slováci, ktorí sa počas druhej svetovej vojny uchádzali o nemecké alebo maďarské občianstvo. O zrušení štátneho občianstva sa zmieňovala už VIII. kapitola Košického vládneho programu (1945), kde sa konštatovalo, že „... ostatným československým štátnym občanom nemeckej a maďarskej národnosti bude československé občianstvo zrušené. Títo občania môžu znova optovať pre Československo, pričom si úrady Republiky ponechávajú právo individuálneho rozhodnutia o každej žia-

dosti.... Nemci a Maďari, ktorí sa prist'ahovali na územie Československej republiky po Mníchove 1938, budú z Republiky vypovedaní hneď, pokiaľ nepodliehajú trestnému stíhaniu. Výnimkou sú len osoby, ktoré pracovali v prospech Československa.⁴⁸ V súvislosti s odobratím štátneho občianstva sa vychádzalo z predpokladu, že sa podarí presadiť vysídlenie týchto osôb z Československa.

Obyvatelia všetkých troch obcí mali počas druhej svetovej vojny maďarské občianstvo, ústavný dekrét prezidenta republiky č. 33/1945 Zb. však v konečnom dôsledku postihoval plošne na etnickom základe všetkých občanov maďarskej a nemeckej národnosti v Československu. O výnimku si mohli požiadať len tí Česi a Slováci, ktorí museli prijať maďarské alebo nemecké štátne občianstvo počas vojny pod nátlakom, alebo takí, ktorí sa aktívne zúčastnili boja proti fašistom, alebo boli postihnutí nacistickým terorom, vrátane ich rodinných príslušníkov, resp. pozostalých. Československé štátne občianstvo zostalo aj tým, resp. ho mohli nadobudnúť, ktorí mali slovenského manželského partnera. Ostatní si mohli o navrátenie štátneho občianstva požiadať do 6 mesiacov od dňa platnosti vyhlášky o úprave československého štátneho občianstva. Pri uplatňovaní žiadosti o československé štátne občianstvo bola dôležitá skutočnosť, že jeho strata nebola oznamovaná všetkým, ktorí ho stratili, ale tým, ktorí si podali žiadosť o zachovanie štátneho občianstva bolo odoslané pozitívne alebo negatívne rozhodnutie. O jeho prinavrátení mohla vo výnimočných prípadoch rozhodovať aj primeraná znalosť slovenčiny alebo češtiny.⁴⁹ Zároveň tým, ktorí ostali, alebo sa opäť stali československými štátnymi občanmi, a ich manželským partnerom sa vydávalo na základe požiadania osvedčenie o štátnom občianstve.

Maďari zbavení občianskej príslušnosti mali odlišnú pozíciu než cudzinci, aby sa na nich mohli vzťahovať ďalšie nariadenia. Išlo najmä o organizované migrácie obyvateľstva, ktorých pravidlá dohodla Postupimská konferencia. Na základe dekrétu prezidenta re-

⁴⁸ GABZDILOVÁ, S. - OLEJNÍK, M. - ŠUTAJ, Š.: Nemci a Maďari na Slovensku... s. 8.

⁴⁹ GABZDILOVÁ, S. - OLEJNÍK, M. - ŠUTAJ, Š.: Nemci a Maďari na Slovensku... s. 8.

publiky č. 27/1945 z 19. júla 1945 bol zriadený Osídľovací úrad pre Slovensko, ktorý „mal významný podiel na organizácii a realizácii československej politiky voči neslovanským menšinám.“⁵⁰

Dohoda o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom (ďalej len Dohoda) bola podpísaná 27. februára 1946. Podľa Dohody malo ísť o vzájomnú výmenu takého počtu obyvateľstva, ktorá sa rovnala počtu dobrovoľne prihlásených Slovákov (a Čechov) na presídlenie do Československa. Zásadný rozdiel na Maďarskej a Slovenskej strane bol ten, že na presídlenie z Maďarska do Československa sa mohli Slováci prihlásiť sami, kým Maďari boli zo Slovenska do Maďarska vysídľovaní na základe rozhodnutia štátnych orgánov. Zo strany Maďarska, bola teda dohoda vnímaná ako vynútená, aj Maďari na Slovensku vnímali nútené vysídlenie ako represívne. Podpísanie dohody sa v tlači prezentovalo ako významný historický akt demokratického Československa. „Ide o medzník v našich dejinách. Slovenská národná rada vystihujúc slávnostne možnosť návratu príslušníkov slovenskej národnosti z Maďarska medzi svojich do vlastného štátu – demokratickej ČSR – na priestor a majetky po Maďaroch, ktorí majú možnosť opustiť naše štátne územie, víta túto historickú chvíľu a v mene celého národa doma pozdravuje s pohnutím dosiaľ odtrhnutú časť v Maďarsku. Krajania prijmite tento náš pozdrav ako radostnú zvesť a posolstvo o tom, že vlasť volá, áno, vlasť vaša krvná domovina volá vás všetkých opäť na rodnú hrudu, medzi svojich.“⁵¹

Aj keď Slováci v Maďarsku sa mohli pre odchod na Slovensko rozhodnúť dobrovoľne, možnosť opustenia prostredia a ľudí, s ktorými dovtedy žili, vytvárala komplikované psychické situácie, ba aj konflikty v rodinách, kde sa k myšlienke presídlenia jednotliví členovia nepostavili rovnako. Dosiaľ vnímajú mnohí presídlení odchod z Maďarska ako citovo exponovanú tému.

„Už od okamihu oficiálne vyhlásenej a podpísanej dohody

⁵⁰ Venoval sa presídľovaniu na území Slovenska, deportáciám Maďarov do Čiech aj reslovakizácii. GABZDILOVÁ, S. - OLEJNÍK, M. - ŠUTAJ, Š.: Nemci a Maďari na Slovensku... s. 11-12.

⁵¹ Národná obroda 27. 2. 1946, roč. II, s. 1, podľa PARÍKOVÁ, M.: Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946-48. Stimul Bratislava 2001, s. 57.

o výmene obyvateľstva nastalo na oboch stranách, t. j. u Slovákov v Maďarsku, ako aj v komunitách, kde žili príslušníci maďarskej menšiny na Slovensku, určité napätie vyvolané očakávaním nadchádzajúceho riešenia ich budúcej existencie.⁵² Medzi Slovákami v Maďarsku myšlienka presídlenia oslovila najmä sociálne slabšie vrstvy, ktoré v presídlení videli možnosť zlepšenia svojej existenčnej situácie. Záujem o presídlenie však bol aj medzi majetnejšími roľníkmi. Bez ohľadu na majetnosť viedol časť repatriantov k presídleniu pocit príslušnosti k slovenskému národu a túžba vrátiť sa do krajiny svojich predkov. Návrat krajanov sa netýkal len Slovákov z Maďarska, ale aj z ďalších krajín, v ktorých žili početnejšie slovenské enklávy. Štátne občianstvo týchto repatriantov však bolo riešené osobitnou právnou úpravou.

Uvedenie dohody do praxe sa oddialilo, hoci už v lete 1946 bol predložený zoznam 105 000 osôb maďarskej národnosti, ktoré mali byť presídlené do Maďarska. Realizácia sa oddialila v súvislosti s konferenciou v Paríži, od ktorej si maďarská strana sľubovala zmeny v dohode o výmene obyvateľov a slovenská strana chcela zvýšiť počet vysídlených Maďarov mimo dohody o 200 000 osôb. Ani jedna ani druhá strana neuspeli, a tak po mierovej konferencii došlo k dohode, na základe ktorej Maďarsko začalo s výmenou obyvateľstva a Československo zastavilo deportácie Maďarov na nútené práce do Čiech.⁵³

Podľa nariadenia SNR zo dňa 23. augusta 1945 však bola okamžite konfiškovaná pôda osobám nemeckej alebo maďarskej národnosti, pokiaľ prevyšovala výmeru 50 ha.⁵⁴ Tento limit platil aj pri uplatňovaní si protihodnoty pôdy v Maďarsku. Podobne ani presídlencom z Maďarska nemohlo byť pridelené viac pôdy.

Skonfiškovaný majetok pripadol Slovenskému pozemkovému fondu, ktorý ho mohol prideliť do vlastníctva sociálne slabším vrstvám obyvateľov s prihliadnutím na potreby „vnútornej kolonizá-

⁵² PARÍKOVÁ, M.: Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946-48, s. 59.

⁵³ GABZDILOVÁ, S. - OLEJNÍK, M. - ŠUTAĽ, Š.: Nemci a Maďari na Slovensku... s. 22.

⁵⁴ GABZDILOVÁ, S. - OLEJNÍK, M. - ŠUTAĽ, Š.: Nemci a Maďari na Slovensku... s. 163, ods. c.

cie“.⁵⁵ Išlo najmä o poľnohospodárskych robotníkov, deputátnikov a o pridanie pôdy maloroľníkom, tak, aby mali maximálne 8 ha ornej alebo 12 ha poľnohospodárskej pôdy, doplnenie pôdy mnohočleným roľníckym rodinám a robotníkom, úradníkom a maloživnostníkom na stavebné ciele alebo zriadenie záhrady do 0,5 ha. Prednostné právo na prídela mali osoby, ktoré sa zaslúžili v národnoslobodzovacom boji, najmä vojaci, partizáni, ich rodinní príslušníci a pozostalí, ako aj roľníci postihnutí vojnou. Tieto okolnosti bolo nutné náležite preukázať.⁵⁶

Hospodárske zázemie tradičného domu so sušiacom na kukuricu.

⁵⁵ Pod vnútornou kolonizáciou sa myslelo rozloženie pracovných síl v rámci Československa tak, aby na vysídlených územiach po Nemcoch a Maďaroch ich bol dostatok.

⁵⁶ GABZDILOVÁ, S. - OLEJNÍK, M. - ŠUTAJ, Š.: Nemci a Maďari na Slovensku... s. 150-151, § 5

Partizáni

Na základe týchto zákonov a tiež preto, že v Tekovských Lužanoch zostalo po Židoch viacero opustených domov, hneď po vojne sa dosídlili do obce Ľudia z rôznych vojnou zničených častí Slovenska, ktorých miestni označovali ako partizáni. Boli cudzinci a u maďarských obyvateľov s neistou budúcnosťou nemali dôveru.

„Najprv prišli takzvaní - nechcem nikoho uraziť, ale takzvaní partizáni. Obsadili obchody tuná, krémy. Z horniakov - Detva, Polomka, Svätý Ondrej. Potom prišli takí, ktorí nehlásili sa za partizánov, ale boli viacdtné rodiny a rozdelili im tie hospodárstva. Niektorí aj zostali. Prišli aj Slováci z Polomky, na Čurbe boli, tu na Láte boli až do založenia JRD. A keď začali zakladat' JRD zase sa vrátili domov. Odišli.“⁵⁷

Prišľahovalci, ktorí boli pre československé orgány spoľahlivejší, než miestni Maďari, vstupovali aktívne do komunálnej politiky, aj povojnový starosta obce bol z ich radov. *„Aký to bol len mládenec, ten Jánoš! On bol partizán. Ako ten rozkázaval v dedine! Bol to kamarát môjho muža. ... A ako ten Jánoš vládol v dedine? Kde vošiel, povedal, že zajtra príde na obed a že si prosí primeraný obed! – Toto bol Jánoš.“⁵⁸*

Vo voľbách v roku 1947 agitovali za voľbu komunistov, v obci však vyhrali demokrati, ktorí získali približne 4/5 hlasov.

Presídlenie Maďarov do pohraničia

Obyvatelia maďarskej národnosti síce stratili československé občianstvo, avšak v nariadení SNR z 25. februára 1946 sa konštatovalo, že sa na nich nevzťahuje ustanovenie zákona o zamestnaní cudzincov. Títo obyvatelia, „pokiaľ s nimi nebude naložené ináč, podliehajú všeobecnej pracovnej povinnosti podľa dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 Zb.“⁵⁹ Tieto zákonné ustanovenia riešili hneď dva závažné problémy československého štátu po 2. svetovej vojne. Prvým bol nedostatok pracovných síl v českom pohraničí, odkiaľ vysídlili Nemcov. Do týchto oblastí sa dosídľovali nezamestnaní slovenskí robotníci, medzi nimi aj veľa obyvateľov rómskeho pôvodu. Na

⁵⁷ Informátorka J. M. 1912, VA NSS inv. č. 1188, s. 29.

⁵⁸ Informátorka J. K., 1917, VA NSS inv. č. 1192, s. 25.

⁵⁹ GABZDILOVÁ, S.- OLEJNÍK, M. - ŠUTAJ, Š.: Nemci a Maďari na Slovensku... s. 35.

poľnohospodárske práce boli vhodní maďarskí roľníci. Tým sa riešil aj druhý problém – znížil sa počet obyvateľov maďarskej národnosti na Slovensku a uvoľnili sa domy pre presídlencov z Dolnej zeme. Aby odišli celé rodiny a domy zostali skutočne voľné, bolo nutné prezidentský dekrét č. 88/1945 Zb. doplniť dodatkom, že dekrét je nutné doručiť aj manželke a vysídliť celú rodinu.

„Prvé deportácie Maďarov do Čiech začali už na konci roka 1945, keď bolo bez mimoriadneho výberu z južného Slovenska odsunutých 12 000 práceschopných príslušníkov maďarskej národnosti.“⁶⁰ V druhej fáze sa uskutočňoval nábor pracovných síl nesúci názov Pomoc Slovenska českým krajinám pri poľnohospodárskych prácach. Táto akcia nemala represívny charakter a dobrovoľne sa v rámci nej prihlásilo na práce do Čiech 1 932 osôb maďarskej národnosti. Keďže maďarská strana odkladala realizáciu dohody o výmene obyvateľstva, najrozsiahlejšie a najrepresívnejšia deportácia sa uskutočnila na konci roka 1946 a začiatkom roka 1947. Mnoho paragrafov z dekrétu prezidenta sa pri tom zámerne porušovalo. Napr. dekrét zaviedol všeobecnú pracovnú povinnosť pre mužov do 55 rokov a ženy do 45 rokov. Pracovná povinnosť sa nemala týkať žien, ktoré mali deti do 15 rokov a samy sa starali o domácnosť s aspoň jedným príslušníkom. Ženaté a vydaté osoby sa mali povolávať až vtedy, keď nebude dostatok slobodných. Deportované však boli celé rodiny bez ohľadu na vek vrátane detí. Obyvateľov Tekovských Lužian maďarskej národnosti postihla najmä táto posledná akcia presídlenia, ktorej síce hovorili nábor, ale bolo dovolené používať donucovacie prostriedky. V retrospektívnom zázname kronikár Tekovských Lužian konštatuje: „Tu vypadol pojem vzťah človeka k človeku a zásada proletárskeho internacionalizmu. Chybili tu miestne orgány i členovia KS vo vedení obce, ktorí dopustili taký postup, akým sa akcia prevádzala. Mala to byť akcia na základe dobrovoľnosti, ako to vysvetľovali občania v Čechách a na Morave, kde boli rodiny z Lužian odvečené a zamestnané u gazdov. Aký bol postup? Do obce prišli vojaci a miesto získavania občanov na pomoc pohraničiu jednoducho zastali vo dvoroch dopredu vybratých rodín

⁶⁰ GABZDILOVÁ, S. - OLEJNÍK, M. - ŠUTAĽ, Š.: Nemci a Maďari na Slovensku... s. 36.

s autom a tieto sa behom 2 hodín museli zbalit' s celou rodinou. Auto ich vyviezlo na stanicu a tam ich zavagonírovali do nákladných vozňov So sebou si brali len najnutnejšie a všetko ostatné ostalo na milosť a nemilosť. Bolo veľa plaču dospelých i detí. V jednom vagóne boli 3-4 rodiny i s deťmi. Akcia začala od 28. do 31. januára 1947 a bolo odsunutých 141 rodín (podľa vtedy písanej školskej kroniky)... 27. febr. 1947 brali ďalšie rodiny. Boli to rodiny maďarskej národnosti, veľká väčšina chudobných a v ničom sa neprevínili ani pred vojnou ani po nej.⁶¹

Do iného zamestnania bolo možné pracovné sily prideliť len na jeden až jeden a pol roka a čas na odvolanie bol zámerne veľmi krátky. Vybraní boli tí, s ktorými sa nerátalo na presídlenie do Maďarska. Cesta vlakom do Čiech bola dramatická, pretože boli tuhé mrazy a niektorým presídlencom sa tvorili omrzliny. Už počas cesty sa niektorí pokúšali o útek. Prvá skupina cestovala do juhočeskej Soběslavi v okrese Tábor a cesta trvala týždeň, ďalšia bola v okolí stredočeského mesta Dobříš v okrese Příbram. Podľa spomienok informátorky pri Soběslavi bolo okolo 10–12 rodín rozptýlených po majeroch, niektorí sa dostali aj do tovární. Boli v prostredí, kde mali problém sa dohovoriť, keďže nevedeli ani dobre po slovensky, nieto po česky. Deti tam chodili do školy. Kalvínske rodiny boli vytrhnuté zo svojich náboženských komunit. Istotu, či sa ešte vrátia domov nemali. Táto fáza postihla vyše 40 000 obyvateľov maďarskej národnosti z južného Slovenska, kde zanechali 6 602 domov. Pracovné pobyty často končili útekmi domov, kde ich však čakal skonfiškovaný majetok a domy obsadené prisťahovalcami. *„Boli sme tam pätnásť mesiacov a keď sme sa vrátili, v našom dome už bývali presídlení z Bulbarska. Dočasne nás prijal do bytu brat Ondrej a až po mesiacoch sa náš byt uvoľnil, no veľa vecí sme si nenašli.“*⁶² V roku 1948 však mohli požiadať o vrátenie československého štátneho občianstva. „Povereníctvo vnútra vydalo 12. novembra 1948 obežník, podľa ktorého malo byť Maďarom prichádzajúcim z Čiech umožnené vrátiť sa na ich vlastné majetky, pokiaľ tieto neboli pridelené dôverníkom, alebo iným osobám.“⁶³

⁶¹ Kronika obce Tekovské Lužany, s 64.

⁶² Kronika obce Tekovské Lužany, s. 65.

⁶³ GABZDILOVÁ, S. - OLEJNÍK, M. - ŠUTAĽ, Š.: Nemci a Maďari na Sloven-

Z Tekovských Lužian bolo na Moravu a do Čiech vysídlených celkovo 141 rodín.⁶⁴

Reslovakizácia

Počiatky reslovakizácie možno hľadať už v medzivojnovom období, jej druhá etapa bola nastolená hneď po druhej svetovej vojne. Hlásala poslovenčenie, opätovné získanie krajanov stratených v priebehu uplynulých desaťročí, ich navrátenie späť k národu predkov. Malo ísť o politicko-národoobranný proces a zároveň o nenásilné hnutie, ktoré malo upevniť národný štát. V prostredí južného Slovenska bolo jej hlavnou úlohou „odmaďarčenie“, poslovenčenie pohraničného územia. Princípom bolo trestanie a odmeňovanie. Kto sa hlásil za Maďara, musel znášať s tým súvisiace dôsledky, kto otvorene prijal slovenskú národnosť, tomu politické vedenie vrátilo československú štátnu príslušnosť a občiansku rovnoprávnosť. Reslovakizácia oficiálne začala na jar 1946. Realizácia sa stala úlohou okresných a miestnych reslovakizačných komisií, ktoré vymenoval povereník vnútra. Ich úlohou bolo uznaným osobám vystaviť osvedčenie o slovenskej národnosti. Reslovakizáciou mali obyvatelia vyjadriť vernosť Československej republike a vôľu zotrvať na jej území.

Koncom júna 1946 prebiehala v Tekovských Lužanoch akcia reslovakizácie. „Reslovakizovalo asi 150 rodín. Akcia bola prevádzaná v hostinci „Lóbel“ – dnes nová Jednota pri kult. dome a boli do nej zapojení učitelia, ktorí vyplňali tlačivá.⁶⁵ Mnohé rodiny reslovakizovali nie z presvedčenia, ale zo strachu pred vysídlením do Maďarska.“⁶⁶

Plánované vysídlenie Maďarov zo Slovenska reslovakizáciu pribrzdilo, pretože ich poslovenčenie by marilo presídľovacie plány. V auguste 1946 bol Slovenskej národnej rade adresovaný list, aby zamietla aspoň jednu tretinu žiadateľov o reslovakizáciu, pretože by

sku... s. 39.

⁶⁴ Prierez históriou... www.tekovskeluzany.sk

⁶⁵ Išlo pravdepodobne o žiadosti o navrátenie štátneho občianstva, s ktorými súviseli tlačivá o osvedčení o štátnom občianstve a vyšetrovací hárok k žiadosti o vrátení československého štátneho občianstva.

⁶⁶ Kronika obce Tekovské Lužany, s 64.

sa vyslovene maďarské okresy, akým boli aj Želiezovce, zrazu stali slovenskými. Ešte viac sa práca reslovakizačnej komisie pribrzdila v roku 1947, keď začala spolupracovať s inštitúciami, ktoré mali na starosť pozemkovú reformu, usmerňovali konfiškáciu maďarských pozemkov a boli správcami majetku osôb povolaných na nútené práce do českých krajov. V roku 1948 sa práca reslovakizačnej komisie ukončila a ďalej bola vykonávaná na úrovni okresov, pričom jedna pracovná skupina sídlila aj v Tekovských Lužanoch. Ideológia internacionalizmu a uprednostňovanie občianskeho princípu nad etnickým po prevzatí moci komunistami viedlo k tomu, že Maďarom priznali občianstvo a reslovakizácia bola ukončená.

Pri zisťovaní slovanského pôvodu v rámci reslovakizácie zohrávala význam aj náboženská príslušnosť. V obciach, kde žili katolíci s mnohopočetným kalvínskym spoločenstvom, čo bol aj prípad Tekovských Lužian, bola spochybňovaná maďarská národnosť katolíkov a zaevidovali ich ako kalvínmi pomaďarčených Slovákov. Voči kalvínom boli príslušníci reslovakizačných komisií obzvlášť nedôverčiví.

Súčasťou reslovakizácie bolo poslovenčovanie maďarských mien. „*Povedzme taký Balog, Tóth, Balász, ktorí mali také priezviská maďarské, tí sa namiesto maďarsky začali písať slovensky s mäkčeňom. Že sa priblížil za Slováka. Niektorí takto zostali doma. Niektorí, môžem povedať, že boli zabudnutí. Záležalo na tých ľuďoch, že do ktorej skupiny ich zadelili.*“⁶⁷

Vysídlenie do Maďarska

S vysídľovaním Maďarov zo Slovenska sa začalo v apríli 1947 a trvalo do decembra 1948. Z Tekovských Lužian malo byť podľa plánu vysídlených 1 270 osôb, čo predstavovalo 55 % obyvateľov obce.⁶⁸ Napätie pred presídľovaním nevydržali niektorí jednotlivci i celé rodiny a tak z Maďarska ako aj zo Slovenska sa vyskytli úteky do druhej krajiny mimo presídľovacieho procesu. Dochádzalo tiež k psychickým zlyháním, ktoré súviseli s neprístojným správaním

⁶⁷ Informátorka J. M. 1912, VA NSS inv. č. 1188, s. 29.

⁶⁸ POPÉLY, Á.: Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom a menné zoznamy Maďarov určených na presídlenie. www.saske.sk/cas/articles/200901

presídľovacích komisárov, ale aj s obavou pred politickými postihmi zo strany maďarských orgánov, z dôvodov angažovanosti jednotlivcov v Antifašistickom fronte Slovanov, alebo, že sa angažovali pre myšlienku presídlenia.⁶⁹ K tragickým udalostiam došlo aj v Tekovských Lužanoch. Miestna kronika uvádza, že „Zo strachu pred vysídlením spáchal 10. mája 1947 Štefan Szánya zo Štvrtej ulice samovraždu obesením. Podobnú samovraždu spáchal 13. mája 1947 Ľudovít Kováč zo Štvrtej ulice.“⁷⁰ Bolo to tesne pred samotným vysídlením, ktoré sa v Tekovských Lužanoch začalo 15. mája 1947. Presídlenie sa uskutočňovalo po skupinách a celý proces trval približne dva roky. Ukončené bolo podľa spomienok informátorov 20. novembra 1948. *„V takých skupinách začali vysídlenie. Nie celú dedinu naraž. Takže to aj dva roky trvalo. A viete, tá prechodná doba, že na nich to čakalo, niektorí, povedzme, že nechcel odísť. Takže boli dosť značné problémy v tom čase.“*⁷¹ Podľa kroniky obce, z Tekovských Lužian, Lužianok a Hulviniak bolo presídlených do Maďarska 315 rodín.⁷² Vystáňované boli rodiny Nagy, Hőnyi, Szánya, Kišš, Vajkai, Vakusza, Koncz a pod.... každý vysídlený a presídlený si bral i svoj hnuťelný majetok a nehnuteľnosti mal na papieri – tie dostal.⁷³ Podľa Dohody malo byť presťahovalcom umožnené vziať si so sebou všetky svoje hnuťelnosti. Skutočnosť však bola iná. V Tekovských Lužanoch boli dvaja poverení komisári, ktorí zabezpečovali vysídlenie – Vágner a Farkaš. Komu vysídlenie podpisoval Farkaš, ten si mohol vziať len šesťdesiatkilový balík. Komu Vágner, ten si zobral všetko čo chce a čo sa dalo preniesť. *„Hlavne takých majetnejších zobrali v štyridsiatom siedmom. ... Tak ten čo tam býval, ten sedemástimi vagónmi išiel do Maďarska. So sedemástimi vagónmi!“* – A čo si bral? ... *„Všetko, ešte aj tekvice, lebo išiel na jeseň! Celú úrodu, kone voľy, všetko, čo mal. To nebolo tak, ako keď nás viezli v štyridsiatom siedmom do Čiech v zime!“*⁷⁴ “ V ojedinelých

⁶⁹ Komanovics, A. podľa PARÍKOVÁ, M.: Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946-48. Stimul Bratislava 2001, s. 60.

⁷⁰ Kronika obce Tekovské Lužany, s. 67.

⁷¹ Informátorka J. M. 1912, VA NSS inv. č. 1188, s. 29.

⁷² Kronika obce Tekovské Lužany, s. 66.

⁷³ Tamže

⁷⁴ Informátor A. D., VA NSS inv. č. 1192, str. 7.

prípadoch sa však s nimi podarilo dohodnúť a kto sa javil ako spoľahlivý, bol zo zoznamu vyškrtnutý. „Hrozilo nám to, ale viete, starý otec aj za prvej republiky robil richtára - starostu. Tak to zaručene pomohlo. A menoval sa Tóth.“⁷⁵

tých zobrali päť alebo šesť rodín. Neviem aký rozum mali - že bohatí ľudia nech idú...“⁷⁷

Vysídlením Maďarov sa v obci výrazne zmenilo nielen etnické, ale aj majetkové a konfesiónálne zloženie obyvateľov. Odišli najmä bohatšie kalvínske roľnícke rodiny, menej katolícke.

Slováci z Maďarska

Takmer súčasne s vysídlením Maďarov prišli do Tekovských Lužian prví repatrianti z Maďarska z viacerých lokalít prevažne z Békéšskej župy - zo Sarvaša, Békéšskej Čaby, Čabačúdu a Níredházy, dominantná skupina bola z Kondoroša. „Slávnostné privítanie prvého transportu Slovákov z Maďarska bolo 19. mája 1947 pred MNV.“⁷⁸ Do Tekovských Lužian prišlo celkovo 270 rodín. Napríklad rodiny

⁷⁵ Informátorka J. M. 1912, VA NSS inv. č. 1188, s. 29.

⁷⁶ Informátorka J. K., 1917, VA NSS inv. č. 1192, s. 24.

⁷⁷ Informátorka J. M. 1912, VA NSS inv. č. 1188, s. 25.

⁷⁸ Kronika obce Tekovské Lužany, s. 67.

Valach, Medveď, Kočiš, Tichý, Holub, Dobrotka, Siracký atď.⁷⁹ Nie všetky domy, ktoré im boli pridelené, boli aj hneď voľné a niektoré rodiny si na vlastný dom museli počkat' niekoľko mesiacov. „*Bolo to v čase, keď ešte nie všetky maďarské rodiny z Hulviniek boli určené na odst'ahovanie. Stalo sa, že do nám prideleného domu nám pridali ďalšie dve rodiny a tak sme do Vianoc bývali v jednom dome až tri rodiny. Až po odchode maďarských rodín sa mohli s nami bývajúce dve rodiny nast'ahovať do už opustených domov.... Ľudia si museli od začiatku vzájomne pomáhať.*“⁸⁰ Niektorí prisťahovalci si bytové podmienky zlepšili, ale niektorým sa značne zhoršili. „*...my sme tam mali novučičký nový dom, skoro nedokončený a tu sme dostali strašne starý dom. Ale veľmi starý.*“⁸¹ „*Boli to väčšinou staré vyše storočné domy, napríklad na brade domu, ktorý nám bol pridelený, je rok výstavby 1841.*“⁸²

Do príchodu dolnozemskej Slovákov sa v obci sčasti zastavil hospodársky život. Už jarné práce v roku 1946 neboli naplno vykonané, pretože časť obyvateľov bola vysídlená do Čiech. Maďarskí obyvatelia, ktorí ráтали s vyst'ahovaním, nemali záujem obrábať pôdu a veľa poľnohospodárskej pôdy ležalo ladom. „*Až koncom roku 1946 a začiatkom 1947 príchodom Slovákov z Bulharska a presídlením Slovákov z Maďarska dostáva pôda gazdov a každý dostáva toľko koľko vládze obrobiť.*“⁸³ Keďže prisťahovalci z Dolnej zeme boli z rôznych sociálnych a majetkových vrstiev, nie všetci vedeli zverené hospodárstvo obrobiť, nemali náradie, ťažné zvieratá. „*Tak z toho domu mali sme povedzme 20 hektárov, aj to dostali. A oni nemali koni, kravy. Kozu mali a nevedeli s tým. A vtedy nebol ani traktor, ani čo oreme s tým. Nemali s čím pracovať, robiť, to bolo zlé. Nemali s čím robiť.*“⁸⁴ V katastri Tekovských Lužian boli aj početné vinice s pivnicami - lochmi. Z nich časť tiež pripadla prisťahovalcom, avšak niektorí dovtedy nemali skúsenosti s pestovaním viniča. „*Veľmi veľkú vinicu*

⁷⁹ Kronika obce Tekovské Lužany, s. 67.

⁸⁰ Informátor Juraj Rosík z Čabačúdu 1921podľa JANČOVIČ, J.: Navrátilci. Martin 2007, s. 147.

⁸¹ Informátorka J. A. 1925, VA NSS inv. č. 1188, s. 6.

⁸² Informátor Juraj Rosík z Čabačúdu 1921podľa JANČOVIČ, J.: Navrátilci. Martin 2007, s. 147.

⁸³ Kronika obce Tekovské Lužany, s. 67.

⁸⁴ Informátorka, VA NSS inv. č. 1188, s. 25

*sme mali my Lužančani, 6 km odtiaľto. A tí čo prišli, nevedeli s tým pracovať.*⁸⁵

Problémy pri počiatkoch rozbehnutia hospodárstiev prist'ahovalcov boli aj v iných oblastiach južného Slovenska, preto im venoval pozornosť štát aj obce vo forme materiálnej i finančnej pomoci. „Občania nemali zrno na siatie. Dostali ho cestou MNV zo skladu v Tekovských Lužiankach. Na zakúpenie dobytky, poľnohospodárskeho náradia, zrna dostali roľníci od štátu tzv. „Zelený úver“ Tento úver si v obci vyžiadalo okolo 200 rodín. Pôžička sa dávala podľa pôdy a požiadavky. Na jeden katastrálny jutár (0,6) ha mohol dostať 2000 Kčs (v starej mene, dnes 400 Kčs)⁸⁶ Boli však aj takí, ktorí si priniesli z Maďarska osivo, náradie ba i kone. Medzi dolnozemskými gazdami rýchle získala podporu myšlienka zriadenia roľníckeho strojového družstva, ktoré fungovalo od 29. mája 1947. Na začiatku malo 116 členov, avšak ešte v to leto pristúpilo ďalších 40. Práca v strojovom družstve bola ovplyvnená nedostatkom odborných pracovných síl, tak vo vedení, ako i pri strojovom parku. Napriek tomu, že od štátu a iných organizácií dostalo spolu 317 967 Kčs, bolo celé hospodárenie družstva stratové a vykázalo stratu 103 631,10 Kčs (v starej mene).⁸⁷ Prvý poľnohospodársky rok poznačilo aj katastrofálne sucho. Avšak v roku 1948 bola príroda k poľnohospodárom nezvyklo štedrá.

Slováci z Maďarska zanechali na Dolnej zemi časť svojich blízkych, priateľov, známych, roztrhli sa rodiny. „*Boli sme desiatí súrodenci. Štyria neprišli, len my mladší sme prišli. Ale sestra nebola mladšia. No tak ona bola, bat, ona bola tak, že ako slobodná stále.*“⁸⁸

Aj keď sa dosídlilo viacero rodín z jednej lokality, museli si začať nanovo budovať sociálne vzťahy. Spočiatku panovala nedôvera. „*Bola tá určitá medzera. Navzájom sme sa báli jeden drubého. Bola kritická doba. Viete, nemohli ste vychádzať na ulicu do desiatej večer len a potom už len ráno...*“ Presídlenec z Békéšskej Čaby spomína, že jeho otec začal až na Slovensku rozprávať po maďarsky lebo v Leviciach im nadávali

⁸⁵ Informátorka, VA NSS inv. č. 1188, s. 25.

⁸⁶ Kronika obce Tekovské Lužany. roky 1945-47, s. 46.

⁸⁷ Kronika obce Tekovské Lužany. roky 1947-48, s. 72.

⁸⁸ Informátorka J. M., VA NSS inv. č. 1188, s. 29.

do špinavých Maďarov.⁸⁹ Niektoré rodiny sa na nové susedstvá adaptovali rýchlejšie, iné boli zdržanlivé: *"Ja som s každým veľmi dobre vychádzala. Začala vzťahy budovať. Po maďarsky síce, že pozdravila ich. Takže naša rodina aj doteraz sa kamarátíme."*⁹⁰

Úprava priestrodia na spoločenskú komunikáciu v súčasnosti.

*„Ale skoro každý vedel po maďarsky... Ale osobne s nama, s našou rodinou, my sme vychádzali s každým. Moj otec bol taký, s každým sa vedel prihovoriť. Keď maďarsky, maďarsky, keď slovensky, slovensky, dokonca rusky vedel.“*⁹¹ Práca v miestnych poľnohospodárskych družstvách a výrobných podnikoch a kultúrno-spoločenský život počas socializmu prispeli k vytvoreniu optimálnych foriem komunikácie *„Keď sa (Slováci z Dolnej zeme) rozprávali s nami, maďarsky rozprávali. Povedzme aj Kočíš predseda: keď sa so mnou rozprával, alebo som vošla „Čokolom“ pozdravil. Ale iným „Čest’ práci“. Ale tak bolo treba žiť a s tým sa uspokojiť. A nebol to zlý život.“*⁹²

Kronika Tekovských Lužian zaznamenáva aj jazykové osobitosti dolnozemskej Slovákov. V zápisoach z roku 1961 je zmienka o jazyku v časti označenej marginálnou poznámkou „Zvláštny jazyk“. „Svojrážnu reč majú Slováci, ktorí boli po druhej svetovej vojne presídlení z Maďarska, z okolia Szarvašu, Kondorošu, Nyíregyházi... Príslí Slováci majú ako typické rečovú zvláštnosti tieto: zápor ni,

⁸⁹ Informátor J. M., VA NSS inv. č. 1188, s. 29.

⁹⁰ Informátorka J. A., VA NSS inv. č. 1188, s. 6.

⁹¹ Informátorka J. A., VA NSS inv. č. 1188, s. 6.

⁹² Informátorka J. K. 1917, VA NSS inv. č. 1192, s. 24.

ninto, ďalej uvádzam podstatné mená: bičak (nožík), kalap (klobúk), pípa (fajka), mlatok (kladivo) a pod. „U mňa ninto mlatok.“⁹³

Zbližovanie oboch komunít, Maďarov i aj Slovákov, uľahčila znalosť slovenčiny aj maďarčiny, aj keď údajne Slováci nevedeli lepšie po maďarsky než Maďari po slovensky. Do roku 1953 však bola v obci len slovenská škola, takže spisovnú slovenčinu sa najmladšia generácia učila spoločne. Slováci z Maďarska priniesli aj svoj folklór – slovensko-maďarský, ktorý si osvojovala aj maďarská mládež. „Áno zaručene, veľa sme od nich... Lebo oni takto, takzvaní cubáre, po domoch spievali, tancovali. Povedzme sa dohodli, že u toho sa stretne mládež. Takže spievali a tancovali. A mali nejaké hudobné nástroje, husle boli, citara, aj na tom brali. Takže už donesli voláke nóty. A mali aj také pesničky, že miešané s maďarčinou. Tance väčšinou tancovali to čo my. Čardáš, valčík, fox. Mali sme podobné.“⁹⁴

Pred príchodom dolnozemských Slovákov boli v Tekovských Lužanoch dve náboženské komunity – reformovaná kresťanská cirkev (kalvíni) a rímskokatolíci. Maďari boli príslušníkmi oboch. Do druhej svetovej vojny tu bola ešte početná židovská komunita. Slováci z Dolnej zeme priniesli ďalšie dve náboženstvá – evanjelické a.v. a baptistické. Väčšina patrila k evanjelickej cirkvi augsburského vyznania. Vytvorili farnosť s centrom v Plavých Vozokanoch. V Tekovských Lužanoch si prebudovali kúriu s prislúchajúcim pozemkom na modlitebňu. Po príchode repatriantov bolo v obci asi 400 evanjelikov. Počty sa menili, pretože evanjelikmi boli aj Slováci z Bulharska, ktorí sa v Tekovských Lužanoch až na pár rodín zdržali len krátko. Čoskoro ich vystriedali evanjelici z okolia Békéšskej Čaby. Plánovali vystavať svoj kostol. To sa však nepodarilo, takže kňaz a kantor do obce dosiaľ dochádzajú na nedeľné a sviatočné bohoslužby, v piatok sa konajú modlitebné večery, okrem nich sa tu žiadne aktivity nerozvíjajú, na bohoslužby chodia najmä starší ľudia.

Baptistický zbor bol v Tekovských Lužanoch založený roku 1947 časťou presídlených Slovákov z Maďarska. Do presídľovacej akcie boli ako agitátori zapojení aj baptistickí kazatelia, čo ovplyvnilo rozhodnutie baptistov prestáhnúť sa. „V Békéscsabe sa slovenskí

⁹³ Kronika obce Tekovské Lužany. Časť Zvláštny jazyk. Rok 1961.

⁹⁴ Informátorka J. M. 1912 a syn, VA NSS inv. č. 1188, s. 31.

baptisti rozhodli takmer všetci, že sa presídlia na Slovensko. Brat Stanko mal na dvore Slovenského spolku takú pôsobivú reč, že dve-tisíc prítomných Slovákov sa rozhodlo pre návrat do vlasti otcov. Celkove sa prihlásilo na presídlenie 15 tisíc Čabanov. Z kondoroškého zboru, ktorý mal v tom čase okolo 120 členov, sa presťahovalo 44 členov a zo Szarvasa a jeho stanice Csabacsudu 47 členov zboru, t. j. 91 členov sa presťahovalo aj s rodinnými príslušníkmi do Tekovských Lužian pri Leviciach.⁹⁵ Baptisti z hľadiska majetnosti predstavovali stredné gazdovstvá. Z Békéšskej Čaby bola v obci len jedna baptistická rodina, najviac ich prišlo z Kondoroša a Čabačúdu. Do Tekovských Lužian sa presťahoval aj vedúci (starší) kondoroškého zboru, ktorý tu pokračoval s kazateľskou činnosťou až do príchodu kazateľa roku 1951. V roku 1957 tu dobudovali baptistické centrum regionálneho významu.

Vystúpenie baptistického tamburášskeho súboru na obecných slávnostiach

⁹⁵ Baptisti na západnom Slovensku. In: Niesli svetlo evanjelia. Sto rokov baptistickej práce na Slovensku. Zost. Dvořák, Vladimír – Šaling, Ján. Bratská jednota baptistov v SSR, Bratislava 1988, s. 140.

Slováci z Bulharska

Od roku 1946, keď časť Maďarov z Tekovských Lužian bola na prácach v českom pohraničí, dosídlili sa do obce Slováci z Bulharska. Údaje o ich počtoch sa rôznia, dôvodov je viacero. Počet prisťahovalcov bol pohyblivý, časť z nich odišla do Čiech, odkiaľ sa niektorí vrátili. Rozdiely v uvádzaných počtoch mohli spôsobiť aj čiastkové údaje o dosídlených skupinách a celkový počet presídlencov z Bulharska. Tekovské Lužany boli pre väčšinu z nich len akousi „prestupnou stanicou“. Keď sa trochu na Slovensku zorientovali, mnohí z nich v obci dlho nezotrvali, takže počet tých, ktorí sa vyskytli v Tekovských Lužanoch a tých, ktorí tam žili v konkrétnom čase, nie je totožný. Je možné, že sa pletú počty rodín a počty osôb. Napokon nepresnosť údajov mohla spôsobiť aj skutočnosť, že šlo o tri samostatné obce. Napr. kronika Tekovských Lužian uvádza len počty v tejto lokalite v jednom termíne dosídlenia: „Prví Slováci z Bulharska prišli do našej obce 19. 3. 1947 v počte 55 ľudí (podľa školskej kroniky), ktorí sa neskôr z Lužian presťahovali, takže dnes sú v Tek. Lužanoch iba 2 rodiny: Sládečkovci a Boleráčovci. Títo Slováci prichádzali z Hornej Mitropoly (Sládečkovci), Podem a Brašlanica, okres Plemen.“⁹⁶ Podľa J. Ďuriša do obce prišlo 61 osôb, a trvalo zostalo len 15 Slovákov z Bulharska.⁹⁷ Vzhľadom na to, že aj podľa pamätníkov bola skupina repatriantov z Bulharska početná, pravdepodobnejšia sa javí informácia J. Jančoviča, podľa ktorej prišlo v rozpätí piatich rokov 118 osôb. „...v rokoch 1946-1949 sa sem presťahovali desiatky slovenských rodín z Maďarska, Ukrajiny a Bulharska. Z posledne menovaného štátu sem prišlo 118 rodín, z ktorých tu v čase mojej návštevy žili už len štyri rodiny a to Mrenicovci, Boleráčovci, Mikulášovci a Sládečkovci.“⁹⁸ K 31. 3. 1994 bolo v obci osem osôb, v čase výskumu (2002) už len dvaja ľudia. Ostatní sa postupne odsťahovali do Trnavy, Skalice, Bratislavy, Piešťan, Púchova a aj na Moravu,⁹⁹ a z tých čo zostali, už väčšina nežije.

⁹⁶ Kronika obce Tekovské Lužany. S. 66.

⁹⁷ ĎURIŠ, J.: Niektoré poznatky o Slovákoch presídlených z Bulharska. In: Konečne doma. Bratislava 2000, s. 90.

⁹⁸ JANČOVIČ, J.: Navrátilci z Bulharska. In: Navrátilci. Martin 2007 s. 174.

⁹⁹ JANČOVIČ, J.: Navrátilci z Bulharska. In: Navrátilci. Martin 2007 s. 174.

Nie všetci sa dostali priamo na Slovensko, ale umiestnení boli do Čiech a na Moravu. Napr. rodina Sládečkovcov prišla z Gornej Mitropolji v roku 1947 do obce Konice v okrese Kadaň, a v roku 1948 sa presídlili do Tekovských Lužian. Ostatní príbuzní, ktorí sa presťahovali do Československa, zostali v okrese Znojmo, Břeclav, v Skalici a Trnave.¹⁰⁰ K. Vadkerty na základe archívnych údajov uvádza: „Propaganda na repatriáciu bulharských Slovákov sa začala pripravovať pomerne neskoro, po ukončení agitácie na výmenu obyvateľstva a repatriácie Slovákov z Maďarska. Hlavným zástancam ich repatriácie bolo Predsedníctvo Osídľovacieho úradu pre Slovensko, ktoré - po krátkej propagande - začalo v januári 1947 túto repatriáciu bez informovania ostatných úradov. 7. januára 1947 oznámil úrad predsedovi československej vlády Klementovi Gottwaldovi príchod 270 „hospodárskych jednotiek“. Po príchode sa ich zástupcovia pod vedením pracovníkov Osídľovacieho úradu pre Slovensko pobrali na „obhliadku terénu“. Vybrali si okres Želiezovce... Tak sa v Tekovských Šarluhách (dnešných Tekovských Lužanoch) ocitlo bez akéhokoľvek predbežného dohovoru - 60 bulharských rodín. ... 36 rodín z nich čoskoro aj odcestovalo do českých krajov.“¹⁰¹

K urýchleniu odchodu časti komunity Slovákov z Bulharska z Tekovských Lužian pravdepodobne prispeli aj komplikované vzťahy s miestnymi obyvateľmi, do ktorých sa obidve strany dostali v dôsledku politických rozhodnutí. „*Vystaňovali rodiny do Čiech. V štyridsiatom siedmom. Potom namiesto nich prišli z Bulharska presídlenci. Len potom začali sa pomaličky vracat' naspät' z Čiech, takže normálne dostali naspät' aj domy aj majetky. Takže ten Bulhar bol nútený potom inde prejsť a väčšinou prešli do týchto domov, ktorí boli vysídlení do Maďarska. Už potom neskoršie ani jeden tu nezostal. V Lužanoch je ešte jedna rodina.*“¹⁰² Archívne pramene však hovoria aj o inom postupe slovenských presídlencov z Bulharska. Dosídlili sa priamo do Tekovských Šarlúh, kde ich prekvapilo, že ich obyvateľstvo chladne prijalo a nepodporovala ich ani miestna stranícka organizácia. Je to zrejme z listu adresovaného dr.

¹⁰⁰ JANČOVIČ, J.: Navrátilci z Bulharska. In: Navrátilci. Matica slovenská, Martin 2007 s. 174.

¹⁰¹ VADKERTY, K.: Maďarská otázka v Československu 1945-1948, s. 207.

¹⁰² Informátorka J. M. 1912 a syn, VA NSS inv. č. 1188, s. 29.

Danielovi Okálimu, ktorého žiadali o ochranu. Okáli obratom inštruoval predsedu Osídľovacieho úradu pre Slovensko, aby miestne policajné sily bránili a podporovali bulharských dôverníkov, aby čo najskôr získali do vlastníctva hospodárstva Maďarov a aby ich v neriešiteľných prípadoch umiestnili do prázdnych domov po Židoch. Napriek tomu sa zanedlho 36 rodín dobrovoľne odst'ahovalo do Čiech. J. Dérer hodnotil dobrovoľný odchod bulharských dôverníkov ako vyhnanie a dožadoval sa vzorového potrestania zodpovedných.¹⁰³

Pre Maďarov, ktorí sa z Čiech vracali domov, boli noví nájomníci tiež nepríjemným prekvapením. Keďže mali domy obsadené, domáhali sa svojho majetku, resp. boli nútení hľadať náhradné riešenia. „*V našom dome bývali Slováci z Bulharska, lebo tých väčšinou dávali takých. A zase čo prišli Slováci do tých, čo išli do Maďarska. Sme sa usadili u rodičov mojej mamy. U starých rodičov. Tam sme boli vyše roka, lebo nás nechcel... stále sme chodili, aby nás pustil do domu, ale nechcel nás pustiť vyhnal nás vidlou, rýľom.*“¹⁰⁴

Slováci z Bulharska prišli do obce, kde sa aj po vysídlení Maďarov v lokálnom styku používala maďarčina, tú však neovládali. Keďže okrem slovenských repatriantov z Maďarska a Zakarpatska boli v Tekovských Lužanoch v tom čase aj prisťahovalci z rôznych končín Slovenska a aj mnohí miestni Maďari sa vedeli po slovensky dorozumieť, Slováci z Bulharska komunikovali po slovensky, „*Tí vôbec nevedeli. Tí len po bulharsky a po slovensky. Ale každý zostal Bulharom. Ale slovenčinu ovládali stopercentne môžem povedať, aj bulharčinu. ...Učili sa (po maďarsky pozn. autorky).*“¹⁰⁵

Vynikali v pestovaní teplomilných plodín, v čom získavali obdiv miestnych obyvateľov. „*Slováci z Bulharska boli záhradníci. Bulhar - pán záhradník.*“¹⁰⁶ Spomienky miestnych obyvateľov celkom nekorešpondujú s archívnymi údajmi, podľa ktorých boli Slováci z Bulharska „prevažne remeselníci, priemyselní robotníci, dostali zariadené hos-

¹⁰³ Podľa VADKERTY, K.: Maďarská otázka v Československu 1945-1948, s. 111.

¹⁰⁴ Informátorka pani S. 1920, VA NSS inv. č. 1188, s. 32.

¹⁰⁵ Syn informátorky J. M. 1912, VA NSS inv. č. 1188, s. 30.

¹⁰⁶ Informátor J. L. cca 1930, VA NSS inv. č. 1188, s. 19.

podárstva a pôdu, ale nechceli obrábať zem.“¹⁰⁷ Naopak, podobne ako Bulhari na Slovensku, aj Slováci z Bulharska vynikali záhradníkymi znalosťami: „*Vymieňali medzi sebou čo pripravovali – lekáre a takto. Jediné čo Bulhari boli veľký odborníci, melóny vedeli veľmi veľké, obromné pestovať. Päť - desaťkilové melóny mali títo Bulhari. Nám to (zručnosť – pozn. autorky) neodovzdali. Ináč ako hospodári neboli na vysokej úrovni, ale ako záhradníci vedeli pestovať kuchynské produkty povedzme. Jeden mal záhradníctvo na konci dediny.*“¹⁰⁸

Spočiatku sa od miestnych obyvateľov odlišovali aj v odevе, avšak rýchlo sa prispôbovali. „*Boli už oblečení solidne, jedine na sviatky vytiabli tie bulharské, tak išli na oslavy v kerjoch. Lužany sme chodili do Želiezoviec tam sme chodili na Prvého mája. Ženy vždy chodili v kerjoch. Také pekné šaty mali. Sa pamätám. Ale ináč normálne boli oblečení. Ešte solidnejšie ako tunajší sedláci. Nie vo zlom, ale už mali predsa ten panský oblek. Ako mešťania vyzerali, nie ako dedičania.*“¹⁰⁹

S miestnymi Maďarmi sa Slováci z Bulharska spočiatku delili o kalvínsky kostol, keďže boli evanjelici a evanjelická komunita, ktorá tu vznikla z repatriantov, si svoj svätostánok vybudovala až neskôr.

V pamäti súčasníkov sa zlievajú spomienky na Slovákov z Bulharska a Bulharov, ktorí tu žili už v medzivojnovom období a venovali sa záhradníčeniu. V obci boli podľa spomienok dvaja. „*Bulbar - obchodník Ferianc tu býval. Nazývali ho Bulgar - kertis, lebo z Bulharska akože pochádzal. Volal sa Marko. Bol rodák z Tekovských Lužian. Boli záhradníci, ktorí pestovali pre obec. Predtým sedliak nepestoval tak zeleninu ako teraz. Takže od nich kupovali*“¹¹⁰ Pestovateľské znalosti presídencov z Bulharska využilo neskôr aj miestne jednotné roľnícke združstvo, v ktorom boli zamestnaní.

Slováci zo Zakarpatskej Ukrajiny

Po dohode Československej republiky a ZSSR pripadla v roku 1945 Zakarpatská Ukrajina (dovtedy Podkarpatská Rus) do Sovietskeho

¹⁰⁷ VADKERTY, K.: Maďarská otázka v Československu 1945-1948, s. 111.

¹⁰⁸ Informátorka J. M. 1912 a syn, VA NSS inv. č. 1188, s. 30.

¹⁰⁹ Informátorka J. M. 1912 a syn, VA NSS inv. č. 1188, s. 30.

¹¹⁰ Informátorka J. M. 1912 a syn, VA NSS inv. č. 1188, s. 30.

zväzu. Okrem Rusínov boli zo slovanských národností na tomto území Slováci a Česi, ktorí prichádzali zo západných častí Československa najmä ako štátni zamestnanci – úradníci, četníci, učitelia, zdravotní a sociálni pracovníci, ale aj odborníci v oblasti stavebníctva, obchodu a pod. Po rozhodnutí o odtrhnutí Zakarpatskej Ukrajiny od Československa prejavili mnohí z nich záujem presídliť sa naspäť do Československa. Časti sa to podarilo hneď po vojne v rámci výmeny obyvateľstva, ďalší museli počkať až do 60. rokov, keď sa na Slovensko začali vracieť aj povojnoví optanti.¹¹¹ Do Tekovských Lužian prišlo v máji 1947 tridsaťtri ľudí zo Zakarpatskej Ukrajiny. V obci však zostali len necelý rok.¹¹² V tom istom mesiaci odišla prvá skupina obyvateľov do Maďarska a časť Maďarov už bola na prácach v Čechách, teda v obci sa vyprázdnila časť domov. V kontexte celkových migrácií šlo o menšiu skupinu, ktorá zotrvala v Tekovských Lužanoch len krátky čas, spomienky súčasníkov sú na ňu len torzovité. „Z Rusínska boli. Či dobrovoľne, alebo vysídlení, to vám presne neviem povedať. Nevie ani ona (informátorova matka), či boli vysídlení, ale boli tu len veľmi krátko a išli preč do Čiech. Tak asi 2-3 mesiace tu bývali.“¹¹³ Keďže prišli z Podkarpatskej Rusi a so sebou priniesli prvky zakarpatskej kultúry a spôsobu života označovali ich ako Rusíni. Okrem piesní a tancov utkveli v pamäti informátora odlišné kultúrne návyky týchto ľudí, prichádzajúcich z chudobného kraja. Po návrate z českého pohraničia nachádzali Maďari vo svojich domoch prisťahovalcov zo Zakarpatskej Ukrajiny, podobne ako i Bulharov, v spomienkach obyvateľov už nie sú jasné odlišenia: „My sme tam mali Rusína nastábovaného, a potom, keď on odišiel, tak sme sa mohli vrátiť domov.... Šak boli tu Rusíni, šak prišli z Bulbarska, Bulhari tu boli...“¹¹⁴ V jednom dome v tomto prípade prechodne bývali Rusín a miestny

¹¹¹ Zo Slovenska boli na do rovinskej a volynskej oblasti Ukrajiny na základe dobrovoľnosti presídlení 8556 Rusínov. Spolu s presídľencami na Zakarpatskú Ukrajinu sa do ZSSR odsťahovalo zo Slovenska 12 401 osôb. Zo Zakarpatskej Ukrajiny sa vrátilo do Československa v rokoch 1945-1947 5 377 ľudí. (GAJDOŠ. M.: Optácia obyvateľov Zakarpatska ... Bližšie pozri. Aj BENUŠKOVÁ, Z.: Reoptanti zo severovýchodného Slovenska.)

¹¹² Kronika obce Tekovské Lužany, s. 66.

¹¹³ Syn informátorky J. M. 1912, VA NSS inv. č. 1188, s. P9.

¹¹⁴ Informátor A. D., VA NSS inv. č. 1192, s. 7.

Maďar: „Môjho starej mame brata niesli do Čechách. A v tom dome býval aj druhý brat. Čo Rusín dostal, každý večer, pravdaže pôdy museli orat' aj všetko robiť, rozložil sekačku. Vedel to dost' rýchlo, kolesá, všetko zvlášť. Pýtal sa ho: A prečo to robíte? - A neukradnú to? Keby som nechal doma vonku, tak by ráno už nebolo. - No že môžete nechať vonku. Nezobere vám to nikto. Nechceli tam ostať, lebo už tam začal komunizmus.“¹¹⁵

Slováci a Maďari v 60. – 80. rokoch 20. storočia

Prosperujúce družstvo prispelo k rýchlemu rozvoju dediny a prilákalo do obce ďalších prisťahovalcov slovenskej národnosti. Išlo najmä o odborníkov v poľnohospodárstve, ale aj o ďalšie profesie vysokoškolsky vzdelaných ľudí. Uzatváraním manželstiev prišli do obce ďalší Slováci. S ovládaním spisovného slovenského jazyka mali problémy tak Maďari ako aj presídlení Slováci, preto sa v obci opakovane konali kurzy slovenčiny.

„V obci bolo mnoho občanov a to tak z radov tunajších rodákov – reslovakizantov ako i Slovákov presídlených z Maďarska, ktorí neovládali slovenský jazyk a preto bol usporiadaný kurz jazyka slovenského. Začal 20. 1. 1948 za účasti asi 200 občanov (mladších i starších) a utvorilo sa 6 skupín.“¹¹⁶ Jazykové kurzy sa v Tekovských Lužanoch príležitostne konali ešte aj v 60. rokoch 20. storočia. V tomto období bola obec prevažne maďarská.

Roku 1961 žilo v obci 1253 Slovákov, 1630 Maďarov a 35 obyvateľov inej národnosti. V priebehu prvej polovice 60. rokov 20. storočia sa pomer obyvateľov maďarskej a slovenskej národnosti v Tekovských Lužanoch začal vyvíjať v prospech slovenskej národnosti.¹¹⁷

1970	Slováci	Maďari	Cigáni	Česi	Iní
Počet obyvateľov	1941	1716	36	19	3

¹¹⁵ Informátorka, VA NSS inv. č. 1188, s. 25.

¹¹⁶ Kronika obce Tekovské Lužany, s. 111.

¹¹⁷ Prvý záznam s väčšinovým zastúpením Slovákov v Tekovských Lužanoch je v kronike obce z roku 1965.

Vzt'ah etnicity a náboženstva

Pestrému etnickému zloženiu zodpovedá aj pestré konfesiónálne zloženie obyvateľstva, ktoré sa sformovalo vplyvom uvedených migrácií. Necelá polovica Maďarov sa hlási k reformovanej kresťanskej cirkvi (kalvíni), ostatní sú rímskokatolíci. V prvej polovici 20. storočia bola v obci významná židovská komunita. Všetky náboženské komunity zachovávali endogamiu. „*Manžel bol reformovaný, celá rodina bola taká. Vtedy sa ešte nemiešali. Ja som mala chlapca katolíka, bol to elektrikár. Chudák otec hovoril: „Dievčatko moje, môžeš si zobrať toho chlapca, mne sa veľmi páči. Ale mňa zabijú príbuzní, že som pustil dcéru ku katolíckemu mládenkovi. Hoci ja by som zaň bola rada išla. Ale nedalo sa, nescelo sa.“*¹¹⁸ K miešaným sobášom začalo vo väčšej miere dochádzať až po 2. svetovej vojne.

V súčasnosti sú tu menšie komunity baptistov, evanjelikov a jehovistov. Vzhľadom na vidiecke prostredie je v Tekovských Lužanoch relatívne veľa obyvateľov bez vyznania. Aj títo sa však zo svojho detstva alebo prostredníctvom rodičov či manželských partnerov identifikujú s niektorou náboženskou skupinou, i keď vzt'ah k nej je z rôznych príčin indiferentný. Okrem všeobecných modernizačných faktorov je to výsledkom konfesiónálneho miešania manželstiev. Nízka väzba na cirkevné inštitúcie sa prejavuje aj vysokým zastúpením občianskych sobášov a pohrebov (viď. príloha).

Rímskokatolíci sú popri kalvínoch v Tekovských Lužanoch už tradične zastúpenou náboženskou komunitou. V 60. rokoch 20. storočia v početnosti zaostávala za reformovanou kresťanskou cirkvou, avšak v roku 1991 ju už dvojnásobne prevyšovala a na začiatku 3. tisícročia tvoria rímskokatolíci väčšinu obyvateľov obce hlásiacich sa k niektorej viere. Všetky rímskokatolícke objekty sú sústredené v časti Lužany: kostol, dve budovy bývalých katolíckych škôl, cintorín, sochy svätcov (Ján Nepomucký, Florián, sv. Trojica) a kríž. V prvej polovici 20. storočia boli najmenej katolíci zastúpení v časti Hulvíny, ktoré sú dosiaľ silne reformátorské. Katolícka cirkev mala svoj majer, na ktorý prichádzali pracovať poľnohospodárski robotníci, čím početne posilňovali katolícku komunitu. Katolíci boli

¹¹⁸ Informátorka J. K., 1917, VA NSS, inv. č. 1192, str. s. 24.

v porovnaní s kalvíni chudobnejší, ale aj medzi nimi sa našlo niekoľko bohatších rodín.

Rímskokatolíci sú v Tekovských Lužanoch etnicky najheterogénnejšou náboženskou komunitou. Príslušníkmi farnosti sú Maďari, Slováci aj Rómovia. Miestna chudoba nielen rómskeho pôvodu sa hlási najmä k tejto cirkvi.

K tradičným komunitám Tekovských Lužian patrí **reformovaná kresťanská cirkev** (kalvíni, reformovaní), ktorej členmi sú obyvatelia maďarskej národnosti. Početná komunita prekvitala najmä v prvej polovici 20. storočia, keď tu pôsobil ako farár univerzitný profesor Sándor Czeglédy, prekladateľ Biblie.¹¹⁹ Po roku 1947 bola v dôsledku presídľovania zredukovaná o vyše 100 rodín, približne na štvrtinu pôvodného stavu. Odišli najbohatší gazdovia.

Najviac reformovaných je sústredených v časti Hulvinky. Miešaných manželstiev bolo v prvej polovici 20. storočia málo. Reformovaní boli sedliaci. Ich deti šli na štúdiá menej než deti katolícke, pretože ich bolo treba na gazdovstve.¹²⁰ Na ich majetkoch pracovalo mnoho katolíkov. Spomedzi reformovaných bola väčšina richtárov v predvojnovom období. Samotná cirkev obhospodarovala asi 30 ha pôdy.

Slovenskí repatrianti z Maďarska do Tekovských Lužian po 2. svetovej vojne priniesli ďalšie dve protestantské náboženstvá – evanjelické a.v. a baptistické. **Evanjelická** komunita vznikla v Tekovských Lužanoch po príchode repatriantov po druhej svetovej vojne. Väčšina z nich boli na Dolnej zemi poľnohospodárskymi robotníkmi na majeroch, patrili k menej majetným vrstvám. Keďže neboli veľkí gazdovia po vzniku roľníckeho družstva doň vstupovali medzi prvými. Sú slovenskej národnosti, viacerí sa po maďarsky naučili až na Slovensku. Patria k farnosti v Plavých Vozokanoch. V centre Tekovských Lužian majú modlitebňu prebudovanú z kúrie

¹¹⁹ KISS, Pál: Reformovaná cirkev. Prameň nádeje, 1994, č. 2, s. 2.

¹²⁰ Z. Škovierová vo výskumnom materiáli uvádza výpoveď informátorky: „*Absolvovala som meštianku v Leviciach, to je terazšie gymnázium... Boli sme hádam dvadsiati piati z dediny. Z reformátorov sme boli iba dvaja... Tí nebrali do úvahy, že sa niekto učí. To nebola vážená osoba, ktorá chodila do Levíc.*“ Informátorka J. K., 1917, VA NSS inv. č. 1192, s. 23.

s prislúchajúcim pozemkom. Po príchode repatriantov bolo v obci asi 400 evanjelikov. V súčasnosti tvoria komunitu najmä starší ľudia a ubúda v nej členov. Faru zdieľajú s Plavými Vozokanmi, v porovnaní s ich spolufarníkmi sa však javia „ako vykorenení, bez tradícií“.¹²¹ Pre spoluprácu je im najbližšia baptistická komunita, ktorá je tiež protestantská a sformovala sa z repatriantov.

Evanjelická modlitebňa v Tekovských Lužanoch.

Baptistický zbor bol v Tekovských Lužanoch založený roku 1947 po príchode Slovákov z Maďarska. Základ baptistickej komunity v Tekovských Lužanoch teda tvoria repatrianti z Maďarska a ich potomstvo. V komunite prevažuje slovenský jazyk, avšak niektoré piesne a kultúrne vsuvky sú aj v maďarčine. Počas ekumenického týždňa, keď modlitebňu navštevujú aj kalvíni, je maďarčina viac zaraďovaná do kázní, modlitieb, piesní a preslovov. Komunita má záujem o konfesiónalnu endogamiu. Tých, ktorých partneri sú z iných cirkví a nekonvertujú k baptistom, denominácia spravidla stráca. Nie

¹²¹ Vyjadrenie evanjelického kňaza.

sú však výnimky, že nastávajúci partner z inej cirkvi, alebo bez náboženskej viery, sa natoľko na baptistickú vieru adaptuje, že sa nechá pokrstiť a stane sa členom komunity.

Baptistická komunita udržiava intenzívnejšie kontakty v bežnom živote, členovia si navzájom pomáhajú nielen v rámci lokality, ale celého zboru a sieť kontaktov majú na celom Slovensku i v zahraničí.

V obci majú centrum aj **svedkovia Jehovovi**, ktorých národnostné zloženie nie je vyhranené. v štruktúre miestnych cirkví zaujímajú separátne postavenie. Určité podhubie tu mala táto komunita už pred rokom 1989. Relatívne veľké percento ľudí s nevyhranou náboženskou príslušnosťou v konfesiónálne heterogénnom prostredí viedlo na jednej strane k odklonu od náboženskej viery, na druhej strane tu bola vhodná pôda pre alternatívne náboženské smery. Už v 60. rokoch 20. storočia sú v Tekovských Lužanoch zaznamenaní príslušníci siekt jehovistov a sobotistov (sombatisti). Po uznaní Svedkov Jehovových za legálne náboženské spoločenstvo pribudli noví členovia a v obci bol v budove bývalej krčmy zriadený dom Kráľovstvo svedkov Jehovových.

Protestantské cirkvi aj rímskokatolíci sa zapájajú do kultúrneho a spoločenského života obce, ovplyvňujú priestorové centrá obce a participujú na niektorých rozvojových projektoch.

Vzťahy medzi ľuďmi, cirkevnými a obecnými inštitúciami sú miestnymi obyvateľmi interpretované ako veľmi tolerantné. Na rôznorodosť v rámci miestnych slovensko-maďarských stereotypov sú tu zvyknutí, pretože autochtónne obyvateľstvo v jeho pôvodných štruktúrach bolo narušené a sobášmi dochádzalo k etnickému aj konfesiónálnemu miešaniu. *„Otcovi aj mamini rodičia boli v Maďarsku Slováci. Som krstena katolíčka, ale vychovával ma otec, komunista, takže som chodila na náboženstvo rok a ináč do kostola ako komunisti sme nechodili... Potom som sa vydala za Maďara, ale moji rodičia vedeli maďarsky, lebo sme z Maďarska prisídlenci, z Kondorošu. Ja som sa ako Slovenka učila, aj školy mám slovenské. S manželom som sa zoznámila, on tu býval, aj sa narodil. On je Maďar, reformát. Mój manžel tiež nebol za vieru, my sme s tým nemali problémy. ... Ale keď má jeden silnú vieru, tak je to horšie ako povedzme Slovák a Maďar. Podľa mňa. Tu je dosť zmiešaných. Tu sú už také zmiešané – pre-*

*sídlenci a domáci. Zo začiatku to bolo také dost'... My sme sa brali v 63. ale predtým ešte moja sestra sa nemohla vydat' za tunajšieho. Boli proti. Nám nebránili rodičia. Ani svokrovci nebránili, lebo oni mali dcéru, čo sa za presídlenca vydala.*¹²²

Prejav etnického či konfesijného nepriateľstva sa sporadicky vyskytujú, ale nie do tej miery, aby deštruktívne pôsobili na komunitu obce. Heterogénnosť obyvateľov však neprispieva ani k spoločnému napredovaniu. Vzťahy sú často veľmi neprehľadné, čo platilo doneďavna, prestáva platiť, do hry vstupujú komplikované ekonomické záujmy, ktoré často dokážu preklenúť tradičné štruktúry obyvateľstva obce. Ekonomické problémy vystupujú o to viac, že v obci je vysoká nezamestnanosť. Ľudia vedia, kto má aké záujmy a fiktívne sú rozdelení do určitých kategórií, kde etnická a náboženská identita zohráva čoraz menšiu rolu. Syndrómy chudoby, akým je napríklad úžerníctvo, sa prejavujú podobne u rómskeho i nerómskeho obyvateľstva, ktoré je odkázané na sociálnu podporu. Kriticky zo strany nerómskeho obyvateľstva je napríklad hodnotená snaha predstaviteľov obce o riešenie sociálnej situácie Rómov. Vytváranie novej dedinskej ekonomickej elity je záležitosťou niekoľkých rodín slovenskej i maďarskej národnosti. „*Není tu také spolupatričnosť, len také určité skupiny sa stretávajú. A zase hovorím, že keď tu je veľa tých vier, tak je to tu také roztriedené, hej? ...Keby sa spojili tie sily, ale hovorím chýba ten stmelovací bod*“.¹²³ Na druhej strane tolerancia vedie aj k apatii, nezájmu o iných, ale aj nezájmu o veci spoločné, obecné.

Náboženské komunity v Tekovských Lužanoch sú odrazom historického vývinu a etnických procesov, ktoré sa v obci udiali v priebehu 20. storočia. Podobný vývin a pestré konfesijné a etnické zloženie je charakteristické aj pre mnohé ďalšie lokality v okolí Levíc, ale aj iných miest južného Slovenska.

Štatistické údaje k vývinu náboženského zloženia obcí zlúčených v Tekovských Lužanoch približuje tabuľka č. 3.

¹²² Informátorka M. S. 1958, VA NSS inv. č. 1191, s. 3.

¹²³ Informátorka Z. J. cca 1960, VA NSS inv. č. 1188, s. 15.

Tabuľka č. 3 Štatistické údaje k vývinu náboženského zloženia obcí zlúčených v Tekovských Lužanoch:¹

Tekovské Lužany	Celkove		Rím.-katolíci	Evan. a. v.	Židia	Reformovaní
	1900					
V. Šarluhy	2584		868	24	113	1583
%			33,6	0,9	4,4	63
M. Šarluhy	681		543	6	104	151
%			78	0,9	15,2	22,1
Hulvíenky	412		64	4	—	325
%			15,5	0,97		79
1930						
T. Šarluhy	2853		1156	25	180	1491
%			40,5	0,9	6,3	52,3

¹ Štátny archív SR. Štatistický lexikón obcí v republike Československej III. Krajina Slovenská. Praha Orbis 1936.

T. Šarlužky	732	431	20	113	168
%		58,9	2,73	15,4	23
Hulvínky	368	45	–	3	320
%		12,2	–	0,8	87

Tekovské Lužany 1961 Podľa kroniky obce Tekovské Lužany.

Celkove	Rím. katol.	Evan. a.v	Reformo-Vaní	Baptisti	Bez vyznania	Jehovisti a sombatisti
2918	850	400	950	200	485	33
%	28,1	13,7	30,8	7	17,2	1,2

Tekovské Lužany 1991

Celkove	Rím. katol.	Evan. a.v	Reformo-vaní	Baptisti	Bez vyznania	Nezistené
2909	999	291	455		616	517
%	34,3	9,7	15,2		20,6	17,7

ŽIDIA

Z histórie

Podľa sčítaní obyvateľov po roku 1990 nie sú v Tekovských Lužanoch evidovaní žiadni obyvatelia hlásiaci sa k židovskej menšine. Avšak s históriou obce sú židia úzko spätí. Židovská komunita bola najmä v Tekovských Lužiankach a Tekovských Lužanoch. Podľa náhrobkov na cintoríne možno usudzovať, že tu bola veľká židovská obec už v 18. storočí.¹²⁴ Po vzniku ČSR sa v obci usadili aj židia z Rumunska, Podkarpatskej Rusi a Poľska.

Židovským rodinám patrili domy v centre obce, komunita mala dva cintoríny, rituálny kúpeľ, byt pre rabína, synagógu a od roku 1880 aj školu. Striedavo Tekovské Lužany a Tekovské Lužianky boli od druhej polovice 19. storočia sídlom židovského matričného úradu i rabína. Izraelitická škola mala v roku založenia 25 žiakov. Tento počet sa ale rastom židovskej komunity postupne zväčšoval. V roku 1914 bolo 35 žiakov. Začiatkom 30. rokov 20. storočia nastal pokles, pretože viacero žiakov prestúpilo do slovenskej štátnej školy.¹²⁵

Židia mali v rukách podnikateľský sektor, ktorý viac alebo menej nadväzoval na poľnohospodárske aktivity ostatného obyvateľstva. V hospodárskej sfére zastupovali obec smerom von práve oni. Boli obchodníci, lekári, krčmári, prepravcovia, remeselníci, úradníci, statkári, podnikatelia s rôznymi surovinami a poľnohospodárskymi produktmi, židovského pôvodu bol aj lekárnik a majiteľ pália. Chudobnejší židia sa živili ako podomoví kupci, skupovali kožky, perie, handry či staré železo.¹²⁶

¹²⁴ BARKÁNYI, E. – DOJČ, L.: Židovské náboženské obce na Slovensku, Bratislava 1991. s. 217.

¹²⁵ ZUBČEKOVÁ, H.: Žili medzi nami. 2003, s. 20.

¹²⁶ „Takých sedem židov boli veľmi chudobní. Ja som ich tiež poznal. S viac deťmi a ozaj, žili len na minime. Boli aj bohatí, veľmi bohatí - povedzme mal čerpaciu stanicu, drevosklad. Tak oproti na druhej strane ako je teraz pri cintoríne, ešte betónový podklad je tam. Ako je parkovisko. Tu v Lužiankach Šeffel bol gazda židov. On mal stálych zamestnancov. Obrábal strašne veľa hektárov. Adler, Weinstangel mali drevosklady v Lužanoch. Mali aj zamestnancov. Najviac stálych zamestnancov mal ten Šeffel. Kočíšov, aj ženy párali takto cez zimné obdobie. Celú zimu aj 25 žien zamestnával. Tu v Lužiankach. Najviac Židov bolo v Lužiankach.“

V medzivojnovom období sa židia aktívne podieľali na správe obce a prispeli k jej civilizačnému napredovaniu.¹²⁷ Prispeli k elektrifikácii, pozemkom pre jarmoky, základinám pre spolky, dobročinnosti a sponzorstvu pre miestny futbal a tenis. Židovskí veľkoobchodníci a statkári prispievali k vytváraniu pracovných miest v obci a jej okolí. Mladé dievčatá (najmä z Čaky, Pialu a Plavých Vozokan) robili v židovských rodinách chyžné, alebo viedli celú domácnosť. Chlapi pracovali ako závozníci, kočiši, robotníci v depe pri spracovaní dreva. Veľa žien pracovalo pri páraní a triedení peria, v sezóne chodili na okopávanie, sušenie obilia, kosenie, zber sena a pripravovali poľnohospodárske produkty na predaj.¹²⁸ Podľa súpisu židov v Tekovskej župe v roku 1841 v Tekovských Lužiankach bývalo 15 židovských rodín, spolu 66 ľudí. Z hľadiska súdržnosti komunity je zaujímavé, že vo vedľajších Hulvinkách sú až pri sčítaní obyvateľov v roku 1930 uvedené tri rodiny. Židia hovorili po maďarsky, medzi sebou aj hebrejsky. Je teda pravdepodobné, že pri sčítaniach obyvateľstva sa časť hlásila k maďarskej národnosti. Už v roku 1899 bolo zaznamenané uzavretie zmiešaného manželstva medzi židmi a kresťanmi. Židia boli pochovávaní na židovskom cintoríne v Tekovských Lužiankach, no v 2. polovici 20. storočia podľa matriky aj na cintoríne v Tekovských Lužanoch.¹²⁹

Na hranici Tekovských Lužian a Tekovských Lužianok boli sústredené hlavné židovské inštitúcie: škola, synagóga, rituálny kúpeľ, modlitebňa a náboženská škola. Prvá ortodoxná židovská škola bola založená v roku 1880 a väčšinu doby svojho fungovania (do roku 1944) sa nachádzala po ľavej strane Ulice SNP vedúcej z Levíc do

Informátorka J. M. 1912 a syn, VA NSS inv. č. 1188, s. 25.

¹²⁷ O dobrom spolunažívaní medzi kresťanmi a židovskou komunitou v obci svedčí aj to, že 4. novembra 1913 podpísali kalvínska náboženská obec na jednej strane a židia Rubinstein Adolf a Mór dohodu o postavení bytu a studne pre kalvínskeho učiteľa. V rokoch 1913-1923 dodávali Rubinstein Adolf a Mór stavebný materiál a drevo na opravu evanjelického kostola, fary a evanjelickej školy v Plavých Vozokanoch. Zdroj: ZUBČEKOVÁ, H.: História židovskej náboženskej obce... Tekovské Lužany 2008, s. 11.

¹²⁸ ZUBČEKOVÁ, H.: Žili medzi nami. YMCA 2003, s. 20.

¹²⁹ ZUBČEKOVÁ, H.: Žili medzi nami. YMCA 2003, s. 17.

centra obce, oproti bývalej sýpke, dnes obchodu so stavebninami.¹³⁰

Napriek úzkemu spolužitiu v hospodárskej oblasti v kultúrnych sférach bolo kresťanské a židovské spoločenstvo odlišné nielen v náboženskej rovine. Židovská mládež sa zabávala osobitne, kresťania židovským sviatkom veľmi nerozumeli.¹³¹ Kým kresťania boli sedliaci, židia sa spôsobom života približovali mestskej kultúre.¹³²

K totálnemu narušeniu židovskej komunity došlo počas druhej svetovej vojny, keď všetky tri obce tvoriace základ dnešných Tekovských Lužian pripadli po Viedenskej arbitráži do Maďarska a na židov sa vzťahovalo maďarské zákonodarstvo.¹³³ V novembri 1938 po obsadení územia maďarskými vojskami Živnostenské spoločenstvo v Želiezovciach v júli 1939 zamietlo prepísanie živností tridsiatim dvom podnikateľom zo všetkých troch obcí. Do troch mesiacov museli prestať vykonávať svoju živnosť. Do decembra 1939 nemalo prácu štyridsaťdeväť obchodníkov, ktorým odobrali živnosť a začiatkom roku 1941 nepredĺžil a neobnovil živnostenský úrad platnosť živnostenských oprávnení ďalším židovským obchodníkom. Zhabali im podniky, domy, pozemky a iný nehnuteľný majetok. Mladí židia boli v rokoch 1940-42 zaradení do pracovných táborov v Komárne a Ostrihome. Z táborov boli nasadzovaní na rôzne práce alebo priamo na frontovú líniu do Ukrajiny a Ruska a Srbska, kde väčšina zahynula. Na jar 1944 všetkých židovských občanov odviekli do Levíc a v júni 1944 ich deportovali do koncentračných táborov.

¹³⁰ „Škola bola už v Lužanoch, krajný prvý dom. Vpredu bola škola a vzadu ten šachter. Veľmi dobré priateľské vzťahy mali židovský učiteľ a tento kalvinistický hulvinský. Vzájomne sa navštevovali deti kalvinisti židovskú školu a zase židovské túto.“ Informátorka J. M. 1912 a syn, VA NSS inv. č. 1188, s. 26.

¹³¹ „Sme ich vyrušovali, hádzali sme kamene ako deti. Postavili na dvore také stany, takzvané sviatky to boli. A keď prišli prvé mrazy, sa povalovali povedzme na tráve. Na tej zamrzutej tráve sa kúpali. Sa vyzliekli a ako boli zamrznuté tie porasty, sa váľali na zemi. Normálne do naha. Každý rok to robili.“ Informátorka J. M. 1912 a syn, VA NSS inv. č. 1188, s. 26.

¹³² „Ako mešťan vyzeral žid a sedliak ako sedliak. Ale ináč ako páni. Každý jeden žid nosil klobúk, ale keď prišiel k nám, klobúk dal dole. Ale jak ho ponúkla, sadol, posadil, zase dal klobúk naspäť. Maďarský sedliak nesedel pri stole v klobúku nikdy. Keď jedol, aj keď bol na poliach čiapku dal dolu. A žid pravý opak, ten nasadil.“ Informátorka J. M. 1912 a syn, VA NSS inv. č. 1188, s. Informátorka J. M. 1912 a syn, VA NSS inv. č. 1188, s. 26.

Dosiaľ si obyvatelia spomínajú na židov, ktorí v obci prežili vďaka ich pomoci, keď ich skrývali vo viniciach či vlastných domoch.¹³⁴

Napriek dobrému spolunažívaniu židov i kresťanov vo všetkých troch obciach sa však v histórii 20. storočia spomínajú aj tienisté stránky tohto spolunažívania. Podobne ako v iných častiach Slovenska, aj tu sa vyskytli rabovačky - v novembri 1918 došlo k napadnutiu

¹³³ „A nám už potom začali do hláv štepit' keď prišli tie žlté hviezdy, že na Židy máš pozerat' ako na ostatné národnosti. Ale nebolo to v Lužanoch - tak nebolo. U nás boli veľmi priateľskí. A potom prišlo to ťažké obdobie a môžem povedať, že ľudia obstáli. Nezačali proti židom vystupovať.“ Informátorka J. M. 1912 a syn, VA NSS inv. č. 1188, s. 28.

¹³⁴ „Takto sa zachránili A. Wiczner, ktorý ušiel z pracovného tábora a prechod frontu prežil striedaním úkrytov vo viniciach, aj A. Eisenschreiber, ktorý ušiel zo zberného tábora v Győri a ukrýval sa v pivnici rodinného domu. Bol to vlastne akýsi bunker pod posteľou, zakrytý doskami. ... Jedna rodina sa vrátila Herzegovci aj on a ona aj dcéra. Mali obchod po vojne ale potom sa vystaňovali do Izraela. Teraz tam stojí Zeleňanský mlieko. Mali mäsiarstvo, obchod.“ Informátorka J. M. 1912 a syn, VA NSS inv. č. 1188, s. 27.

židovských obyvateľov a krádežiam.¹³⁵ V roku „1939 žiadali kresťanskí obchodníci v Tekovských Lužanoch prísnejšie dodržiavanie protižidovského zákona, protestovali proti predĺženiu platnosti živnostenských oprávnení židovských obchodníkov. Sťažovali sa, že kvôli svojim zrušeným podnikom a povoleniam, podnikajú niektorí predstavitelia obce (židia) služobné cesty až na Ministerstvá v Budapešti.“¹³⁶ Na výzvu Hlavnoslúžnovského úradu v Leviciach bol 29. júla 1941 podaný návrh na odňatie rádii židovským obyvateľom v policajnom obvode Tekovských Lužian. Píše sa v ňom, že odobratie rádii týmto občanom by bolo aj preto vhodné, že väčšinou sú nezamestnaní a sú medzi nimi aj takí, čo nie sú štátnymi občanmi Maďarska. Majú dostatok času aj dôvodov, aby sústavne medzi ľuďmi rozširovali nepravdivé správy, pochádzajúce zo zahraničia. Boli považovaní za celkom "nespoľahlivé" osoby. Nasledoval zoznam 40 židovských obyvateľov Tekovských Lužian a Tekovských Lužianok, z ktorých väčšina bola pred vojnou obchodníkmi a živnostníkmi. Všetci židia, vymenovaní v zozname, boli internovaní 12. 9. 1941. Osoby pod policajným dozorom mali určené a pridelené miesto pobytu, kde sa museli trvalo zdržiavať a nesmeli ho opustiť bez povolenia. Nesmeli poslať telegram, používať telegraf, nesmeli sa stykať s inými ľuďmi mimo svojho bydliska, alebo len s mimoriadnym povolením a toto stretnutie muselo byť v prítomnosti policajtní povereného svedka. Nesmeli mať doma zakázané písomnosti. Viackrát týždenne sa museli hlásiť osobne na žandárskej stanici. V prípade porušenia týchto predpisov hrozilo im 6 mesačné väzenie a peňažná pokuta.¹³⁷

Na jar 1944 začal platiť protižidovský zákon aj na území Maďarskom obsadeného južného Slovenska. 14. apríla 1944 židovské rodiny z Tekovských Lužian ponakladali na sedliacke vozy - asistovali pri tom aj "kakastollasi" (takto prezývali ľudia maďarských žandárov pre kohútie perá na ich vojenských klobúkoch) a odviekli ich do Levíc, kde ich zatvorili do geta (staré kasárne). V dedine zostali len ich pozatvárané domy a obchody, zásoby v skladoch. Veľa obcho-

¹³⁵ HORVÁTH, I: A nagysalloi zsidóság átfogó története. 1998, s. 12.

¹³⁶ ZUBČEKOVÁ, H.: Žili medzi nami. YMCA 2003, s. 22.

¹³⁷ ZUBČEKOVÁ, H.: Žili medzi nami. YMCA 2003, s. 23.

dov a domov bolo vykradnutých a mnoho cenností zmenilo gazdu, dokonca oficiálne. Dochádzalo k spreneverám, hoci vyšli nariadenia, zakazujúce prisvojenie si žid. majetku, ktorý mal patriť štátu. Niektorí židia mali dobrých susedov alebo priateľov medzi dedičanmi a tí im niektoré vzácnejšie veci uschovali u seba, riskujúc, že ich niekto udá a začne sa vyšetrovanie s domovými prehliadkami. „Po odvlečení židov nastalo rozoberanie ich majetku podľa "zásľuh", zvyšok bol predaný na dražbách za tzv. znížené ceny.“¹³⁸

Výstava dokumentov o živote židov v Tekovských Lužanoch.

Vyššie 200 židov zahynulo a do obce sa po vojne vrátilo len 58 (zachoval sa zoznam), ktorí sa tu narodili, alebo bývali a mali obchody pred vojnou. Nič nenašli, domy boli zbombardované alebo vykradnuté, obchody patrili iným, mali len to, čo mali na sebe. Len

¹³⁸ „Niektoré obchody obsadili špekulanti. Niektoré domy zostali prázdne, uzamknuté, štát ich dozoroval. A štát ich začal rozdeľovať tým, čo mali veľa detí a takto. A tie židovské oné vymerali, každý dostal pár hektárov. Ale to len do vojny, po druhej svetovej vojne sa všetko zmenilo. Ale prechodná doba bola taká, že obrábali tí chudobnejší viacdetné rodiny. Strašne veľa zostalo zatvorené. Možno povedať, že deväťdesiatdeväť percent mali židia. Aj ja sa pamätám, že potom už bol pohyb, prišla nemecká, maďarská armáda, že používali ich ako skladové priestory.“ Informátorka J. M. 1912 a syn, VA NSS inv. č. 1188, s. 27.

niekoľkým sa podarilo stretnúť sa so svojimi príbuznými, väčšinou čakali márne, ostatní sa nevrátili. Tí, ktorí boli počas vojny prenasledovaní ako židia, po vojne boli kvôli svojej maďarskej národnosti označení za politicky nespoľahlivých. Väčšina z tých, ktorí prežili hrôzy prenasledovania, sa hneď po vojne a v nasledujúcich rokoch vystažovala do Izraela a iných štátov celého sveta¹³⁹

Súčasnosť

Z komplexu budov na hraniciach časti Tekovské Lužianky a Tekovské Lužany dnes stojí už len bývala židovská škola. Synagógu rozobrali Nemci počas frontu. Zachovali sa aj dva židovské cintoríny. Jeden je pri hlavnej ceste z Levíc v časti Lužianky – oplotený, zrenovovaný. Ešte v roku 1991 sa spomína ako „celkom zanedbaný a má len 2-3 pomníky.“¹⁴⁰ Pováľané kamene z druhého cintorína, oplotené živým plotom sa nachádzajú na okraji cesty za obcou smerom na Medvecké, vedúcej do viníc. V súčasnosti v Tekovských Lužanoch nežije ani jeden príslušník židovskej komunity, ostali len spomienky starých ľudí, ktorí v čase vojny a pred ňou už žili a pamätajú sa na svojich židovských susedov a priateľov. Napriek tomu je židovská kultúra stále súčasťou Tekovských Lužian. A to nielen hmotné kultúrne pamiatky, ale oživované sú aj významné židovské sviatky, ktoré organizujú miestni aktivisti a prizývajú si zástupcov ŽNO a bývalých židovských obyvateľov, s ktorými sa darí udržať kontakty.

Po roku 2000 vznikol projekt Záchrana historických pamiatok ŽNO v Tekovských Lužanoch, ktorý v rôznych fázach pretrváva až do súčasnosti. Iniciátorom oživovania židovskej kultúry v Tekovských Lužanoch je miestne združenie kresťanskej mládeže YMCA. Jedným z iniciátorov a hlavných aktivistov je pán Štefan Šebo, člen Bratskej jednoty baptistov (BJB), úzko spolupracujúci s obecným úradom Tekovských Lužian, ŽNO a ďalšími inštitúciami, ktoré sú schopné napomôcť realizovaniu vytýčených zámerov. Preto viaceré aktivity sú prepojené s touto cirkevnou organizáciou. Štefan

¹³⁹ ZUBČEKOVÁ, H.: Žili medzi nami. 2003, s., 12-14.

¹⁴⁰ BARKÁNYI, E. – DOJČ, I.: Židovské náboženské obce na Slovensku. 1991. s. 217.

Šebo je zároveň členom levického združenia Hatikvy, založeného 15. 2. 2002, ktorého cieľom je rozvíjať kultúrno-spoločenské a sociálno-charitatívne činnosti, zamerané na dobré spolunažívanie a toleranciu medzi občanmi rôznych vierovyznaní.¹⁴¹ Okrem rozvíjania tradičnej židovsko-kresťanskej kultúry, cieľom združenia je obnovenie, zachovanie a údržba židovských cintorínov v Leviciach, Tekovských Lužanoch a inde. Približne 20 mladých aktivistov z blízkeho i vzdialenejšieho okolia brigádovalo týždeň na židovskom cintoríne v obci a zároveň zbierali etnografické dokumenty o miestnej komunite. Do organizovania akcie sa zapojilo aj vedenie obce a reformovaná kresťanská cirkev, ktorá účastníkom poskytla svoje ubytovaco-stravovacie zariadenie. Niekoľkí účastníci podujatia sa následne zúčastnili na medzinárodnej konferencii priateľov Izraela v Žiline.

V tom čase údajne cez internet komunikoval miestny katolícky farár so Židmi z Tekovských Lužian v Izraeli. Kontakty získal cez maďarského člena parlamentu, v rámci Združenia kresťanov Karpatskej kotliny (Maďarov). Pôsobenie tohto mladého farára však bolo pomerne kontroverzné a v roku 2004 bol vystriedaný iným kňazom. Jeho aktivity v smere obnovenia komunikácie s vystá-hovanými židmi nemali dopad na ďalší vývin židovskej problematiky v obci.

Oživenie záujmu o židovskú komunitu v Tekovských Lužanoch, podnietené aj etnologickými výskumami realizovanými v tom čase v obci, smerovalo k zhromaždeniu archívnych dokumentov a spomienok obyvateľov. Za pomoci Obecného úradu sa podarilo amatérskej autorke Helene Zubčekovej zozbierať a vydať pozoruhodnú publikáciu *Žili medzi nami*. Neskôr bola časť publikácie doplnená o nové udalosti oživovania židovskej kultúry v Tekovských Lužanoch a v inovovanej verzii vydaná v roku 2008 pri príležitosti 850-ročnej zmienky o vzniku obce. Podstatné časti z oboch publikácií sa nachádzajú aj na webovej stránke Tekovských Lužian.

¹⁴¹ V roku 2008 bola Štefanovi Šebovi udelená ŽNO v Komárne cena Kehila Haver za dlhoročnú obetavú prácu v oblasti spomienky na židovskú komunitu a udržiavanie židovských tradícií v regióne a udržiavanie spomienky na obeť Holokaustu. Cena mu bola odovzdaná na deň židovskej kultúry 7.9. 2008.

Úprava židovského cintorína prispela ku kultivácii časti obce, zároveň k ochrane už aj tak dosť zničených náhrobníkov a zároveň viedla ku vzniku zaujímavej pamiatky lokálnej histórie v obci. V prvej fáze, ktorá prebehla v roku 2002, bolo potrebné cintorín ohradiť a osadiť a zrekonštruovať niektoré náhrobníky. Výstavbu oplotenia finančne podporil lužiansky rodák Ľudovít Freund žijúci v USA, pomoc sprostredkoval správca židovských cintorínov na Slovensku JUDr. F. Alexander. Stavbu bol obhliadnuť aj bratislavský rabín Baruch Mayers. V ďalšej fáze bol inštalovaný pred cintorínom symbolický sedemramenný svietnik.

V roku 2005 bol v areáli cintorína odhalený pamätník obetiam holokaustu. Je na ňom menoslov obetí – takmer všetkých z 209 židov z Tekovských Lužian, ktorí neprežili 2. svetovú vojnu. Výtvarne sa na ňom podieľali Miroslav Cipár a Juraj Hovorka. Okrem iných významných zástupcov ŽNO, ministerstva kultúry SR a iných organizácií sa slávnostnej inštalácie zúčastnili aj košický rabín Jossu Steiner a František Alexander, ktorí pamätník slávnostne odhalili.

Pozoruhodné sú aktivity zamerané na oživovanie nehmotnej ži-

dovskej kultúry v obci – sviatkov Chanuka a Pésah. Obnovená Chanuka – Sviatok svetiel sa po prvýkrát konala v roku 2002 v modlitebni miestneho baptistického zboru a opäť medzi aktívnymi účastníkmi bol aj predseda OZ Hatikva z Levíc. Chanukovú sviečku slávnostne zapálil T. Roth – rodák z Tekovských Lužian žijúci v Nových Zámkoch. Súčasťou podujatia bol kultúrny program. Zo slávnosti urobila Slovenská televízia dokumentárnu reportáž do relácie Televízny posol, ktorá bola odvysielaná na STV v decembri 2002. V nasledujúcu jar sa konala slávnosť Pésah – opäť v baptistickej modlitebni. Slávnostné stretnutie a sederový obrad viedol Pavol Deutsch zo ŽNO v Nových Zámkoch. Stretnutia sa zúčastnilo 19 ľudí. Vráťane evanjelického farára z Jura nad Hronom aj baptistického kazateľa v Tekovských Lužanoch, ktorý bol pravidelným účastníkom podujatí venovaných židovskej kultúre realizovaných na pôde tejto modlitebne.

V decembri 2003 sa v priestoroch knižnice konala trinásťdňová výstava o histórii židov v obci, ktorú pripravili PhDr. Katarína Holbová, etnografka z Tekovského múzea v Leviciach v spolupráci s H. Zubčekom a Š. Šebom. Určená bola najmä obyvateľom obce a žiakom vyšších ročníkov slovenskej a maďarskej základnej školy. Myšlienka priblížiť dokumenty o živote židov v obci prerástla do plánu zriaďiť stálu expozíciu o histórii miestnej ŽNO. Ako priestor poslúžila bývalá židovská modlitebňa, na fasáde ktorej sa dá dosiaľ identifikovať Dávidova hviezda. V budove bola v posledných desaťročiach šrotovnica obilia. Obecný úrad v roku 2009 zrenovoval strechu objektu a zozbierané materiály sú tu trvalo vystavené. Múzeum slúži najmä pre výučbu žiakov. Zároveň bude jednou zo zastávok plánovaného náučného chodníka po Tekovských Lužanoch.

RÓMOVIA

História rómskej komunity v Tekovských Lužanoch je spätá s osobnosťou slávneho muzikanta Jožka Piťa, ktorý sa narodil niekedy v rokoch 1791-1800. Hrať na husliach sa naučil v desiatich rokoch od svojho strýka. Keď narukoval na vojnu, prideliť ho k pešiakom v talianskom Miláne. Ako talentovaný hudobník sa dostal do plukovnej kapely a neskôr ho prijali do vojenskej cigánskej kapely, kde ho hneď určili za primáša. S vojenskou kapelou chodil potom i on verbovať chlapcov na vojnu.¹⁴² Jozef Piťo sa v mladosti nenaučil hrať z nôt a ako dospelý sa o to ani nepokúšal. Táto skúsenosť mala vplyv na jeho hudobný prejav. Slovenské ľudové piesne spoznal Piťo po príchode na Liptov, kde mu hneď učarovali na celý život. Piťo mal výborný sluch a jedinečnú hudobnú pamäť. Na prvé počutie si vedel zapamätať melódiu a vedel ju potom dokonale interpretovať. Takmer všetci zemaniamali svoju obľúbenú pieseň a dávali si ju od Piťa hrať.¹⁴³ Jeho syn Alexander Šándor bol tiež nadaný huslista. Poznal noty a určitý čas učil deti mikulášskych mešťanov hrať na husliach a cimbale. Do nôt zaznamenal otcom hrané ľudové piesne, ktoré vyšli pod názvom Trávnice. S mladším bratom Gustávom hral po celom Uhorsku. Kapela bola obľúbená i mimo hraníc Uhorska. Jozef Piťo zomrel 22. marca 1886 vo veku 83 rokov. Do dejín sa zapísal ako jeden z najlepších rómskych muzikantov na území Slovenska. Patrí k významným rodákom Tekovských Lužian, jeho príbeh je zverejnený na obecnej webovej stránke, napriek tomu poznatky väčšiny obyvateľov o ňom sú minimálne.

Toľko o jednom z najslávnejších rodákov z Tekovských Lužian a zaniknutých muzikantských tradíciách Rómov v tejto obci. Ďalšie zmienky o Cigánoch/Rómoch v Tekovských Lužanoch sú už oveľa prozaickejšie. Štatistiky naznačujú, že v roku 1900 žilo v Lužanoch

¹⁴² <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=1701>

¹⁴³ HLAVIENKA, J.: Jeden z najslávnejších. Huslista Jozef Piťo 1800-1886. Magazin Liptovský Mikuláš 1991, s. 39-42. MAJERČIAK, V.: Legendárny primáš Jožko Piťo. In: Neznámi Rómovia. Zost. Arne Mann. Br., Inter Science Press 1992, s. 127-138.

tridsať Rómov, označení sú ako „iní“. V roku 1919 bolo v Lužanoch 33 Cigánov a v Lužiankach 14, v roku 1930 počet stúpol v Lužanoch na 53 a v Lužiankach na 48. Tradícia cigánskej kapely sa zachovala ešte aj po druhej svetovej vojne. V 60. rokoch sa konal cigánsky ples v pondelok po hodoch. Bol na pozvánky, usporiadateľmi boli hudobníci.¹⁴⁴ „*Taká cigánska zábava bývala, že až! Každá šaty dala na seba a zláta! To bývalo po hodoch. To aj takým ako my sme, to roznášali pozvánky.*“¹⁴⁵

V rokoch 1965 až 1970 bolo podľa kroniky obce nepretržite evidovaných 36 Cigánov. Hudobníci mali domy, väčšina Cigánov však žila v osadách. V 60. rokoch 20. storočia boli v Tekovských Lužanoch dve cigánske osady. Jedna pri jazere Prekár, ktoré v rokoch 1969-1970 začali zasypávať kvôli výstavbe zdravotníckeho zariadenia. Druhá osada bola pri štadióne. Bývalý riaditeľ základnej školy Ladislav Slávik, na nich spomína: „*Už boli trvale osadení hádam v 60. rokoch vonku za dedinou. V dvoch som bol v tých búdach. V jednej izbičke spali sedemnásť a deti nechodili do školy, tak som aj s jedným tu, toho sa veľmi báli, s tým som išiel. To bol Maďar, ale po slovensky dobre hovoril. A keď sme sa blížili k tej búde, tak jeden Cigán so sekerou: Ale len podťe, len podťe. Ale maďarsky. Väčšinou maďarsky hovorili. A ten hovorí: Polož tú sekeru, lebo bude zle. A Cigán odložil. Tak sa ho báli. Potom začali chodiť (do školy), ale dosť často vymeškávali. Medzi ostatnými – pár razy prepadli, neučili sa dobre... Kamarátili sa s nimi, aj futbal brali dvaja Cigáni. ... S kriminalitou neboli problémy. Sem-tam voľačo ukradli. V družstve robili niektorí. Aj v domácnosti chodili pomôcť. Hudobníci chodili na zábavy.*“¹⁴⁶

Koncom 60. rokov 20. storočia boli cigánske osady zlikvidované a rodiny presídlené do domov v obci medzi ostatných obyvateľov. Pokúpili si domy, alebo im ich prideliť. „*My sme likvidovali fakticky rómske osady bol ten aparátnik, ktorý sa zaobera s tými Cigánmi. Aj v tej dobe sa peniaze dali vytlcť na to. Nebovorím, že nadhodnotili sa tie bajlochy, čo mali tí Cigáni a za tie peniaze ešte voľačo získali a tak sa kúpil dom.*“¹⁴⁷

Kronika Tekovských Lužian v 70. rokoch 20. storočia uvádza:

¹⁴⁴ Kronika obce Tekovské Lužany, s. 124.

¹⁴⁵ Informátorka K. s dcérou 1942, VA NSS inv. č. 1192, s.16.

¹⁴⁶ Informátor L. S. cca 1930, VA NSS inv. č. 1188, s. 22.

¹⁴⁷ Informátor J. K. 1930, s. 11.

„V obci je 57 obyvateľov cigánskeho pôvodu, z čoho je 30 žen. rodu a 27 muž. rodu. Ide o rodiny: Lakatoš Edmund (Ódöm), Lakatoš Rudolf (Mončo), Lakatoš Gabriel, Lakatoš Ján, Banda Albert, Lakatošová Elena (Órdök). Čo do počtu detí najviac má Rudolf - 10 detí, Ján má 8 dievčat. Do pracovného pomeru sa zapájajú veľmi slabo, musia sa používať všetky prostriedky presvedčovania, ale i zastavovania rod. prídavkov kým nepracujú. Zrušili sa cigánske osady na Prekári, cigánske rodiny sú ubytované v obci medzi ostatnými občanmi. Školu navštevujú cigánske deti veľmi slabo, aj keď sa pre nich vytvorila samostatná trieda.“¹⁴⁸ V tomto období boli v škôlke zaškoloňované aj 4 deti cigánskeho pôvodu. „Zo začiatku boli s nimi ťažkosti, neskôr sa prispôbili detskému kolektívu.“¹⁴⁹

Napriek tomu, že spolužitie s Cigánmi sa v starších spomienkach a zápisoch javí ako problémové, o starých rómskych rodinách sa v súčasnosti obyvatelia Tekovských Lužian vyjadrujú pozitívne (pracovali tak ako ostatní, nerobili problémy ostatným obyvateľom).

Situácia sa začala markantne meniť po roku 1989. Zo starých domov z nepálenej tehly v centre obce sa postupne ich pôvodní obyvatelia vystaňovali a tieto sa stali domovom pre množstvo rómskych rodín, ktoré do Tekovských Lužian prichádzali z celého Slovenska. Spomínajú sa rodiny z Banskej Bystrice, Žiaru nad Hronom, Žiliny, vystaňovalci z obcí Nový Tekov, Kamenín, Tvarožnej. Ide prevažne o mestských Rómov, ktorí za socializmu obývali byty v centrách miest pridelené od štátu. Po prevode štátnych bytov do majetku obcí a revitalizácii mestských centier v 90. rokoch sa mnohé rodiny boli nútené vystaňovať. Život na vidieku sa ukázal lacnejší než v meste. V dôsledku uvedených faktorov predali byty v meste a kúpili si staré domy v Tekovských Lužanoch za cca 200 000 Sk.

Niektoré mestá sa začali zbavovať neplatičov v nájomných bytoch, sústredených najmä z radov rómskej populácie takým spôsobom, že realitné kancelárie skúpia na dedinách lacné staré domy a do nich presťahujú Rómov, ktorí domy dostanú do prenájmu. Realitné kancelárie dostanú kompenzáciu od majiteľov vyprázdnených bytoviek. Takáto metóda vysídľovania Rómov sa dotkla aj Tekovských

¹⁴⁸ Kronika obce Tekovské Lužany, rok 1971.

¹⁴⁹ Kronika obce Tekovské Lužany, rok 1974.

Lužian, kde sa z rôznych miest prisťahovalo okolo 300 Rómov. V jednom dome žije aj 30 obyvateľov. Početná rómska komunita sa takto začala vytvárať nielen v Tekovských Lužanoch, ale aj v okolitých obciach, ktorých domový fond vytvára pre podobné mobility priaznivé podmienky. Napr. v Bajke a Šárovciach už dlhodobejšie s Rómami úspešne pracujú na projektovej báze.

Dom bez elektriny osídlený Rómami.

V obci je v súčasnosti okolo 200-250 Rómov. Ich prílev však nekončí. Ich skutočný počet nie je presne zistiteľný, pretože nie všetci sú v obci prihlásení na trvalý pobyt a viacerí z tých čo prišli, zase aj odišli.¹⁵⁰

Napätá situácia vznikla v roku 2007, keď nitrianska firma¹⁵¹ nastťahovala do obce do 40 Rómov z Nových Zámkov, kde ich byty

¹⁵⁰ Tekovské Lužany: Sťahovanie Rómov nazval starosta hyenizmom. Publikované: 13. 9. 2007 16:08 TASR: Starostovia sa dožadujú úpravy zákona o sťahovaní Rómov SME.

¹⁵¹ Firmu nie je možné v súčasnosti v obchodnom registri vyhľadať. Starostovia netušia, kto je vlastníkom nehnuteľností, do ktorých Rómov nastťahovali. Zdroj http://www.dzeno.cz/?c_id=15451

získal nový majiteľ.¹⁵² Celú situáciu popisuje elektronická tlač nasledovne: „Mesto odpredalo priestory, kde doteraz bývali, súkromnej spoločnosti za symbolickú korunu. Rómovia boli naložení do nákladných vozidiel a novým domovom sa im mali stať zruinované príbytky v obci Tekovské Lužany. Nevedeli sa preukázať žiadnym dokladom. Realitná spoločnosť je majiteľom nehnuteľnosti a môže si tam nast’ahovať v podstate, koho chce, vedenie obce je právne bezmocné. V neobývaných domoch chýbala elektrina, voda aj kúrenie. Do tejto zložitej situácie vtiahlo mesto Nové Zámky nielen svojich občanov, ale aj obyvateľov obce Tekovských Lužian.“ Obe nehnuteľnosti kúpila nitrianska firma cez realitné kancelárie. Ako pre tlač uviedol starosta obce: „*Nikto ma vopred neinformoval. Obyvatelia obce majú strach, lebo ľudia sú neprispôsobiví, keďže nepochádzajú z tohto prostredia. Tým pádom vznikajú konflikty vo verejných priestranstvách a čo je najbolestivejšie dochádza k problémom aj v škole.*“¹⁵³

Problémy s novousadlíkmi nedali na seba dlho čakať. Obet’ami špekulácie s bytmi boli tak obyvatelia Tekovských Lužian ako aj prisťahovalci Rómovia, ktorí sa do nepríjemnej situácie dostali mimo vlastnej vôle. Rómovia sa nechceli sťahovať mimo mesta, v ktorom majú trvalý pobyt, obyvatelia obcí ich zasa nechceli prijať. „*Máme tu rómsku komunitu na ktorú sme roky zvyknutí. V poslednom období však prichádzajú Rómovia z rôznych miest a oni sú iná mentalita. Neskrývame obavy o našu mladú generáciu, ktorá potrebuje vhodné prostredie pre duševný vývoj.*“¹⁵⁴ Napriek tomu, že ich správanie bolo menej sebavedomé a provokatívne než správanie niektorých skorších rómskych novousadlíkov, prvé konflikty vznikli bezprostredne po presťahovaní Rómov. V Tekovských Lužanoch podpálil neznámy páchatel’ v noci nábytok, ktorý sťahovacia služba previezla z bytov Rómov v Nových Zámokoch do rodinného domu v obci.¹⁵⁵ Novozámockí neplatiči sa pri tom do

¹⁵² Ďalšie rodiny boli vysídlené do Lontova, Šalova a Čaty.

<https://www.rnl.sk/modules.php?name=News&file=article&sid=8019>

¹⁵³ Tamže

¹⁵⁴ M. Podhorská na <https://www.rnl.sk/modules.php?name=News&file=article&sid=8019>

¹⁵⁵ „V iných mestách domáci riešia veci petíciou (pred pár dňami obec Barca, kam neplatičov sťahuje Tornaľa) alebo blokádou (obec Nimnica, kam sa neplatičov minulý rok v máji rozhodol presťahovať susedný Púchov).“ (J. Beňová;

daného domu odmietali nast'ahovať aj z dôvodu, že v ňom krátko predtým zomrel muž, a to by im vraj prinieslo nešťastie.¹⁵⁶ Podobným spôsobom v Tekovských Lužanoch vyhorelo už niekoľko domov. Asi polovica novožámockých Rómov z Tekovských Lužian ušla. Presídlenci hromadne opúšťali svoje nové príbytky aj Šalove, Lontove, Mýtnych Ludanoch či Novej Vieske a časť z nich protestovala pred Mestským úradom v Nových Zámkoch.

Rómsky dom na hlavnej ulici s rozbitými oknami.

Keďže udalosť bola medializovaná, obyvatelia Tekovských Lužian videli v televízii z akých zdevastovaných domov Rómovia prišli. „Nechceme tu novožámockých Rómov. Nie sú poriadni, videli sme tie ich zdevastované bytovky v televízii. Nechceme sa v obci bát“.¹⁵⁷ Odpor voči novousadlíkom nemali len nerómovia, ale aj starousadlí miestni Rómovia, ktorých sociálny status sa prílevom ďalších a ďalších neprispôsobivých obyvateľov rómskeho pôvodu devaluje. Z ich

http://www.dzeno.cz/?c_id=15451

¹⁵⁶ Sťahovanie Rómov vyvolalo ostré protesty obyvateľov obcí.

[www.http://hnonline.sk/slovensko](http://hnonline.sk/slovensko)

¹⁵⁷ Vyjadrenie rómskeho školáka z Tekovských Lužian. In

http://www.dzeno.cz/?c_id=15451

komunity vyšla iniciatíva spísať petíciu proti prist'ahovaným Rómom. „*A tí sami naši lužianski (Rómovia), ti robili iniciatívu aby bolo zvolané zhromaždenie, že aby neprišli sem. Oni sami. Vtedy Ivetka Čížiková robila petíciu.*“¹⁵⁸

Starosta zvolal verejné zhromaždenie do kultúrneho domu, kde sa obyvatelia pokúšali hľadať východiská zo vzniknutej situácie. Jedným z riešení sa ukazovalo odkupovanie starých nehnuteľností s postupným napojením podnikateľského sektora a zriadenie fondu, kam môžu prispieť aj občania.¹⁵⁹ To je však finančne náročné a dlhodobo neschodné. Ako uviedol starosta obce: „*Od vtedy sme vykúpili tri ďalšie domy, kvôli tomu, aby ich nekúpili realitky pre nich. Aj tak kúpia ďalšie. Teraz sme kúpili jeden dom, kde ich bolo šesť. Dvanásť odišli, ale štyria tu zostali ale kúpili si ďalší barák. A nikde nie je napísané, že sa nevráti tých dvanásť. Nemôžeme vykupovať všetky baráky. Aj tak tu máme päť žiadostí od rómskych rodín, aby sme im ich dali. To nie je riešenie ani schodná cesta.*“¹⁶⁰

V Tekovských Lužanoch je asi 20 neobývaných starých domov, ktoré sú bez vody, elektriny, plynu, bez sociálnych zariadení, v tom lepšom prípade so suchými záchodmi, na bývanie vcelku nevyhovujúce, čo však organizátorom presídlení neprekáža.

V obci fungujú rómski koordinátori, ktorí pomáhajú skupovať domy. „*On požičia peniaze, takým, kto je v zlej situácii. Dá mu na to úroky. Kto nevládaže (splácať), prepíše naňho dom. Vlastne za 20 000 pôžičku získa dom. A on urobí to, že kúpi dom tým, že vybaví tomuto úver. Zaručí sa tým domom a ten sa znova zadlží. Peniaze z úveru vráti koordinátorovi, ďalšiu dlžobu spláca banke. Takže vyslovene si z toho urobili biznis.*“¹⁶¹

Do týchto obchodov sú začlenení nielen Rómovia, ale aj príslušníci chudobnej majority.

Vzniknuté problémy upozornili na medzery v právnom systéme a na neinformovanosť o riešení sociálnych problémov Rómov, ale aj miest a obcí, ktorých sa táto komunita úzko dotýka. Starosta Tekovských Lužian v médiách upozornil, že zákon by mal stanoviť kritériá

¹⁵⁸ Informátorka M. V. cca 1955, audiozáznam z interview.

¹⁵⁹ http://www.dzeno.cz/?c_id=15451

¹⁶⁰ Starosta obce M. Kotora, audiozáznam z interview.

¹⁶¹ Starosta obce M. Kotora, audiozáznam z interview.

pre dôstojné bývanie, ako aj vyst'ahovanie neplatičov a neprispôsobivých občanov na úkor iných obcí „*Nie je predsa normálne, aby sa mohlo bez problémov do jednej malej izby nahlásiť aj 150 ľudí... Problém vyst'ahovania Rómov do iných obcí má dve roviny, právnu a morálnu. Po právnej stránke je všetko v poriadku. Po morálnej stránke sa to nedá nazvať inak ako hyenizmus.*“¹⁶²

Aké sú dôsledky vývinu od konca 20. storočia?

Komunity Rómov sú vnútorne diferencované. Okrem tradičného delenia na olaských Rómov a slovenských či maďarských Rómov, (Rumungrov), delia sa podľa začlenenia do majoritnej spoločnosti na prispôsobivých/nepripravených a na tých, čo prijali kultúru chudoby. Osobitná skupina sú Rómovia, ktorí si dokážu vyšší status aj ekonomické postavenie získať v rámci špecifických pravidiel fungovania rómskej komunity. Aj v Tekovských Lužanoch sú úžerníci, ktorí dokážu vytvoriť tlaky zabezpečujúce splátky pôžičiek aj s vysokými úrokmi. „*Dokonca máme tu jednu ženičku, ktorá tu zapožičiava peniaze so 100%-ným úrokom a už sa v niekoľkých prípadoch stalo, že predali aj dom nad hlavou. Vypožičali si peniaze, možnože to začalo s tisíc alebo dvetisíc korunami o mesiac, o polroka to narástlo na nejakých 40 000, takže podpísali aj kúpno-predajnú zmluvu, len aby sa vyrovnali.*“¹⁶³

V ojedinelých prípadoch rieši medzi Rómami spory vajda, ktorého si za poplatok prizvú. V Tekovských Lužanoch vajda nie, hoci sú tu aj olaskí Rómovia. „*Tu sa nevybavuje na úrade nič, keď je niečo medzi Rómami. Keď sa medzi sebou nemôžu dohodnúť, keď ja dajme tomu mám s Rómom problém. My nejdeme na políciu, to vyriešime sami. Tak zavoláme vajdu z Vozokanov, alebo z Levíc, zavoláme, zaplatíme päťtisíc korún a teraz prisaháme, že čo bolo, a viackrát že to nebude a zaplatíme päť, desaťtisíc tomu vajdovi, aby nebola bitka, žiarlivosť, násilie. Potom už musí byť dobre, lebo ho vyženú aj z dediny, toho čo zle robí.*“¹⁶⁴

V obci zjavne existujú dva svety, jeden je majoritný so systémom sociálnej kontroly a v druhom platia vnútorné pravidlá rómskej minority, ktorá vníma úžerníkov a pomocníkov pri vybavovaní bývaní,

¹⁶² http://www.dzeno.cz/?c_id=15451

¹⁶³ Informátor M. K. VA NSS inv. č. 1192, s. 22.

¹⁶⁴ Informátor K H., cca 1950, audiozáznam z interview.

či riešení sporov ako svoju sociálnu oporu, a preto ich neudá ani keď sa jej členovia pri neplnení záväzkov cítia byť v ohrození.

Ďalšie delenie Rómov je podľa miesta pôvodu. Toto delenie vníma aj majoritné obyvateľstvo, ktoré rozlišuje medzi „lužanskými“ – „našími“ Rómami a „cudzími“ – „prišelcami“. *„Oni majú inú mentalitu tí domorodí Rómovia ako títo prisťahovaní. Sú takí pribojnejší. Prišli z mesta, Sú veľmi sebavedomí, chodia s krikom.“*¹⁶⁵ Označenie „domorodých“, „lužanských“ či „našich“ Rómov nie celkom jednoznačné. Podľa niektorých údajov je pôvodná len jedna rómska rodina, avšak za pôvodných sa počítajú tí, ktorí v Tekovských Lužanoch žili a pracovali za socializmu. Dobré vzťahy sú medzi nerómami a ďalšími rómskymi rodinami, ktoré bývajú v Tekovských Lužanoch už viac desaťročí a miestni obyvatelia ich poznajú.

„My sme mali svojich Rómov, ale tí fakt, tí aj do školy chodili, všetko. Sme mali aj nedeľňajšie akcie volakedy, tie odpútačacie akcie v nedeľu (proti náboženstvu), a chodili cigánske deti. Keď bol marec mesiac knihy, aj cigánske deti vybrávali, rómske deti. Oni neboli rozumovo zanedbaní. Oni študovali, oni chodili do školy riadne. Naši, tí sa pekne zdravia. Tí neprejdú okolo človeka, že by sa nepozdravili. Ale týchto sa človek bojí. Týchto sa bojí.“

*Ani krádeže nerobili naši. Prosím Vás krajný dom dali takto plot dole, jablká pokradli, marhule pokradli, ale naši Cigáni by to boli nechali, tí nejdú do cudzieho. Som hovorila tej čo tam vedľa býva, že kto to? Že čierni. Naši sú iní. Lužianski Cigáni tí neboli takí, tí nekradli. Boli rozumní. Tá Sidi chodila do roboty, bola vyznamenaná ako pracovníčka. My sme sa ich nikdy nebáli. Ja som bývala roky na stanici. A do ôsmej bola knižnica otvorená volakedy. Pri cintoríne som išla domov a nebála som sa. A teraz bývam tu a teraz o štvrtej zavrem A prídu sem a zabije ma niekto? Boja sa ľudia.“*¹⁶⁶

Obyvatelia Tekovských Lužian sa sťažujú na ich neprispôbiivosť, označujú ich ako hlučných, nedodržiavajúcich hygienu, ohrozujúcich pocit bezpečnosti. Miestna polícia sa pravidelne zaoberá problémovými jedincami, ktorí najmä v stave opitosti vyvolávajú konflikty končiace bitkou, znepríjemňujú prostredie susedom, týrajú psov, resp. nechávajú ich voľne pobehovať po dedine, zanedbávajú starostlivosť o deti apod.

¹⁶⁵ Informácia od riaditeľky školy, audiozáznam z interview.

¹⁶⁶ Informátorka M. V., cca 1955, audiozáznam z interview.

Obzvlášť starší ľudia strácajú pocit bezpečného domova. „*My sme dvaja ale dvaja by sme nikde necestovali mimo. To nemôžete.*“¹⁶⁷ V niektorých častiach obce sa príslušníci majority dostali do obkľúčenia rómskych susedov s odlišnými kultúrnymi návykmi.

Devastácia sociálneho prostredia sa dotkla aj školy. Kým pôvodní lužianski Rómovia navštevovali maďarskú školu, prist'ahovaní dávajú deti do slovenskej školy. Na jednej strane panuje obava, že nerómski rodičia svoje deti preložia do školy v inej blízkej lokalite alebo Leviciach, na druhej strane deti sú na prílev ďalších mladých Rómov v podstate adaptované. „*V tej sedmičke nemajú problém. Oni sa hneď nájdu. Keď vidia rómske deti, v momente sa skamarátia. S ostatnými - veľmi sa neoddeľujú.*“¹⁶⁸

Vystúpenie Anety Kováčovej na obecných slávnostiach.

Rómske deti sa radi zapájajú v rámci mimoškolskej činnosti do tanečného súboru Lienka. Škola sa môže pochváliť aj úspešnými absolventkami rómskeho pôvodu. Jej lavice opustila talentovaná

¹⁶⁷ Informátorka M.V., cca 1955, audiozáznam z interview.

¹⁶⁸ Informácia od riaditeľky školy, audiozáznam z interview.

speváčka Aneta Kováčová, ktorá navštevovala Základnú umeleckú školu v Leviciach. Z programu DIVÉ MAKY, ktorý podporuje talentované rómske deti zo sociálne slabých rodín, získala štipendium na štúdium na Medzinárodnom konzervatóriu v Prahe, hudobno-dramatickej sekcii.¹⁶⁹ Úspešnou študentkou je aj jej sestra, ktorá študuje dizajn. V rodine Kováčovcov sú aj muzikanti, v súčasnosti však v Tekovských Lužanoch nefunguje žiadna rómska kapela.

Toto sú však skôr výnimky, ktoré potvrdzujú pravidlo. A tým je devastácia sociálneho prostredia obce i školy. Situáciu výstižne charakterizovali riaditeľka a zástupkyňa slovenskej školy:

„V priebehu 4-5 rokov sa veľmi zmenilo zloženie tried na našej škole, aj zloženie obyvateľov v našej obci. To z tobo vychádza. Mladí odišli, tí, čo patrili, musím to tak povedať – k takým rodičom, čo mali aspoň stredoškolské vzdelanie alebo určitej inteligenčnej vrstve rodičov. Sú v Bratislave alebo niekde v cudzine a tu vlastne zostalo veľa prázdnych domov. Tí starší občania vymreli a prisťahovali sa táto skupina ľudí. A tým pádom sa znížila aj úroveň školy. Môžeme robiť čo chceme a naša škola bola jednou z najlepších vidieckych škôl v okrese a strašne klesla úroveň vzdelávania, pretože tu dennodenne riešime – my sa rozprávame, pohovorme, rodičov predvolávame dennodenne. Lenže niektorí rodičia neprídu ani na tretíkrát. Ja som už navštívila niekoľko rodín. Niektorí neotvorila. Bola som aj teraz, aj policajtov sme pozvali mestských. Je to problematické. Tá spolupráca s rodičmi tiež upadá. To je tá chyba, že aj tie nerómske deti, ktoré žijú na hranici chudoby sa prispôbujú týmto deťom. Či už v správaní, odmietajú pracovať. Máme zviazané ruky, môžeme len napomenúť, pekným slovom, dohovárať.“¹⁷⁰

Problémy medzi Slovákmi a Maďarmi v Tekovských Lužanoch nie sú a nevyskytli sa ani vtedy, keď sa výrazne zhoršili slovensko-maďarské politické vzťahy. Skutočným problémom pre obyvateľov Tekovských Lužian sú neprispôsobivé skupiny Rómov a kultúra chudoby, ktorá sa stala spôsobom života časti rómskeho i nerómskeho obyvateľstva.

¹⁶⁹ Aneta ide do Prahy! Úspech talentu z DIVÝCH MAKOV (kurz.)

<http://www.divemaky.sk/tlacova/aneta-ide-do->

[prahy.dochttp://www.cespom.sk/index.php/romsky-hlasok-2008/139-aneta-kovacova.](http://www.cespom.sk/index.php/romsky-hlasok-2008/139-aneta-kovacova)

¹⁷⁰ Informácie od pedagógov ZŠ.

SÚČASNOSŤ

Časový odstup od vojnových a povojnových udalostí spojených s presídľovaním etnických skupín zahojil najväčšie rany, avšak dosiaľ sa etnická príslušnosť, premieta do kultúrneho a spoločenského života obce. Termín prist'ahovalec má už však rôzne obsahy. Povoynoví prist'ahovalci sú v porovnaní s novodobým prist'ahovalectvom (najmä Rómov) vnímaní ako autochtónni obyvatelia. Na úrovni komunitnom to potvrdzujú slová cca 50 ročnej informátorky: „*To strašne cítiť v tejto dedine tie benešovské dekréty. To veľmi cítiť. Vtedy sa tiež museli odsťahovať tunajší Maďari, ktorí nepodpísali, že budú slovenskými občanmi. Tí, ktorí podpísali, tak tu ostali, ale ostalo v nich taká averzia, že musel som to podpísať, že som Slovák. A tí, čo boli v Maďarsku a prišli sem, tí zase mali smútok v očiach, že museli nechať tú rodnú zem.*“^{d71}

Na úrovni etnicky miešaných rodín vznikli rôzne modely komunikácie, ktoré spravidla vyhovovali všetkým zúčastneným, ale ojedinelé nie sú ani prípady, keď sa najstaršia generácia s odlišnou etnickou príslušnosťou zaťa či nevesty nikdy nezmierila. Problémy sa zväčšujú s odlišným vierovyznaním, alebo odmietaním viery, či nedodržiavaním náboženských normatív. Ilustráciou prepojenosti týchto problémov je výrok mladej nepokrstenej ženy, ktorej maďarskí starí rodičia odmietajú jej matku: „*Myslím, že to je tá zatrpknutosť tých tunajších Maďarov voči tomu, čo boli tie Benešove dekréty. Ale vždy sme boli vychovávaní tak, že sú to naši starí rodičia, treba si ich vážiť, ľubiť, šak aj oni sú. ... Matku to bolí, ale sú to starí rodičia.... A najhoršie na tom je, že čím je ocino starší, tým ho to viac bolí. A vidieť to na ňom aj z rozprávania, že mu to leží na srdci. Otec bol nútený chodiť do kostola... Dostal averziu. Otec by o tejto téme nedokázal hovoriť, ani o detstve, nevieme nič o tom, nerozpráva, nechce, aby sme ho poznali. Určite sú tam negatívne zážitky.*“^{d72}

¹⁷¹ Informátorka M. S. 1958, VA NSS inv. č. 1191, s. 7.

¹⁷² Informátorka M. S. 1958, VA NSS inv. č. 1191, s. 10.

Národnostná príslušnosť sa odráža v komunálnej politike, v štruktúre väčšiny spoločenských a kultúrnych organizácií a aj niektoré z tých, kde etnicita nehrá žiadnu rolu, sú poznačené udalosťami z minulosti. Aj mnohé podujatia z kultúrneho kalendára v obci majú za úlohu pripomínať udalosti zo 40. rokov 20. storočia.

Kultúrne a spoločenské organizácie

V Tekovských Lužanoch funguje relatívne bohatý kultúrno-spoločenský život. Odráža sa to nielen na počte organizácií, ale aj podujatí, ktoré sprevádzajú kultúrny kalendár obce. Časť spoločenských a kultúrnych organizácií má charakter voľnočasových aktivít, ale viaceré plnia aj funkciu hospodársku či osvetovú.

Vzhľadom na to, že obyvatelia maďarskej (aj rómskej) národnosti sú v Tekovských Lužanoch nositeľmi menšinovej kultúry, je prirodzené, že časť kultúrno-spoločenských aktivít je založených na etnickej báze – maďarskej, alebo slovenskej. U tých, ktoré fungujú nezávisle od etnickej bázy – teda nefungujú na pôde slovenskej alebo maďarskej základnej školy, CSEMADOK-u, Matice slovenskej, či niektorej z relatívne etnicky homogénnych cirkví (ako napr. kalvíni, evanjelici) – možno predpokladať, že etnicita nehrá v živote spolku rolu. Údaje o spolkoch pochádzajú z výskumu z roku 2001¹⁷³ a poskytujú obraz o štruktúre kultúrno-spoločenských aktivít z hľadiska veku, rodu, náboženstva, či autochtónnosti, o miere významnosti národnostného pôvodu ich členov, ale aj o zmenách, ktoré nastali po roku 1989.

Obec žila aj za socializmu bohatým kultúrnym životom. Svedčí o tom aj kultúrny dom vybudovaný v 60. rokoch 20. storočia, ktorý je dodnes významným kultúrnym centrom. *„Činnosť všetkých organizácií na dedine závisela od toho, že kto stál na čele. Napr. na čele SZM v Lužiankach stála dievka, preto sa v ňom združovali hlavne dievčatá, lebo chlapci sa tam hanbili ísť. Cieľom všetkých miestnych organizácií bolo, aby každý človek bol niekde zapojený, aby ľudia nechodili do krčmy, aby boli vo svojej činnosti podporovaní.“*¹⁷⁴ Vo viacerých organizáciách pracovali tí

¹⁷³ Informácie sú preberané z Výskumu kultúrnych a spoločenských organizácií v Tekovských Lužanoch, ktorý vykonal Attila Agócs.

¹⁷⁴ Informátor Z. K. 1937, VA NSS inv. č. 1187, s. 41.

istí ľudia. Citovaný informátor bol napr. členom ôsmich, z toho v dvoch bol aj členom výboru.

Po roku 1989 prestalo do kultúrneho života obce vstupovať JRD, oživila sa však činnosť náboženských komunít, najmä kalvínov a baptistov, ktoré majú vybudované priestory pre voľnočasové aktivity svojich členov a príležitostne ich dávajú k dispozícii aj iným.

CSEMADOK

Kultúrny spolok maďarských pracujúcich vznikol v Tekovských Lužanoch hneď v počiatkoch jeho celoslovenskej existencie v roku 1949. V 70. rokoch 20. storočia mal CSEMADOK v Tekovských Lužanoch okolo 400 členov. Počet klesal už za socializmu, okolo roku 1989 ich bolo vyše 300 a v roku 2001 sa zredukoval na 200-220 členov. Do činnosti CSEMADOK-u sa zapájali aj rómski obyvatelia (dnes označovaní ako rómska elita), ktorí v ňom tvorili asi 2 % členov, hoci ich deti navštevovali slovenskú školu. V súčasnosti Rómovia nie sú členmi CSEMADOK-u. „*Čo sa týka kultúrneho života obce, najviac pracoval Csemadok, lebo to tu malo tradície, robili napr. divadelné hry.*“¹⁷⁵

Predsedička spolku bola v čase výskumu maďarskej národnosti, evanjelického vierovyznania, pochádzajúca z Poiplia.

V Tekovských Lužanoch sa pri CSEMADOK-u už od počiatku jeho vzniku sformovali záujmové združenia - divadelný, tanečný krúžok, štyridsaťčlenný spevokol, kapela, v roku 1978 vznikol ženský spevokol „Kékszivárvány“ (Modrá dúha) „*V tomto období slovenské organizácie stagnovali, fungoval iba SZM. Obyvatelia maďarskej národnosti sa grupovali vtedy okolo Csemadoku a Slováci okolo SZM, ale tieto organizácie spolupracovali. V 80. rokoch zanikli divadelné krúžky a tanečný súbor pri ZŠ maďarskej fungoval tak, že jeden rok sa venovali folklóru a druhý moderným tancom. Prvá polovica 90. rokov nepriniesla veľa nového, aktivita ženského spevokolu začala klesať v rokoch 1995 (bolo málo pozvaní a neboli peniaze na financovanie ciest spevokolu), odvtedy vystupujú už len na miestnych akciách, v posledných dvoch rokoch už len na kladení vencov pri pomníku bitky v roku 1849. V druhej polovici tohto desaťročia vznikli detské súbory na ZŠ: Mákevi-*

¹⁷⁵ Informátor Z. K. 1937, VA NSS inv. č. 1187, s. 41.

*rágok ...a súbor moderných tancov pri Csemadoku.*¹⁷⁶ CSEMADOK sa aktívne zapája pri oslavách výročia bitky pri Tekovských Lužanoch, v rámci obecných hodov, spoločne s inými organizáciami pripravuje kultúrne programy pri príležitosti Dňa matiek, ukončenia školského roka *Nyárkösztöntő* (Vítanie leta), počas fašiangov organizuje *Batyubál* (batôžkový ples). Plesu sa zúčastňuje aj 170 ľudí, čo je maximum kapacity kultúrneho domu. Organizujú tiež jednodňové zájazdy do Maďarska, spolupracujú pri príprave plesu rodičovského združenia maďarskej ZŠ. *„Jediná akcia na ktorej spolupracujú s Maticou je Vítanie dôchodcov v zime. Spolupráca spočíva len v tom, že dôchodcov víta najprv jeden, potom druhý predseda a každý druhý rok zabezpečuje občerstvenie jedna z nich. Prvýkrát sa to takto uskutočnilo pred Vianocami v r. 1999, vtedy však bol ešte len 30 minútový program, v roku 2000 už bol dlhší. Program dávajú jedine deti zo ZŠ, veď ani jedna organizácia nemá dobre fungujúce dospelé súbory.*¹⁷⁷

Matica slovenská (MS)

Organizácia Matice slovenskej bola založená po 2. svetovej vojne. Po roku 1968 sa jej činnosť prerušila a obnovená bola až 6. júna 1994. V súčasnosti má okolo 100 - 150 členov, sú to štyridsiatnici so svojimi deťmi a starší. Veková kategória dvadsiatnikov, tridsiatnikov fakticky nie je zastúpená. Sú medzi nimi Slováci prisťahovaní do obce v povojnových rokoch z rôznych končín Slovenska, ale aj dolnozemskí repatrianti. Zaujímavé je, že v počiatkoch vzniku MS boli jej členmi aj obyvatelia maďarskej národnosti, ktorí takto zrejme manifestovali svoju lojalitu k československému štátu. . „...v šesťdesiatom siedmom - šesťdesiatom ôsmom, keď zakazovali už potom Maticu, tak potom všetci Maďari odišli, ale veľa Maďarov bolo evidovaných, to viem. Slováci, to by som povedala, že tu je akože dost málo, väčšinou presídlenci. Presídlenci sú v Matici väčšinou a potom ich deti už, ale tiež hovoria dost aj maďarsky oni. A potom čo sú väčšinou Slováci, no aj vo výbore čo sme, tak to som ja a potom ešte predseda čo je, on je od východu, tak to je Slováke a jeho manželka. Tak pár sme no Slováci čisto. Učiteľky tu čo boli, no učiteľky boli aj také napríklad, že tiež hovoria po maďarsky, ale slovenskú národnosť majú, ale doma sa rozprávali

¹⁷⁶ Informátorka S. M. 1942, VA NSS inv. č. 1187, s. 46.

¹⁷⁷ Informátorka I. Z., 1953, VA NSS inv. č. 1187, s. 52.

aj maďarsky.¹⁷⁸ Zdržanliví pri vstupe do MS boli aj presídlenci z Dolnej zeme a tiež Slováci z etnicky zmiešaných manželstiev. Členstvo v MS je zrejme mnohými obyvateľmi vnímané ako opozícia voči spoluobyvateľom maďarskej národnosti, čo nie je žiaduce. Členstvo Maďarov v CSEMADOK-u je vzhľadom na maďarské tradície obce vnímané bez podobných konotácií. „*Tu nebol ani jeden taký vyslovený maticiar, kto by sa ujal Matici. Ved' Matica sa zakladá na tradícii a tu v Lužanoch to nemá tradíciu ... Bolo zaujímavé, že presídlenci, tzv. maďarskí Slováci, nešli do Matice, oni stáli bokom.*“¹⁷⁹

Ročne organizuje MS v obci 3-4 akcie pre rôzne skupiny obyvateľstva - vianočné posedenia s dôchodcami, v lete zájazdy do Kováčovej, Banskej Bystrice a pod. oslavu Dňa detí a Silvestrovskú, predtým, v polovici 90. rokov, Štefanskú zábavu. Podujatia MS navštevuje vo všeobecnosti menej ľudí než podujatia CSEMADOK-u, ktorého tradícia je obci dlhšia a kontinuitnejšia. „*Nech príde 90 – 100 ľudí na zábavu, takže nie je to až také množstvo, pretože na tieto maďarské trebárs aj 150 príde. U nás keď je 100, tak už je veľa. Ale je to skôr také rodinné, atmosféra veľmi priateľská.*“ Pri organizovaní niektorých podujatí však obe národnostné inštitúcie spolupracujú. Výročné schôdze MS sa organizujú dvakrát ročne, ale ani to sa vždy nedodrží, pretože vedenie MS okolo roku 2000 prežívalo krízu.

Detský súbor Lienka

Súbor vznikol v roku 1994 na slovenskej základnej škole, podporovaný je Maticou slovenskou. Zameriava sa väčšinou na scénický, moderný a latinskoamerický tanec, „...*je tu ťažko akože folklór presadiť, lebo nie je to taká folklórna obec. Mne sa nakoniec tiež podarilo zopár folklórnych tancov, asi tri spraviť, ale vidno nezaujímam zo strany detí. Len preto to robia, že sa musí.*“... *Títo Maďari zas majú veľký vzťah ku folklóru. Tieto maďarské deti, oni to už v škôlke pestujú v nich. Potom v družine majú silnú družinárku, takú maďarskú, ktorá robí doteraz ešte typický folklór. Ešte akože súbor vedie v Želiezovciach, takže ona má materiál.*“¹⁸⁰ Členkami sú takmer výlučne dievčatá, chlapci majú menší záujem zapojiť sa, celkový po-

¹⁷⁸ Informátorka J. M. 1954, VA NSS inv. č. 1187, s. 49.

¹⁷⁹ Informátor Z. K. 1937, VA NSS inv. č. 1187, s. 41.

¹⁸⁰ Informátorka 1966, VA NSS inv. č. 1187, s. 46.

čet členov je okolo 30-50. Súbor účinkuje na miestnych, okresných výnimočne aj celoslovenských podujatiach. Každý rok deti absolvujú 8–10 vystúpení. Keďže súbor pôsobí pri slovenskej základnej škole, členovia sú slovenskej národnosti a do tanca sa s obľubou zapájajú aj rómske deti, ktoré túto školu navštevujú. Vedúca súboru je tiež slovenskej národnosti, pochádza z východného Slovenska.

Detský folklórny súbor “Mákvirágok”

Detský súbor bol založený v roku 1999 pri ZŠ s vyučovacím jazykom maďarským. Všetci členovia súboru sú maďarskej národnosti, je ich v súčasnosti 26. Zaoberajú sa folklórom, detskými hrami, ľudovými piesňami a tancami. Nacvičili napr. detské hry z Gemera. Nemajú vlastnú muziku, ale v niektorých číslach sa objaví píšťalkový sprievod. Vystupujú hlavne na školských kultúrnych podujatiach, hodovej slávnosti, či obaračkovom sprievode. Svoj program predviedli aj v Maďarsku. Deti majú tričká s vlastným emblémom, ktorý zobrazuje dve samopašné deti, čo súvisí s preneseným významom názvu súboru. Súbor podporujú rímskokatolícka a reformovaná kresťanská cirkev a Rodičovské združenie pri ZŠ maďarskej. Vedúca súboru organizovala v obci aj stretnutie detských súborov zo širšieho okolia. Prvý ročník podujatia s názvom “Nagysallói Találkozó” sa konal v r. 2001 a zúčastnilo sa 15 súborov.

Mažoretkový súbor Mladosť

Súbor pôsobí od roku 1997 pod vedením pani Magdalény Mužikovej, patrí k špičkovým mažoretkovým súborom na Slovensku a je pýchou obce. Ide o výlučne dievčenskú organizáciu, ktorá funguje pri kultúrnom dome. Svoje prvé vystúpenia dievčatá absolvovali na futbalových zápasoch, školských akciách a na programoch organizovaných kultúrnym strediskom (plesy, Galaprogram, Deň matiek, Deň detí a pod.).

Časom sa vystúpenia rozšírili o okresné, krajské a celoslovenské, kde súbor úspešne reprezentoval obec. Je stálym hosťom na konškých dostihoch v Novom Tekove. Súbor má okolo 40 členiek, ktoré sú rozdelené do troch vekových kategórií (kadetky, juniorky a seniorky). Dievčatá sa tešia veľkej popularite tak v okrese a širokom

okolí, ako i v zahraničí, kde každoročne navštevujú družobné mestá Bátaszék a Kondoroš v Maďarskej republike. V Tekovských Lužanoch zvyknú otvárať plesy, účinkujú v sprievodoch pri slávnostných podujatiach. Vedúca súboru je slovenskej národnosti s materinským jazykom maďarským. Členstvo je národnostne zmiešané.

Urbárske spolky

Urbársky majetok bol územne ohraničený katastrom, preto dva urbárske spolky, ktoré oživilí po roku 1989 svoju činnosť, sú aj v dnešných Tekovských Lužanoch vymedzené pôvodnými troma obcami, ktoré tvoria základ tej dnešnej.

Spolok urbárníkov Leveled

Leveled je časť chotára, ktorá bola už v 16. storočí darovaná obyvateľom Tekovských Lužian. Tvorí ho okolo 160 hektárov lesa a okolo 100 hektárov poľnohospodárskej pôdy. V roku 1952 bol urbárny majetok zoštatnený, teda v čase po presídlení obyvateľov, pričom repatrianti dostali po príchode do obce podiely. V roku 1992 sa obyvatelia dohodli, že urbársky spolok obnovia. V rámci reštitúcií sa podarilo získať územie späť do rúk 240 vlastníkov, ktorí ho zverili podnikateľským subjektom. Keďže sa nepodarilo získať informácie

o pôvodných urbárskych podieloch, každý člen je vlastníkom rovnakého podielu. *“To sme sa tu rozhodli v dedine, pár ľudí, ktorí sme boli ako starší – ktorí sme poznali, že naši otcovia tam chodili na drevo, na ten Levelled.”*¹⁸¹

Do Spolku urbárníkov Levelled sa mohli prihlásiť len obyvatelia časti pôvodnej obce Tekovské Lužany, ktorí vlastnili buď rodinný dom alebo poľnohospodársku pôdu v katastri Tekovské Lužany, a tí ktorí sa prihlásia do určitého dátumu. Mnohí sa neprihlásili, pretože vstupný vklad bol 100 Sk. Už v roku 2002 však dostávali za hektár pôdy 634 Sk (21 EURO). Členmi sú najmä starší muži – šesťdesiatnici – sedemdesiatnici. Z etnického hľadiska sú približne rovnako zastúpení Slováci aj Maďari. Predsedom bol v čase výskumu rodák z Tekovských Lužian slovenskej národnosti s materinským jazykom maďarským.

Urbárske spoločenstvo Hulvinky

Svojou činnosťou spoločenstvo nadviazalo na urbársky spolok, ktorý v Hulvinkách existoval od roku 1859. Od roku 1952 však les užívalo poľnohospodárske družstvo a neskôr lesníci. Niektorí občania Hulviniek, ktorých otcovia boli členmi urbáriátu, nespokojní s rúbaním lesa, začali od roku 1999 pracovať na obnovení spolku. Narazili však na veľký problém – presídlenci totiž po príchode nedostali podiely z lesa pripadajúce na ich domy (aj keď podľa vtedajších zákonov mali zdediť všetko). Aby mohli urbáriát obnoviť, museli preukázať, že budúci členovia vlastnia viac než 60 % lesa. Chýbali však “neexistujúce” podiely presídlencov, tie spravoval Slovenský pozemkový fond. Pôvodní obyvatelia Hulviniek vlastnili iba o niečo viac ako 9 ha, čo tvorilo len 36 %, preto členovia výboru začali vybavovať, aby presídlenci dostali aj pripadajúce časti z lesa. Ukázalo sa, že presídlencom prislúchali väčšie podiely, než pôvodným obyvateľom Hulviniek. Prišli totiž na miesta bohatších gazdov a nedošlo u nich k rozdrobovaniu dedením, keďže neboli vlastníkmi. Pre porovnanie: niektorí z presídlencov vlastnia okolo 1 ha, kým z pôvodných obyvateľov pripadá najväčší podiel vlastníkom 50 árov, avšak sú aj takí, ktorí majú len 2-3 áre. V priebehu obnovovania spolku došlo aj

¹⁸¹ Informátor Š.O. 1930, VA NSS inv. č. 1187, s. 2.

k ďalším problémom. Vyšiel zákon, podľa ktorého obec má právo, ako prvá, na území s neusporiadanými vlastníckymi vzťahmi pridelit' podiely novým majiteľom. Obecný úrad sa preto musel zrieknuť svojich práv a súhlasiť so žiadosťou budúcich urbárikov. Okrem týchto však chýbali aj časti nezdedené autochtónnymi Maďarmi z obdobia 1952-1989, keď urbárna pôda bola skolektivizovaná, pretože urbársky les bol súčasťou dedičstva len od roku 1989. Vznik spolku sprevádzal aj nezáujem o členstvo, pretože veľká časť možných podielnikov usúdila, že drevo nepotrebujú, keďže sa ním už nekúri. Napokon sa podarilo združit' 37 prihlásených členov, ktorých podiely v urbáriáte tvoria 67 % lesa. Z uvedeného počtu členov je 24 maďarskej a 13 slovenskej národnosti, pričom všetci Slováci majú pôvod na Dolnej zemi.¹⁸² Náboženské zloženie členstva zodpovedá etnickému pôvodu členov a nehrá rolu. Vedúci spolku v čase výskumu bol maďarskej národnosti, narodený v Tekovských Lužanoch. Šesťnásť členov si svoj podiel pôdy vybralo a hospodária na nej.

Slovenský Červený kríž

Organizácia aktívne fungovala už v období socializmu. Členmi boli vždy lekári, zdravotné sestry a učitelia. Zaoberali sa hlavne darcovstvom krvi, ale organizovali aj prednášky o zdravotníctve, o rôznych chorobách. Svoje úspechy aj po roku 1989 organizácia zakladala najmä na dobrovoľnom darcovstve krvi. Organizované odbery krvi sa v obci konali aj trikrát do roka. V posledných troch rokoch sa však nepodarilo zabezpečiť minimálne 60 darcov, potrebných pre výjazd odberovej jednotky do obce. Členmi sú skôr ženy, starší ľudia, mladších do 20 rokov nemajú. Participujú na organizovaní Dňa narcisov. Predsedníčka je Slovenka narodená v Maďarsku s materinským jazykom maďarským. Národnostné ani konfesijné zloženie nie je relevantné, schôdze sú vedené po slovensky. „*Náboženstvo sme nikdy neskúšali, však ako rôznorodé je v tejto dedine náboženstvo, tak sú rôznorodí aj ľudia. Ani podľa národnosti sa nedá, že ty si Slováč alebo ty si Maďar – to vôbec nikdy sme ani neskúšali. ...Keď niekto chce po maďarsky, tak sa mu*

¹⁸² Informátor O. Š. 1930, VA NSS inv. č. 1187, s. 2-3.

*odpovie aj po maďarsky, ale väčšinou po slovensky.*¹⁸³ “Pred rokom 1989 plnila táto spoločenská organizácia rad charitatívnych, kultúrnych a praktických aktivít, neskôr sa jej činnosť značne zredukovala.

Požiarň spolok – Dobrovoľná požiarňa ochrana

Spolok bol založený v roku 1891 a funguje pri obecnom úrade. Patrí medzi najúspešnejšie miestne organizácie v celom okrese. Jeho tradičným symbolom je uniforma, používajú emblém celoštátnej organizácie. Výchova dobrovoľných požiarňikov sa začína už na základnej škole, kde sú na požiarňické súťaže pripravované deti od deväť rokov. V obci funguje aj dorastenecké družstvo a ženské a mužské družstvo dospelých. Zbor mal pred rokom 1989 okolo 220 členov, v roku 2001 sa však počet členov zredukoval na 152. Okrem dotácie na činnosť od obce aktivity požiarňikov podporujú aj rôzni sponzori. Členovia sú aktívni hlavne začiatkom leta, v čase súťaží. Členstvo je z národnostného hľadiska zmiešané a z konfesií sú zastúpené všetky. Vedenie organizuje aj brigády, napr. upratovanie okolo požiarnej zbrojnice a zábavy - tradičné požiarňické sú Katarínska a Hodová. Predmety v tombole (napr. hasiaci prístroj), ako aj uniformy niektorých účastníkov sú základmi špecifickej atmosféry týchto zábav. Uniformu nosia aj na schôdzach a na pohreboch bývalých členov. Z ostatných organizácií spolupracujú hlavne s Červeným krížom a CSEMADOK-om, najmä pri organizácii zábav, uskutočňujú sa aj stretnutia členov pri varení guláša, oslavách jubilentov. Na sv. Floriána (4. mája) usporadúvajú ukážky z činnosti požiarňikov na základných školách a s obecným úradom pripravujú Novoročný stolnotenisový turnaj. Vedúcim spolku bol v čase výskumu rodák z Tekovských Lužian, maďarskej národnosti.

Miestna organizácia Slovenského zväzu záhradkárov (MO SZZ)

Poľnohospodársky charakter obce bol dobrou základňou pre fungovanie Slovenského zväzu záhradkárov. K jeho praktickým úlohám počas socializmu patrilo zásobovanie členov kvalitným osivom

¹⁸³ Informátorka P. B. 1945. VA NSS inv. č. 1187, s. 5.

a výkup produktov, ktoré odpredávali do konzervárni v Pohronskom Ruskove. Popritom sa spolok podieľal na kultúrnom živote obce formou organizovania výstav pestovateľských produktov, pri základnej škole členovia viedli záhradkársky krúžok a príležitostne organizovali aj tanečné večery v miestnej vinárni. Členmi spolku boli väčšinou muži v strednom a staršom veku. Na čele boli Slováci prisťahovaní po druhej svetovej vojne. V rokoch 1978 – 1997 viedol spolok bývalý riaditeľ slovenskej základnej školy. Zastúpení sú v ňom Slováci aj Maďari.

Ešte v polovici 90. rokov organizoval spolok záhradkársky ples, spolu so spolkom chovateľov pripravili výstavu v kultúrnom dome, mali pod patronátom neobrobenú plochu v obci, ktorú kultivovali. Koncom 90. rokov 20. storočia organizácia zanikla. Súviselo to aj so zrušením konzervárni, čím stratil spolok významné odbytko produkcie.¹⁸⁴

Poľovnícke združenie NIMRÓD

Poľovnícke združenie NIMRÓD v Tekovských Lužanoch – má 26 členov, pričom dvaja bývajú v Málaši. Všetci sú muži rôzneho veku, piati sú maďarskej národnosti, vrátane vedúceho spolku, ostatní sú Slováci. *„Členovia sa zúčastňujú brigád – starajú sa o poličko, na ktorom spolupracujú s Výskumným ústavom Nitra, opravujú krmidlá, chodia do ochrannej služby do JRD a každoročne raz sa organizuje aj chytanie divých zajačov. Z takejto zarobenej sumy sa opravujú postriežky, kupuje sa krmivo, soľ, vycvičení psi a z nej sa platí aj ročný prenájom územia, na ktorom poľujú.“*¹⁸⁵

Do roku 1989 zvykli organizovať v období fašiangov poľovnícky ples. V polovici 90. rokov sa uskutočnil posledný, lebo členovia oň nejavili záujem. Príležitostne poľovníci usporadúvajú výstavy.

„Po roku 1989 sa u poľovníkov niekoľko vecí zmenilo: viacerí z členov stratili prácu a vystúpili zo zväzu. Sprísnil sa aj podmienky prijatia do zväzu – každý musí prejsť cez lekársku prehliadku a cez psychotest.“¹⁸⁶

¹⁸⁴ Informátor L. S. 1920. VA NSS inv. č. 1187, s.17.

¹⁸⁵ Agócs, A.: Spolky v Tekovských Lužanoch. Materiál z výskumu, rok 2001. VA NSS inv. č. 1187, s. 22.

¹⁸⁶ Agócs, A.: Spolky v Tekovských Lužanoch. Materiál z výskumu, rok 2001., VA

Po zániku záhradkárskeho aj chovateľského spolku a zúžení počtu členov v Poľovníckom zväze vznikol vo februári 2001 recesivnícky **Klub milovníkov zvierat, záhrady a pekných žien**, ktorý založili bývalí drobnochovatelia, požiarnici a poľovníci, pociťujúci nostalgiu po bývalých spolkoch: ...*”niekedy sa stretneme, porozprávame sa, zabávame sa, hovoríme o minulosti a pôjdeme domov”*. Vymysleli si neoficiálnu pečiatku, neoficiálny preukaz a symbolické členské: 1 korunu. Neexistujú v spolku žiadne funkcie, každý je rovnoprávny a všetko je v ňom dovolené.”¹⁸⁷

Výstava poľovníckeho združenia pri príležitosti obecných slávností.

Miestna organizácia Slovenského zväzu chovateľov

Osud tohto spolku bol podobný ako v prípade MO SZZ. Miestna organizácia vznikla v roku 1982 a zanikla v roku 1999. Jeho zameranie bolo na chov hospodárskych zvierat a poradenská služba,

NSS inv. č. 1187, s. 22.

¹⁸⁷ Informátor A. T. 1953, VA NSS inv. č. 1187, s. 22.

orientovaná na chov hydiny, kôz a oviec. Členstvo bolo vekovo, národnostne i nábožensky rôznorodé – členmi boli hlavne muži, ale aj ženy.

Včelári

V obci sa nachádza 7 včelárov, spomedzi ktorých iba jeden má živnosť, ostatní chovajú včely zo záľuby.¹⁸⁸ Včelári sa v Tekovských Lužanoch združujú v záujmových organizáciách, ktoré sídlia mimo Tekovských Lužian (Regionálny spolok včelárov Slovenska, Slovenský zväz včelárov).

Ružencový spolok

Spolok funguje pri rímskokatolíckej cirkvi a jeho členkami sú výlučne staršie ženy maďarskej národnosti. Skladá sa zo siedmich "ružencových skupín", ktoré sa nazývajú "ruže". Každá skupina má 15 členiek, z ktorých jedna je vedúcou skupiny. Na čele celého spolku stojí doživotná vedúca, ktorej úlohou je získať nové členky do skupín, doplniť počet, ak niektorá zomrela. Vedúca je maďarskej národnosti, narodená v Tekovských Lužanoch v roku 1937.

Spolok fungoval aj pred rokom 1989. Jeho aktivity sú sústredené na údržbu kostola a náboženské úkony. Každý mesiac iná skupina upratuje kostol, navštevujú modlitebné dni a popoludnia aj v okolitých dedinách. Počas litánií v máji a októbri vedúca zvykne robiť "predmodlitbu" a tiež ona pred omšami odrieka ruženec. Niektoré členky sa zapájajú do činnosti zborového spevokolu. Komunitu spája 15 ceduliek, ktoré kolujú v každej skupine; toto tzv. "tajomstvo" si vymieňajú každý mesiac. Pred rokom 1950 v obci fungovali aj ďalšie náboženské spolky rímskokatolíkov: "Mária-kongregácia" a pre mládež "Szivgárda" (Srdcová garda). Ich činnosť sa ukončila odchodom rádu milosrdných sestier z kláštora."¹⁸⁹

Občianske združenie Prameň nádeje Tekovské Lužany.

Združenie má regionálny charakter, vzniklo v roku 1993 z iniciatívy

¹⁸⁸ TÖRÖKOVÁ, M.: Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Tekovské Lužany, s. 19.

¹⁸⁹ Agócs, A.: VA NSS inv. č. 1187, s. 16.

piatich Ľudí z troch protestantských denominácií vyskytujúcich sa v Tekovských Lužanoch a okolí. Ide teda o združenie kresťanské, ktorého cieľom je diakonicko-charitatívna sociálna služba. Aby nevznikli v cirkvách spory, ktorá je zriaďovateľom, rozhodli sa, že optimálnou formou je občianske združenie. Inšpiráciou im bola sociálna práca niektorých protestantských cirkví v zahraničí, s ktorými majú úzke vzťahy. Cieľom bolo zriadiť inštitúcie, zamerané na starostlivosť o sociálne odkázaných Ľudí. Občianske združenie rozvinulo svoju činnosť na základe projektov. V roku 2001 malo 16 členov, prevažne mladých Ľudí, mužov, aj ženy, slovenskej aj maďarskej národnosti.

Cieľom združenia nie je početné členstvo, ale aktivity, do ktorých sa zapájajú aj nečlenovia. Vo výbore združenia sú dobrovoľníci, ktorí sa zároveň stali zamestnancami sociálnych zariadení zriadených združením. Zamestnancov v týchto opatrovniach je okolo 30. Koordinačné centrum sídli Leviciach, na starosti má monitoring situácie v okrese,

pripravuje rozvojové programy, projekty a napomáha ostatným aktivitám. Spolupracuje s Pedagogicko-sociálnou akadémiou, so štátnou správou, so samosprávou a snaží sa kontaktovať s odborníkmi, ktorí potom robia poradenstvo a pripravujú sa na nové projekty a aktivity. Sociálne zariadenia fungujú v Šárovciach (Centrum pomoci – ktoré sa skladá z detského centra a zariadenia opatrovateľskej služby) a od roku 2003 je v Tekovských Lužanoch zariadenie opatrovateľskej služby **Samaritán**. V Tekovských Lužanoch bola pre činnosť zariadenia použitá bývalá administratívna budova roľníckeho družstva. Samaritán poskytuje nepretržitú starostlivosť počas 24 hodín starým mobilným i nemobilným ľudom. Zariadenie má kapacitu 40 lôžok. Poskytuje sociálne služby nielen pre obyvateľov Tekovských Lužian ale aj následne pre občanov okolitých obcí dolnohronskeho regiónu. OZ je dotované štátom a ďalšie prostriedky získava z projektov. Obec participuje na jeho fungovaní tak, že dozerá na výšku prenájmu priestorov. Finančne je napojené priamo na Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, od ktorého dostáva časť príspevkov. Občianske združenie oslovuje mestá a obce, ktorým poskytuje služby a spolupracuje s Úradom práce. Má okolo 10 zamestnancov na trvalý pracovný pomer a ďalších na dohodu o vykonaní práce. Ďalšie pracovné príležitosti vytvára vo sfére služieb, ktorých je odberateľom. Nedostatočné stavy zamestnancov pomáhajú doplniť stážisti zo stredných a vysokých škôl zo študijných odborov zameraných na sociálnu prácu.

YMCA (Young Men´s Christian Association)

Miestne združenie YMCA Tekovské Lužany bola založená asi v roku 1995 ako súčasť strešnej organizácie YMCA na Slovensku a celosvetového hnutia YMCA. Hlavnými úlohami združenia je harmonický rozvoj osobnosti, pričom pri svojej práci vychádza z kresťanských ideálov. Miestne združenie YMCA v súčasnosti má 50 členov, väčšinou mladých, zväčša do 26 rokov, vo výbore sú aj starší. Členmi sú kresťanskí mládežníci slovenskej aj maďarskej národnosti. Hlavný výbor je z cirkvi Bratskej jednoty baptistov, čo sú prevažne Slováci. Do činnosti sa však zapájajú aj príslušníci protestantských cirkví aj rímskokatolíci. YMCA sa zameriava na

prácu s deťmi a mládežou. Každoročne organizuje Deň detí, podujatie na futbalovom štadióne, ktorého sa zúčastňuje aj 150 detí z obce, medzi Vianočnými sviatkami pripravuje pre deti sánkovačku v Skalke pri Kremnici, pričom na dopravu prispieva obec. Participuje na predvianočných programoch, organizuje letné tábory, športové turnaje, výstavy, koncerty, prednášky, jazykové kurzy, biblické kurzy, aj pobytové programy v USA a recipročné programy stážistov v rôznych krajinách Európy.

Tekovskolužianska organizácia spolupracuje s obyvateľmi v Plavých Vozokanoch, Želiezovciach, s evanjelickou mládežou v Kalnej. O svojej činnosti informujú v regionálnych aj cirkevných periodikách. Na akcie pre deti sponzorsky prispievajú miestni podnikatelia, obec, KDH a Demokratická strana a ústredie YMCA.

Tamburášsky súbor, Zborová dychovka a Zborový Spevokol Bratskej jednoty baptistov (BJB)

Tamburášsky súbor BJB má okolo 30 členov rôzneho veku i pohlavia. Pôvod hry na mediteránskych nástrojoch treba hľadať v dolnozemskej histórii slovenských baptistov. Zborový spevokol BJB má okolo 20 členov – dospelých, aj detskú zložku. Okrem modlitebne účinkujú aj na okresných podujatiach, obec reprezentujú pri výmenných pobytoch v Kondoroši v Maďarsku. Zborová dychovka BJB účinkuje na bohoslužbách a je záležitosťou skupinky starších mužov.

Telovýchovná jednota Družstevník Tekovské Lužany (TJ Družstevník)

TJ Družstevník sa sformovala za socializmu, avšak jej súčasťou sa stali športové kluby, ktoré vznikli v obci už v medzivojnovom období. Dlhú tradíciu má najmä futbalový oddiel. V obci bol aj kolársky oddiel, hádzanárske družstvo, rekreačne sa dali používať tenisové kurty, pripravovali sa spartakiádne vystúpenia žien. V súčasnosti funguje futbalový oddiel a stolný tenis. Pôvodné členské príspevky do TJ boli po roku 1989 zrušené a v súčasnosti podporuje športové aktivity obec a futbalový fanklub: „...*ktorí ako sústavne chodia na futbal*

*a niečo dajú v rámci vstupného alebo inakšie.*¹⁹⁰ Futbalový oddiel prispieva k formovaniu lokálnej identity a zžitá je s ním najmä mužská časť obce. V čase výskumu bol na čele predseda maďarskej národnosti, avšak etnické, ani konfesijné rozdiely tu nehrajú rolu.

Spolupráca medzi týmito organizáciami a samosprávou je veľmi dobrá, týka sa hlavne oblasti kultúry, sponzorstva, zorganizovania spoločných akcií a vzájomnej podpory, pričom je charakteristická spolupráca subjektov pôsobiacich v príbuzných oblastiach spoločenského života.¹⁹¹

Prehliadka folklórnych súborov škôl s vyučovacím jazykom maďarským.

¹⁹⁰ Informátor A. K. 1948, VA NSS inv. č. 1187, s. 38.

¹⁹¹ TÖRÖKOVÁ, M.: Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Tekovské Lužany, s. 19.

Kultúrny kalendár a aktivity

Tak, ako je spoločenský život v Tekovských Lužanoch poznačený etnickou a konfesijnou rôznorodosťou, túto skutočnosť odrážajú aj kultúrne podujatia v obci. Odrážajú hodnoty, ktoré si ctia jednotlivé skupiny obyvateľov Tekovských Lužian a ktoré sa stávajú aj súčasťou formovania lokálnej identity. Zároveň odrážajú podobné etnokultúrne charakteristiky obcí regiónu v okolí Levíc a regionálnych združení, do ktorých sú Tekovské Lužany začlenené.

Tekovské Lužany sú zapojené do zábavno-športových Medzinárodných hier priateľstva. Realizátorom projektu je občianske združenie Euro-móka Tekovské Lužany – Nagysalló. Toto podujatie pôvodne vzniklo ako bilaterálny francúzsko-nemecký projekt, postupne sa do družobnej skupiny pridali Maďari, Slováci a Rumuni. Jeho cieľom je vzájomné poznávanie kultúry krajín Európskej únie, formovanie európskej identity a výchova k multikulturalizmu a tolerancii. Finančne podujatie podporuje EÚ a participáciu Tekovských Lužian aj Nitriansky samosprávny kraj. Do hier sú zapojené okrem Tekovských Lužian niektoré z ich partnerských obcí - Bátaszék v Maďarsku, Besigheim v Nemecku, Champagne vo Francúzsku a Gyergyóditró v Rumunsku. Každý rok v inom štáte sa v letných mesiacoch hier zúčastňujú mladí ľudia od 18 do 25 rokov. V Tekovských Lužanoch sa do projektu zapojilo okolo 70 ľudí.

Preberanie ceny „Golden Stars Awards“ v Bruseli.

Town Twinning Project

Bringing together the people of Europe...

PROJECT TITLE

Citizens Together - Without Borders

THEMES

- **Fight against racism, xenophobia**
- **Integrating minorities**
- **Non-discrimination**

CONTACT DETAILS

Tekovské Lužany (SK)

Mrs. Margareta Szabó (Törökova)

Tel.: +421 905 164 423 or +421 911 700 790

E-mail: greti@post.sk or tmgreta@yahoo.com

www.tekovskeluzany.sk

TEKOVSKÉ LUŽANY (SK) WITH

BATAZSEK (HU)

DITRAU (RO)

QUAREGNON (BE)

NEWTON ABBOT (UK)

BESIGHEIM (DE)

AY CHAMPAGNE (FR)

CONDE SUR L'ESCAUT (BE)

KAMPEN (NL)

Plagát oceneného projektu v Bruseli.

V roku 2007 bola obci Tekovské Lužany udelená v Bruseli cena „Golden Stars Awards“. Získalo ju desať projektov úspešných v oblasti občianskej spoločnosti a družobného partnerstva miest. Cenu odovzdával na fóre Európa pre občanov vtedajší Európsky komisár pre vzdelávanie, odbornú prípravu, kultúru a mládež Ján Figel'. Prevezal ju starosta Tekovských Lužian s delegáciou. Cena bola obci udelená za rozvoj etnickej tolerancie a multikulturalizmu.

Okrem spomenutých lokalít Tekovské Lužany udržiavajú družobné vzťahy aj anglickým mestečkom Newton Abbot. Najprirodzenejšie priateľské kontakty sú však udržiavané s maďarskými lokalitami Bátaszék a Kondoroš (obe Maďarsko), ktoré súvisia s presídľovaním v povojnovom období. V nich majú obyvatelia Tekovských Lužian svojich príbuzných a dávnych priateľov. Oficiálna dohoda o družobnej spolupráci bola s mestom Bátaszék utvorená v roku 1997 a s mestom Kondoroš v roku 1998. Obyvateľom pripomína družobnú spoluprácu tabuľa na Obecnom úrade a obrazy v jeho priestoroch.

Počas miestnych hodov sú v obci slávnosti, na ktoré sú pozývaní zástupcovia oboch partnerských obcí. Konajú sa 20. augusta, alebo cez víkend najbližší k tomuto dátumu, pretože rímskokatolícky kostol je zasvätený sv. Štefanovi. Hody sú spojené s celoobecnými slávnosťami. Tradične sa do sviatočnej atmosféry zapájali aj reformovaní, pretože tento termín je spätý s maďarským národným sviatkom Sv. Štefana, ktorý počas socializmu v Maďarsku nahradil Deň ústavy. Sú teda v čase, keď je zároveň maďarský štátny sviatok. Napriek tomu, že hody sú rímskokatolíckym sviatkom, slávnosti sú celooberné a majú profánny charakter. Zúčastňujú sa ich umelecké súbory a záujmové skupiny z Tekovských Lužian a z okolitých obcí. Ich základom je sprievod obcou a kultúrny program spojený s jarmočným predajom, ukážkami starých remesiel, práce kynológov a rôznymi súťažami. Sprievodnými podujatiami sú výstavy, ocenenie najaktívnejších obyvateľov starostom Tekovských Lužian.

Tradicíu v Tekovských Lužanoch majú výročné zábavy a plesy usporadúvané rôznymi inštitúciami v obci. Ich počet sa za posledných 20 rokov zredukoval, pretože sa zmenšila aj účasť obyvateľov na nich. Miestne kultúrne stredisko organizuje počas fašiangov pra-

videlný reprezentačný ples obce, základná škola so združením rodičov vo februári usporadúva rodičovský ples a pre deti spolu s materskou školou aj maškarný bál. CSEMADOK organizuje ples nazývaný Bátyubál.

V apríli sa každoročne organizujú výročné oslavy bitky pri Tekovských Lužanoch. Okrem kladenia vencov k pamätníkom, na ktorom sa aktívne zúčastňujú predstavitelia obce a CSEMADOK-u, je zaujímavosťou predstavenie husárskych skupín z južného Slovenska a Maďarska, ktoré v dobových uniformách na koňoch imitujú spôsob boja. Popri pripomínaní historických faktov sú oživované spomienky na veľkú Uhorskú ríšu.

Školy a miestne záujmové združenia detí pripravujú pravidelne program ku Dňu matiek v sále kultúrneho domu.

Obec i náboženské organizácie participujú na organizácii Dňa detí. V júli sa reprezentačné mládežnícke družstvo zúčastňuje Medzinárodných hier priateľstva.

Jesenné aktivity sú zamerané na mesiac úcty k starším. Organizuje sa stretnutie s dôchodcami a návšteva v stacionári Samaritán. Obec i školy organizujú tvorivé dielne k Halloweenu s výrobou ozdôb z tekvic, mikulášske programy pre deti. Do ekumenických predvianočných podujatí sa zapájajú aj miestne náboženské komunity. Združenie Folk Art Tekovské Lužany sa prezentuje svojimi ručnými prácami v predveľkonočnom a predvianočnom období, keď organizuje tvorivé dielne. Požiarnici usporadúvajú Katarínsku zábavu.

Miestna knižnica má značnú popularitu. Organizuje rôzne aktivity najmä pre žiakov základnej školy. Disponuje s 19 467 exemplármi kníh (z toho 13 636 v slovenskom, 5 696 v maďarskom jazyku). Má 420 čitateľov (hlavne z obce, ale aj z okolitých obcí ako napr. Máláš, Plavé Vozokany, Čaka, Bajka, Želiezovce, Nýrovce).¹⁹²

Do kalendára obce sa zapájajú aj športové kluby. Na Nový rok aj na Veľkú noc sa organizujú stolnotenisové súťaže, miestni obyvatelia s napätím sledujú umiestnenia svojich futbalistov z TJ Družstevník v lige. Mládežníci sa zapájajú do súťaží s hokejbalovým družstvom

¹⁹² TÖRÖKOVÁ, M.: Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Tekovské Lužany, s. 12.

Gentlemans. V areáli základnej školy je multifunkčné ihrisko, ktoré môžu podľa stanovených pravidiel užívať rôzne záujmové skupiny obyvateľov obce. Na futbalovom štadióne sú ubytovacie možnosti.

Osobitné aktivity pre žiakov organizuje obec a škola v rámci výmenných kultúrnych a športových pobytov detí s Kondorošom a Bátaszékom.

Všetky vyššie spomenuté cirkvi okrem jehovistov pripravujú spoločné programy pri príležitosti Vianoc, Medzinárodného dňa žien, Dňa matiek, Medzinárodného dňa detí. Napríklad na programe k MDD v areáli baptistickej modlitebne sa zide okolo 130 detí, hoci samotní baptisti ich majú v komunite do 25. Reformovanej kresťanskej cirkvi patrí mládežnícke centrum, ktoré vzniklo v roku 2002 rekonštrukciou budovy bývalej školy v úzkej spolupráci s obcou a za príspevnia partnerských organizácií z Holandska a Švajčiarska a tiež lužianskych rodákov z maďarského Bátaszéku. V lete slúži na detskú rekreáciu a v priebehu školského roka ako centrum voľného času. Pod dozorom presbyteriek a katechétov tu v určených dňoch môžu deti hrať stolný tenis, či iné športové a spoločenské hry. Vo vymedzenom čase zariadenie navštevujú aj katolícke deti, ktoré na vlastnej fare dlho nemali žiadne priestory, ani aktivity. V centre sa bežne hovorí po maďarsky, preto sem aj od katolíkov prichádzajú predovšetkým deti maďarskej národnosti. Obec má kultúrny dom, avšak deti v ňom trávajú voľný čas len počas termínov záujmových krúžkov.

Ženy sa v reformátorskom mládežníckom centre stretávajú pri vyšívaní. Kuchyňa a jedáleň vytvára priestor na ubytovanie a pohostenie návštevníkov obce či fary. O chod zariadenia sa starajú nezamestnané ženy a najmä mladší presbyteri. Svojou ubytovacou kapacitou pomáha toto centrum pri organizovaní celoobecných podujatí.

Všetky podujatia a úspechy jednotlivých organizácií majú publicitu v miestnej i regionálnej tlači.

ZÁVER

Mozaika historických, politických, kultúrnych a spoločenských vzťahov v Tekovských Lužanoch umožňuje viaceré prístupy k ich analýze. Vychádzajúc z teórií hranice sa zameriame na symbolické prvky etnickej hranice, ktoré sa premietajú v každodennom živote obce.

Teritoriálna etnická hranica

Predpokladom pre vznik etnickej hranice v Tekovských Lužanoch je poloha obce na slovensko-maďarskom etnickom aj štátnom rozhraní. Jej začlenenie do Uhorska, do Československa (od 1918), do Maďarska (od 1939), opätovne do Československa (1945) a do Slovenskej republiky (1993), teda v priebehu jedného storočia do 5 štátnych útvarov, spôsobilo migrácie vedúce k diskontinuite kultúrneho vývinu. Kým do druhej svetovej vojny išlo o etnicky maďarskú obec, po jej skončení sa migrácie na etnickom princípe zintenzívnili, Slováci a Maďari sa stali dvoma partnerskými etnikami. Podnes Slováci žijúci v obci ju vnímajú ako maďarskú, teda s vplyvnou maďarskou menšinou, ktorej kultúra je výraznou súčasťou lokálnej kultúry.

V Tekovských Lužanoch je niekoľko miest, ktoré symbolizujú ich maďarskú minulosť. Ide najmä o pamätníky na bitku pri Tekovských Lužanoch. Pamätníky sú v obci tri, všetky sú lokalizované v zónach pôvodnej obce Tekovské Lužany, ktoré sú s maďarským etnikom prepojené cez kalvínske vierovyznanie. Hlavný pamätník, postavený roku 1876, je vedľa areálu kostola reformovanej kresťanskej cirkvi, druhý je priamo pred vstupom do kostola a tretí je v kalvínskej časti protestantského cintorína. Všetky tieto priestory sú nielen historicky, ale aj súčasne späté najmä s maďarským etnikom v obci.

Pozostatky kalvínskych cintorínov s charakteristickými náhrobnými stĺpmi sú v častiach Hulvinky a Lužianky. V Hulvinkách, ktoré sú dosiaľ vnímané ako viac maďarské než ostatné časti Tekovských

Lužian, je kalvínska zvonica. Neďaleko kalvínskeho kostola v priestoroch bývalej školy reformovanej kresťanskej cirkvi je mládežnícke voľnočasové a ubytovanie zariadenie, ktoré využívajú aj maďarské deti rímskokatolíckeho vierovyznania. Vybudované bolo za pomoci holandských kalvínov, preto ulička, ktorá k nemu vedie povedľa areálu kostola, má názov Holandský priechod. Ďalším priestorom, ktorý je v užívaní maďarského etnika, je základná škola s vyučovacím jazykom maďarským, ktorá bezprostredne územne hraničí so slovenskou základnou školou. V rámci materskej školy je jedna trieda maďarská. V podobe regálov s knihami v maďarskom jazyku, sa dá vyčleniť maďarské územie aj v miestnej knižnici. V obci sú dvojjazyčné nápisy, ktoré symbolizujú maďarskú prítomnosť v nej.

Do maďarsko-slovenského teritória sa čoraz viac v centre obce včleňuje rómske etnikum, obývajúce najstaršie a najschátrejšie domy. Okrem prítomných etník je tu aj teritórium neprítomného etnika – Židov. Má podobu zrekonštruovaného židovského cintorína a v bývalej židovskej modlitebni je novozriadené židovské múzeum.

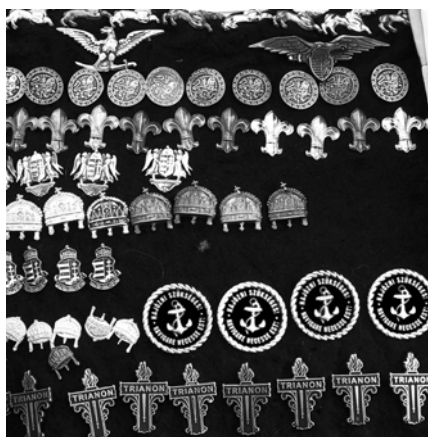
Ako slovenské je opäť na základe náboženstva možné vyčleniť územia evanjelikov a. v. – modlitebňu a evanjelickú časť protestantského cintorína. Priestory ostatných náboženských organizácií sú etnicky miešané. Tiež slovenská škola slúži aj rómskym deťom (na rozdiel od maďarskej), preto ju nemožno považovať za etnicky výlučne slovenský priestor.

Časovo – situačná etnická hranica

V kultúrnom kalendári obce sú periodické príležitostné rituálne situácie, ktoré majú etnickú väzbu. Takým sú najmä výročné oslavy bitky pri Tekovských Lužanoch. Okrem kladenia vencov k pamätníkom, na ktorom sa aktívne zúčastňujú predstavitelia obce a CSEMADOK-u, pozoruhodné je predstavenie husárskych skupín z južného Slovenska a Maďarska, ktoré v dobových uniformách na koňoch imitujú dobový spôsob boja. Popri pripomenutí si historických faktov sú oživované spomienky na veľkú Uhorskú ríšu. Historické vnímanie tejto udalosti je úplne opačné pri slovenskej a maďarskej interpretácii dejín. Hrdinovia víťaznej honvédskej bitky boli

úhľavnými nepriateľmi slovenských národovcov z 19. storočia.

Terénny výskum však ukázal, že medzi obyvateľstvom Tekovských Lužian (aspoň jeho slovenskou časťou) sú poznatky o tejto bitke slabé, pletú sa im s meruôsmym rokom, keď Slováci zintenzívnili svoje aktivity za národnú svojbytnosť.¹⁹³ Napriek tomu, že je to problémový prvok na formovanie lokálnej identity etnicky zmiešanej obce, nikto neprotestuje proti tomu, že je táto akcia stabilnou súčasťou celoobecného kultúrneho kalendára. A to ani vtedy, keď sa divácky atraktívne husárske predstavenie spája s ponukou suvenírov s nápisom Trianon, symbolom svätoštefánskej koruny, či mapkou bývalej Uhorskej ríše. Aktivity miestnej organizácie Matice slovenskej dosiaľ nedokázali vyvážiť väčšiu angažovanosť maďarských organizácií. Na pamätníkoch súvisiacich s maďarskými dejinami sú permanentne vence a stuhy s maďarskou trikolórou. Slovenskú trikolóru nevidno nikde, keďže Slováci sa s históriou tejto obce spojili až po roku 1918, intenzívnejšie až po druhej svetovej vojne. Napriek tomu, že v Tekovských Lužanoch od polovice 60. rokov 20. storočia žije početná väčšina Slovákov, kultúra obce má dominantne maďarské prvky.

Suveníry ponúkané pri výročí bitky pri Tekovských Lužanoch.

¹⁹³ Informácia o I. Tótha, ktorý v roku 2002 realizoval výskum o poznatkoch obyvateľov o tejto bitke.

Obecné slávnosti organizované okolo 20. augusta majú profánny charakter aj keď sa konajú na hody. Ich termín sa spája s maďarským sviatkom Sv. Štefana. Na obecné slávnosti sú prizývaní zástupcovia partnerských obcí z Maďarska – Bátaszék a Kondoroš, takže pripomínajú aj udalosti z histórie obce. Partnerstvo s nimi sa rozvinulo v 90. rokoch 20. storočia na základe presídľovania Maďarov a Slovákov v rámci tzv. Benešových dekrétov, keď miestni Maďari boli presídlení do Bátaszéku a najviac Slovákov prišlo z Kondorošu.

Situačnou, resp. mikropriestorovou etnickou hranicou (nedá sa to vždy presne oddeliť) je tiež striedanie maďarského a slovenského jazyka pri omšiach v rímskokatolíckom kostole. V počiatkoch nášho výskumu bol v obci extrémne promaďarsky orientovaný farár, ktorý slovenských farníkov dostatočne nerešpektoval. Spôsobovalo to pobúrenie najmä slovenskej intelektuálnej vrstvy obyvateľov, ktorí ostentatívne uprednostňovali slovenské omše v susednej obci. Výmenou farára sa problém vyriešil, bol zároveň jediným problémom v rámci slovensko-maďarských vzťahov, o ktorom sa obyvatelia počas výskumu (2001 – 2009) zmienili.

Príležitostné etnicky vymedzené podujatia organizujú aj Matica slovenská (napr. organizovala matičné plesy) a CSEMADOK, ktorý je podstatne aktívnejší. Jedným z maďarských podujatí je napr. Tekovskolužianske stretnutie - celookresná prehliadka detských folklórnych súborov zo ZŠ s vyučovacím jazykom maďarským.

Etnickú hranicu situačne symbolizujú aj hlásenia miestneho rozhlasu, ktoré sú vždy v slovenskom a následne v maďarskom jazyku.

Inštitucionálna etnická hranica

Etnické vymedzenie majú aj detské záujmové inštitúcie detský folklórny súbor Mákvirágok pri CSEMADOK-u a detský tanečný súbor Lienka pri slovenskej základnej škole, ktorého členmi sú však aj rómske deti. Okrem už spomenutých inštitúcií, akými sú základné školy a kultúrno-spoločenské organizácie, je v rámci etnických inštitucionálnych reprezentácií potrebné spomenúť organizáciu Strany maďarskej koalície, ktorá má v obci organizačnú jednotku, na rozdiel od ostatných politických strán, aktivizujúcich sa v obci len pri príležitosti volieb. Prítomnosť SMK sa premieta aj do podujatí – prednášok

a výročných schôdzí. V obci je zároveň dlhodobou najúspešnejšou politickou stranou. Jej nominant je štvrté volebné obdobie starostom obce. Napriek tomu, že kandiduje za SMK, nie je zo strany obyvateľov vnímaný ako Maďar, ale symbolizuje prepojenie Slovákov s Maďarmi. Pri výskumoch informátori zdôrazňovali, že jeho otec je presídlenec z Békésskej Čaby a matku má Maďarku a on sám sa hlási za Slováka.

Kontexty etnickej hranice

Tekovské Lužany sú zapojené do zábavno-športových Medzinárodných hier priateľstva. Každý rok sa ich v inom štáte v letných mesiacoch zúčastňujú mladí ľudia. Tekovské Lužany udržiavajú družobné vzťahy aj s maďarským Kondorošom a Bátaszékom a anglickým mestečkom Newton Abbot. Zdôrazňovanie hodnôt internacionalizmu a zaraďovanie takéhoto podujatia do života obce možno vnímať ako náhradu za pretrhnuté, či absentujúce lokálne tradície, na ktoré by sa v kultúrnom kalendári obce dalo naviazať.

V konfesionalnej línii možno vidieť podobný prvok v obľube civilných obradov, často volených pri konfesionalne miešaných manželstvách. Voľba tohto alternatívneho riešenia pri významných životných udalostiach je tiež určitá forma stierania kultúrnej hranice, do značnej miery spätaj aj s etnickou.

Napriek naznačeným etnickým hraniciam sú však Tekovské Lužany obcou, kde medzi Slovákami a Maďarmi vládnu dobré medzilidské vzťahy, obyvatelia sú prevažne bilingválni, je tu množstvo etnicky miešaných rodín. V období, keď bola politická scéna Slovenska poznačená slovensko-maďarskými konfliktmi, počas výskumu obyvatelia bez rozdielu etnickej príslušnosti a sociálnej pozície zdôrazňovali, že sa tieto konflikty nepremietajú do vzájomného spolunávania.

Slováci a Maďari zdieľajú v Tekovských Lužanoch spoločný problém, a tým sú pribúdajúci Rómovia, ktorých sem dosídľujú realitné kancelárie a svojou neprispôsobivosťou spôsobujú zníženie kvality života v obci. Aj keď by sa tu tiež dal hľadať problém etnickej hranice, považujeme ho skôr za problém sociálny. Samotní „domáci“ Rómovia totiž vystúpili s petíciou voči novopristaňovaným

Rómom, ktorí im kazia dobré meno.

Uviedli sme ukážky podôb etnickej hranice na komunálnej úrovni obce. Nepochybne by sa dali nájsť ďalšie podoby aj na mikroúrovni, v rámci etnicky miešaných rodín, susedských vzťahov, mládežníckych skupín a pod. To by však vyžadovalo výskum prostredníctvom prípadových štúdií a odlišný koncept výskumného projektu.

LITERATÚRA

- Baptisti na západnom Slovensku. In: Niesli svetlo evanjelia. Sto rokov baptistickej práce na Slovensku. Zost. Dvořák, Vladimír – Šaling, Ján. Bratská jednota baptistov v SSR, Bratislava 1988. ISBN 80-968855-5-3.
- BARKÁNYI, Eugen – DOJČ, Ľudovít: Židovské náboženské obce na Slovensku, Vesna, Bratislava 1991. ISBN 80-85128-56-X
- BARÁTOVÁ Jarmila, V službe vlasti. História. Revue o dejinách a spoločnosti,
<http://www.historiarevue.sk/index.php?id=2005baratova1>
- BARTH, Fredrik: Dostupné na internete:
<http://science.jrank.org/pages/8487/Borders-Borderlands-Frontiers-Global-Borderlands-Frontiers-Zones-Ethnic-Change.html>
[26. 1. 2011].
- BAUMAN, Zygmunt: Komunita. Hľadanie bezpečia vo svete bez istôt. Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov s.r.o., Bratislava 2006. ISBN80-8061-225-0
- BEŇUŠKOVÁ, Zuzana: Fungovanie náboženských komunit v etnicky zmiešanom lokálnom spoločenstve v Tekovských Lužanoch. Etnologické rozpravy, 10, 2003, č. 2, s. 8–27.
- BEŇUŠKOVÁ, Zuzana: Religiozita a medzikonfesionálne vzťahy v lokálnom spoločenstve. Bratislava, VEDA 2004. ISBN 80-969163-5-1.
- BEŇUŠKOVÁ, Z.: Reoptanti zo severovýchodného Slovenska. In: Etnologické rozpravy, roč. 13, 2006, 4. 2, s. 12-27. ISSN 1335-5074.
- DANGL, Vojtech: Organizačný vývoj rakúsko-uhorskej pechoty pred prvou svetovou vojnou. In: Vojenská história 3,1999, č.4, s. 3-20.
- ĎURIŠ, Juraj: Niektoré poznatky o Slovákoch presídlených z Bulharska. In: Konečne doma. Ed. Štefan Zelenák Spolok

dolnozemských Slovákov na Slovensku. Bratislava 2000, s. 89-93.
ISBN 80-227-1390-2

ERIKSEN, Thomas Hylland.: Antropologie multikulturních společností. Praha, Triton 2007.

GAJDOŠ, Marián: Optácia obyvateľov Zakarpatska v česko-slovensko - sovietskych vzťahoch v rokoch 1945 – 1947. SAS 1999, č. 3. ISSN 1335-3608 <http://www.saske.sk/cas/archiv/3-99/gajdos.html> [26. 1. 2010].

GABZDILOVÁ, Soňa - OLEJNÍK, Milan - ŠUTAĽ, Štefan: Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945 – 1953 v dokumentoch I. Universum, Prešov 2005. ISBN 80-89046-33-9

HIRT, Tomáš: Etnicita, etnikum, etnické skupiny. Dostupné na internete: http://www.varianty.cz/download/pdf/texts_3.pdf [21. 10 2010].

HLAVIENKA, Ján: Jeden z najslávnejších. Huslista Jozef Pit'ö 1800-1886. Magazín Liptovský Mikuláš 1991, s. 39-42.

HORVÁTH, Imrich: A nagysállói céhek rövid története. 1998.

HORVÁTH Imrich: A nagysállói zsidóság átfogó története. 1998.

HORVÁTH, Imrich: A zsidóság átfogó története. 1998.

HORVÁTH, Imrich: Azok a hires nagysállói búcsúk. 1997.

HORVÁTH, Imrich: A végső tiszteletadás népszokásai Nagysállóban a századforulótól napjainking. 1997.

HORVÁTH, Imrich: Lakodalom Nagysállóban a századforulón. 1996

HORVÁTH, Imrich: Nagysálló-i séta. 1977.

JANČOVIČ, Ján.: Navrátilci. Matica slovenská, Martin 2007 s. 174, ISBN 978-80-7090-849-5

KANOVSKÝ, Martin: Identita a etnicita: Lesk a bieda sociálneho konštruktivizmu. Studia ethnologica 12, Praha : Karolinum, 2004, s. 97-108.

Kultúrna a sociálna diverzita na Slovensku. Štúdie, dokumenty, materiály I. Teoretické východiská k výskumu diverzity. Bitušiková, A. (Ed.) Banská Bystrica, Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela, 2007. ISBN 978-80-8083-345-9

MAJERČIAK, Vladimír: Legendárny primáš Jožko Pit'ó. In: Neznámi Rómovia. Zost. Arne Mann. Bratislava, Inter Science Press 1992, s. 127-138.

MAJO, Juraj: Niektoré priestorové vlastnosti sociálnej hranice. Dostupné na internete: <http://www.humannageografia.sk/majo/sh.pdf> [21. 10 2010].

MANN, Arne: Obyčaje pri mŕtvom a pohreb Rómov na Slovensku. In: Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitným zreteľom na etnickú a konfesionálnu mnohotvárnosť (zost. Ján Botík), Bratislava, LÚČ 2001, s. 109-119; ISBN 8071143529

PARÍKOVÁ, Magdaléna: Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946-48. Stimul Bratislava 2001. ISBN 80-88982-49-9

ŠAFR, Jiří: Symbolické a sociální hranice. Dostupné na Internete: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=245&lst=103> [11. 10. 2010].

Štatistický lexikón obcí v republike Československej III. Krajina Slovenská. Praha Orbis 1936.

TÖRÖKOVÁ, Margaréta Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Tekovské Lužany na roky 2004 – 2006 a 2007 – 2013. Interný materiál OÚ Tekovské Lužany. www.tekovskelukazany.sk/download_file_f.php?id=41387

TÓTH, Imrich: Bitka pri Tekovských Lužanoch. Historická revue, 12, 2004, č. 7, s. 12-13.

VALACH, Igor: Rodinné obyčaje v multikonfesionálnej lokalite Tekovské Lužany, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2004.

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. 3. zv. VEDA, Bratislava 1978, s. 153.

WIMMER, Andreas: The Making and Unmaking of Ethnic Boundaries: A Multilevel Process Theory. Dostupné na internete: <http://www.sscnet.ucla.edu/soc/faculty/wimmer/WimmerMakingUnmaking.pdf> [11. 10. 2010]

ZUBČEKOVÁ, Helena: História židovskej náboženskej obce v Tekovských Lužanoch. Vydané pri príležitosti 850. výročia prvej písomnej zmienky o Tekovských Lužanoch. Tekovské Lužany 2008.

ZUBČEKOVÁ, Helena: Žili medzi nami. YMCA Tekovské Lužany a Levické tlačiarne 2003. ISBN 80-968340-4-5

INÉ ZDROJE

Aneta ide do Prahy! Úspech talentu z DIVÝCH MAKOV (kurz.) <http://www.divemaky.sk/tlacova/aneta-ide-do-prahy.doc> stiahnuté [13.12.2008]

História škôl.

<http://www.tekovskeluzany.sk/historia-skol.phtml?id3=34413&id2=0> [stiahnuté 13.12.2008]

<http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=1701> [stiahnuté 13.11.2009]

<http://www.sme.sk/c/3485337/starostovia-obci-sa-dožaduju-upravy-zakona-o-stahovani-romov.html> [stiahnuté 18.02.2009]

Kronika obce Tekovské Lužany.

PRÍLOHA

Igor Thurzo

Ľudová architektúra v Tekovských Lužanoch

(Správa z doterajšieho výskumu)

Krajobraz Tekovských Lužian charakterizuje poloha v Podunajskej pahorkatine, ktorá je súčasťou Podunajskej nížiny. Terén katastrálneho územia Tekovských Lužian je mierne zvlnený. Dnešné Tekovské Lužany vznikli zlúčením bývalých obcí Tekovské Lužany, Tekovské Lužianky a Hulvinky. Všetky tri bývalé obce sú zlúčené aj stavebne a niekdajšie hranice medzi nimi už nemožno pri bežnom pohľade rozoznať. Uličná sieť tvorí sústavu, ktorá je takmer pravidelná. Hlavné cesty, vedúce do okolitých obcí, sa rozvetvujú na juhovýchodnom a severozápadnom okraji bývalých Tekovských Lužian, na oboch stranách do dvoch smerov. Stredom obce prechádza hlavná ulica, ktorá sa v blízkosti rímskokatolíckeho kostola a obecného úradu mierne rozširuje. Ostatné ulice sú v zásade s hlavnou ulicou rovnobežné alebo sú na ňu kolmé, prípadne s miernou odchýlkou od pravého uhla. Pôvodná zástavba (to je taká, ktorú možno pokladať za ľudovú architektúru a ktorá bola postavená zväčša do polovice 20. storočia) sa nachádza najmä na hlavnej ulici, ale aj na viacerých bočných uliciach. Niektoré bočné ulice boli zastavané v druhej polovici, 20. storočia po zrušení stodôl domami, ktoré majú architektúru stavanú v tých časoch a nepatria k ľudovej architektúre.

Dominantu obce tvorí rímskokatolícky kostol. Druhý kostol, ktorý patrí reformovanej cirkvi, má menej významnú polohu. K významnejším stavbám obce s určitou historickou hodnotou patrí aj starší poľnohospodársko-výrobný celok na južnom okraji obce, pri ceste do Čaky.

Prevažná časť zástavby starších obytných stavieb v obci ma orientáciu kolmo, užšou stranou k ulici. Vyskytuje sa aj orientácia domov pozdĺž ulice, alebo s pôdorysom do uhla a dokonca je tu aj uhlový dom s jednoznačnou orientáciou dvora, otvoreného pozdĺžne k ulici, iba s dvorným priečelím. Väčšina starších domov sa pôdorysne členila na obytnú časť vpredu a k nej priradenú hospodársku

časť vzadu, v jednej línii a pod jednou strechou. Pre obytnú časť boli charakteristické štyri priestory: vstupný priestor, za ním čierna kuchyňa a po oboch stranách obytné miestnosti. V ďalšom vývine sa prvé dva priestory redukovujú na jeden a zostávajú tri priestory, bežné na Slovensku. Pravdaže, táto základná schéma má ďalšie varianty. Za obytnou časťou nasleduje niekoľko hospodárskych priestorov. Vstup do pivnice umiestnenej pod domom býva samostatný, z dvornej strany. V niektorých dvoroch oproti hlavnej pozdĺžnej stavbe stoja letné kuchyne.

Ľudová architektúra v Tekovských Lužanoch patrí k panónskemu typu. Domy sú murované, napospol majú strechu valbového tvaru. Mnohé domy majú na strane dvora chodbu, uzavretú stĺporadím. Typické uličné priečelie je dvojosé alebo trojosé. Domy, ktoré majú na dvornej strane chodbu so stĺporadím, majú priečelie trojosé - okrem dvoch okien sa na uličnej strane nachádza otvor do chodby. V. Mencl uvádza z Tekovských Lužian príklady stĺporadií /portikov/) uzavretých oblúkmi, ako aj "skrátенých portikov". Pri terajšom výskume sa doteraz takéto výtvarné riešenie vstupných priestorov v Tekovských Lužanoch nepodarilo zistiť. Krytina domov aj hospodárskych stavieb v Tekovských Lužanoch je napospol tvrdá, škrídllová. Je pravdepodobné, že pôvodná krytina bola slamená, ale bola pomerne skoro vymenená za tvrdý materiál.

Štíty ako prvky výtvarného riešenia priečelia sa v Tekovských Lužanoch nepoužívali (výnimkou je jeden rómsky dom). Okolie Levíc je oblasťou, kam prenikli od severu priečelia so štítmi, ktoré sú charakteristické pre karpatské pásmo Slovenska. Najjužnejšie sú doteraz doložené domy so štítmi v Mýtnych Ludanoch, miešané s domami panónskeho typu. Štítový dom v tomto prípade prenikol pomerne hlboko na juh. Mýtne Ludany ležia južne od Levíc, od Tekovských Lužian sú vzdialené vzdušnou čiarou 11 km, sú teda pomerne blízko. Prípadný ďalší výskum v širšom priestore môže preukázať, či Tekovské Lužany ležia v styčnom pásme panónskeho a karpatského domu, alebo v čistom pásme domu panónskeho.

Priečelia domov v Tekovských Lužanoch vo viacerých prípadoch majú zaujímavú výtvarnú výzdobu, už či z hľadiska plasticity alebo farebnosti. Zväčša ide o ozveny novoslohov 19. storočia

a secesie. Niektoré domy majú profilovanú rímsu čo je v tomto prípade pravdepodobne znak zámožnosti stavebníka. Aj prvky oplatenia sa vyznačujú vo viacerých prípadoch výtvarnými zámermi. Detaily drevených konštrukcií aj na novších domoch sú zaujímavé svojím charakterom, prezrádzajúcim ručnú výrobu a nefalšovanú originalitu.

Značnú krajinársko-urbanistickú aj výtvarnú hodnotu majú viničné domčeky. Lužianske vinice ležia asi 5 km smerom na západ od Tekovských Lužian, už pri Plavých Vozokanoch. Viničné domčeky sú v nich malebne roztrúsené. Majú pomerne malé rozmery často majú vpredu podstenu, strecha ma tvar valby a spočíva na stĺpikoch. Vnútri je jeden alebo dva priestory. Priečelia majú jednoduché, ale viaceré z nich upútajú farebnosťou.

Ing. Arch. Igor Thurzo

December 2004.

Prepis materiálu z Vedeckého archívu Národopisnej spoločnosti Slovenska, inv. č. 1193.

Igor Valach

Vybrané problémy zo súčasných rodinných obyčají.

(Ukážky z diplomovej práce)

Údaje o zastúpení občianskych a cirkevných obradov v rokoch 1992-2001.

1992

Počet sobášov: 20, z toho 18 občianskych a 2 boli rímskokatolícke;

Počet narodených detí: 45, z toho 20 detí bolo uvítaných do života na matrike;

Počet úmrtí: 39, z toho 12 pohrebov bolo občianskych a 27 cirkevných ;(12 rímskokatolíckych, 11 reformátorských, 3 evanjelické a 1 baptistický).

1993

Počet sobášov: 11, z toho 8 občianskych a 3 cirkevné (2 rímskokatolícke a 1 baptistický) ;

Počet narodených detí: 35, z toho 16 bolo uvítaných do života na matrike;

Počet úmrtí: 44, z toho 10 pohrebov bolo občianskych a 34 cirkevných (15 rímskokatolíckych, 12 reformátorských, 5 evanjelických a 2 baptistické);

1994

Počet sobášov: 10, z toho 4 občianske a 6 cirkevných (3 rímskokatolícke, 2 reformátorské a 1 baptistický) ;

Počet narodených detí: 35, z toho 10 detí bolo uvítaných do života na matrike;

Počet úmrtí: 40, z toho 10 pohrebov bolo občianskych a 30 cirkevných (15 rímskokatolíckych, 13 reformátorských, 1 baptistický, 1 evanjelický).

1995

Počet sobášov: 9, z toho 9 bolo občianskych;

Počet narodených detí: 27, z toho 14 detí bolo uvítaných na matrike;

Počet úmrtí: 44, z toho 12 pohrebov bolo občianskych a 32 cirkevných (19 rímskokatolíckych, 12 reformátorských a 2 baptistické).

1996

Počet sobášov: 14 z toho 11 občianskych a 4 cirkevné (1 rímskokatolícky, 3 reformátorské) ;

Počet narodených detí: 34, z toho 11 detí uvítaných do života na matrike;

Počet úmrtí: 41, z toho 15 pohrebov bolo občianskych a 26 cirkevných (13 rímskokatolíckych, 11 reformátorských a 2 baptistické).

1997

Počet sobášov: 13, z toho 7 občianskych a 6 cirkevných (3 rímskokatolícke, 1 reformátorský a 2 baptistické) ;

Počet narodených detí: 23, z toho 11 detí uvítaných do života na matrike;

Počet úmrtí: 44, z toho bolo 8 pohrebov občianskych a 36 cirkevných (19 rímskokatolíckych, 14 reformátorských, 2 baptistické a 1 evanjelický).

1998

Počet sobášov: 18, z toho 10 občianskych a 8 cirkevných (3 rímskokatolícke, 2 reformátorské, 2 baptistické, 1 jehovistický) ;

Počet narodených detí: 25, z toho 7 uvítaných do života na matrike;

Počet úmrtí: 45, z toho bolo 16 pohrebov občianskych a 29 cirkevných (17 rímskokatolíckych, 10 reformátorských, 1 baptistický a 1 evanjelický).

1989

Počet sobášov: 20, z toho 12 občianskych a 8 cirkevných (5 rímskokatolíckych, 1 reformátorský a 2 jehovistické) ;

Počet narodených detí: 29, z toho 10 uvítaných do života na matrike;

Počet úmrtí: 37, z toho 15 pohrebov bolo občianskych a 22 cirkevných (12 rímskokatolíckych, 9 reformátorských a 1 evanjelický).

2000

Počet sobášov: 10, z toho bolo 7 občianskych a 3 cirkevné (2 rímskokatolícke, 1 baptistický) ;

Počet narodených detí: 24, z toho 11 detí uvítaných na matrike;

Počet úmrtí: 34, z toho 12 pohrebov bolo občianskych a 22 cirkevných (12 rímskokatolíckych, 9 reformátorských a 1 baptistický).

2001

Počet sobášov: 10, z toho 7 občianskych a 3 cirkevné (2 rímskokatolícke a 1 reformátorský) ;

Počet narodených detí: 25, z toho 7 detí uvítaných do života na matrike;

Počet úmrtí: 37, z toho 10 pohrebov bolo občianskych a 27 cirkevných (12 rímskokatolíckych, 8 reformátorských, 5 evanjelických a 2 baptistické).

VALACH Igor: Rodinné obyčaje v multikonfesionálnej lokalite Tekovské Lužany. Pohrebné obyčaje. Diplomová práca, Katedra etnológie a etnomuzikológie FF UKF v Nitre, 2004. Školiteľ: Zuzana Beňušková

Kronika obce Tekovské Lužany

S. 314 - 318

„Majetnosť sa odrážala na množstve šperkov aj vo vlasoch zlaté s strieborné vlásenky. Aj ich odev sa líšil od šiat chudobnejších dievčat. Do kostola nosili svoje najdrahšie šaty. Do zábavy chodili len v lacnejších šatoch. Tak dievčatá ako aj mládenci, bez rodičov nebolo možné vidieť ani jedno mladé dievča na zábave, či to bolo vo dne alebo večer v uzavretej miestnosti. Vydaté ženy od 30 rokov chodili už len v čiernych šatoch. Na hlave ručník čierny nazad uviazaný a potom druhý ručník uviazaný vpredu. Kroj bol úplný len so zásterou bez ktorej nešli nikam.

Ešte v rokoch po prvej svetovej vojne bol zvyk, že staršiemu bratovi jeho mladší bratia vykali, ale sestry, keď aj bola staršia, tykali. Manželka muža onikala a manžel svojej žene tykal. Synovia u otca mali väčší rešpekt ako dcéry.

V Tekovských Lužanoch nebolo zvykom koledovať, jedine na Štedrý večer chodili muzikanti vyhrávať vianočne pod oknami domov alebo vo dvoroch.

Meniny a narodeniny sa neslávili, na to neobetoval ani zámožný ani chudobný občan a vôbec nebolo zvykom. Viac sa zaoberali hmotárstvom, získať, honobiť čím viac majetku, čo podľa nich zvyšovalo ich honor a autoritu u vyšších orgánov a chudoby. Starý zvyk, ktorý sa aj dodnes udržal, sú hody. Každá obec mala svojho patróna podľa r. kat. cirkve a na jeho meniny v najbližšiu nedeľu sa zadržali hody. Bola to zábava aj cirkevný ceremoniál, ale hodovali všetci občania bez rozdielu náboženstva. V ten deň dopoludnia bola slávnostná omša, na verejnom priestranstve bol postavený kolotoč niekoľko šiatrov s cukríkami a hračkami. Deti už dopoludnia sa vyžívali v zábave okolo kolotoča. Odpoľudnia aj dospelí sa vybrali na hody. Na ten zpravidla si pozvali blízkych príbuzných a priateľov a počastovali ich hodovými koláčmi, vínom – mäsom, každá gazdiná snažila sa na ten deň pripraviť z mladej hydiny pochúťky. V Tekovských Lužanoch sa konajú hody okolo 20. augusta na Štefana. Sú to letné dni keď aj mládež a deti si zábavy užívajú. Večer je zábava, ktorého priebeh sa potom dlho spomína. V dávnejšom ob-

dobí pred 40 rokmi chodili perníkari na hody predávať rôzne pečivá perníkové a to srdiečka a iné tvary. Hudobný súbor bol vždy len z cigánskych muzikantov – husle, klarinet a bubon. Vyšších nárokov na spôsob na zábave nebolo.

V minulom storočí po zrušení poddanstva sa veľmi pomaly konsolidovali vzťahy medzi ľudmi. Bolo treba ešte 100 rokov, aby si kulak svojho chudobnejšieho spoluobčana nepodceňoval. Nepomáhali v tom ani cirkevní hodnostári, ani náboženské cítenie.

Rychtár bol volený vždy z najbohatších občanov. V Tekovských Lužanoch sa volili striedavo dvaja tí istí občania, a to Cseri Štefan a Nagy Ludovit Vida. Aj priazeň mali vždy zámožnejší, ktorí boli volení ako členovia Rady – Pléna.

Pospolitý ľud bol poľnohospodárom, želiarom a bírešom. Mimo nich bola inteligencia – notár, farári, lekárnik – učiteľia – úradníci. Do živnostníckeho cechu patrili remeselníci – obchodníci zväčša izraeliti – hostinskí. Za bývalej ČSR chodili v našej obci podomoví obchodníci z Juhoslávie – nazývali ich bosniaci – predávali drobnosti, od nožníc – nožov až po ihly a žiletky, čo sa mu zmestilo v jednej bráni prevesenej cez plece remeňom na bruchu. V letnom období pracovali na pozemkoch roľníci a ostatní na svojich pracoviskách. Po skončení hospodárskeho roku venovali sa muži pletením košov – mnohí ovládali remeslo stolárske – kolárske a tesárske. Opravovali stroje – šír- hospodárske nástroje a z kukuričného šúpola robili malé povriesla na viazanie vinice pre budúci rok.

Ani ženy nezahalali. V letnom období zasiat konope pripravili k pradeniu a tkaniu plátna pre celú rodinu, tak na vrchné odievanie, bielizne ako aj obrusy, uteráky a postelné prádlo. V rodinách kde boli mladí ľudia pripravovali výbavu pre nevestu. Syn dostal do manželstva len svoju bielizeň a šatstvo ak šiel za zaťa. Pytačky sa robili po starom zvyku – obyčajne mládencov krstný otec a mládenecký richtár, ktorého volili na zábavách mládenci, šli vypýtať dievča za nevestu. Keď už bol svadobný deň dohovorovaný – družbovia ovenčení stuhami chodili svadobníkov zvolávať na svadbu. V deň svadby starší šiel pred svadobníkmi keď šli na sobáš. Celý priebeh svadobných zvykov sa dosiaľ zachoval s očepčením nevesty o polnoci.

Mimo týchto svadobných zvykov boli v minulých rokoch aj po-

dnes páračky. Gazdiná, ktorá chovala vodnú hydinu, dala si na tom záležať aby o páračkách vyložila na stôl len pekné čisté perie. V súčasnosti aj do paplónov sa dáva páper, preto zvyk párania nezanikol. V rokoch vojnových 1939-45 na páračkách sa ženám ponúkla o 9. hod. večer varená kukurica a o 11. hodine večer keď skončila práca s perím na ten deň ponúkali fašiangové šišky – pagáče a víno – čaj. Dnes je podľa výšky životnej úrovne bohatšie pohostenie.“

S. 324 - 325

„Rodina kuláka priatelila sa len s rovnocennými hospodármi. Strední roľníci sa už skôr prikláňali – sympatizovali s chudobnejšími a aj s remeselníkmi.

V tejto dedine sa mládež sústreďovala okolo učiteľov, ktorí navštevovali divadelné predstavenia a rozvíjali kultúrny život. Ostatná inteligencia sa držala stranou a stretávali sa v súkromných domoch.

Organizoval spravidla učiteľ, rôzne kultúrne spolky, spevokol a zábavy. Mládež si volila svojho richtára ešte v minulom storočí bol zaužívaný tento zvyk. Zväčša to bol muž starší, ale mal vzťah k mládeži a zriaďoval s nimi rôzne zábavy a viedol mládež v medziach slušnosti, bdel nad mravmi a morálkou.

Takáto zábava bola obaračková. Kde boli volené páry mladých, ktorí potom sa viezli na vyparádených kočoch s ovenčenými koňmi po celej dedine a pozývali občanov na túto zábavu. Sála v hostinci bola ovenčená strapcami hrozna, ktoré dost' vysoko boli zavesené – počas zábavy kto odtrhol stravec hrozna, bol volenými hájnikmi predvedený pred spomenutého richtára, ktorý vyriekol pokutu – boli to vždy veľmi slušné zábavy a nikdy sa nekončili bitkou – zvadou. Alkoholické nápoje sa požívali s mierou, všade boli rodičia ako garde aj pre dievčatá aj pre chlapcov, práve tak aj regrútska zábava sa slávila kde sa odoberali od regrútov. Mnoho piesní a slušných tancov bolo počuť a vidieť na podobných kultúrnych podujatiach.“

Resumé

Tekovské Lužany. Culture and social diversity of the village community.

The mosaic of historical, political, cultural and social relationships in Tekovské Lužany enables several approaches to their analyses. Stemming from the theory of boarders, we will focus on symbolic elements of an ethnical boarder, which are reflected in everyday life of the municipality.

Territorial ethnical boarder

The position of the municipality within the Slovak - Hungarian ethnical, as well as governmental dividing line, is a presupposition of the formation of the ethnical dividing line in Tekovské Lužany. Its integration into the Austro - Hungarian Empire, Czechoslovakia (since 1918), Hungary (since 1939), repeatedly into Czechoslovakia (in 1945) and into the Slovak Republic (in 1993), i.e. into 5 governmental formations in the due course of one century, caused a migration which led to a cultural development discontinuity. While until the Second World War the municipality was ethnically Hungarian, after it had ended, the migrations based on an ethnical principle intensified, and Slovaks and Hungarians became the two partner nations. Even nowadays, Slovaks dwelling in the municipality regard it as Hungarian, i.e. with an influential Hungarian minority whose culture is a significant part of the local culture. Tekovské Lužany has several places and sites which symbolise its Hungarian past. For instance, there are memorials commemorating the battle of the Hungarian Honveds with the Austrian tsarist troops in 1849. All three memorials are situated in the zones of the original village of Tekovské Lužany, which are with the Hungarian nation interconnected through the Calvinist confession. The main memorial, built in 1876, is located next to the Reformed Christian Church. The second

is located directly in front of the church entrance, and the third one is situated in the Calvinist part of the Protestant cemetery. All these premises are not only historic, but are also now mainly connected with the Hungarian nation in the village. The remains of the Calvinist cemeteries with typical sepulchral columns can be found in parts of Hulvinky and Lužianky. In Hulvinky, which has been perceived to be more Hungarian than the other parts of Tekovské Lužany, there is a belfry. Near the Calvinist church, in the premises of a former school of the Reformed Christian Church, there is a youth leisure time and accommodation facility, also used by Hungarian children of Roman - Catholic confession. As it was built with the help of the Dutch Calvinists, the lane leading to it along the church is called the Dutch Alley. The primary school, where the education is Hungarian, is another premise used by the Hungarian nation. It immediately borders with a Slovak primary school. The kindergarten has one Hungarian class. In the local library, Hungarian books line shelves to identify a Hungarian territory. The municipality has bilingual signs, which symbolise the Hungarian presence in it. The Roma nation, living in the oldest and shabbiest houses, is penetrating more and more into the Hungarian - Slovak territory in the centre of the municipality. Besides the existing ethnicities, there is also the territory of an absent nation, i.e. the Jews. It is shaped by the reconstructed Jewish cemetery and former Jewish chapel, which holds a newly established Jewish museum. The Slovak territory, once again based on religion, can be determined by the Evangelic areas such as a chapel and an Evangelic part of the Protestant cemetery. The premises of the other Church organisations are ethnically mixed. The Slovak school serves the Roma children, too (in contrast to the Hungarian school). Therefore, it cannot be explicitly considered as a Slovak building.

The time- situational ethnical boarder

The cultural schedule of the municipality contains periodical, occasional ritual situations which have an ethnical relation. These are mostly annual celebrations of the battle near Tekovské Lužany. In addition to putting down wreaths at the memorials in which the mu-

nicipality representatives and CSEMADOK take an active part, what is most remarkable appears to be a performance of the Hussars groups from southern Slovakia and Hungary, who in period uniforms on horseback imitate a period battle. The historical perception by Slovak and Hungarian interpretations of this event in history differ totally from one another. The Honved battle heroes used to be bitter enemies of the Slovak nationalists from the 19th century. However, field research has proven that the inhabitants of Tekovské Lužany (at least its Slovak part) have only vague pieces of knowledge on this battle; they mix it up with the critical years between 1848 and 1849, when Slovakia intensified its activities for national self-determination. Despite the fact that it is not really appropriate to form a local identity of the ethnically mixed municipality, nobody seems to be objecting to this event as a stabile part of the whole municipality's cultural schedule; not even when the attractive Hussar performance is accompanied by the sale of souvenirs with Trianon lettering; a symbol of the Saint Stephen crown or a map of the former Hungarian Empire. The activities of the local Slovak Foundation did not manage to catch up with a bigger involvement in Hungarian organisations. The memorials related to Hungarian history are constantly decorated with wreaths and ribbons with the Hungarian tricolour. The Slovak tricolour cannot be seen anywhere as the Slovaks only started to be connected and acquire the municipal history after 1918, and more intensively after the Second World War. In spite of the fact that since the mid - 60s of the twentieth century, there has been a large community of Slovaks in Tekovské Lužany, the municipal culture contains dominant Hungarian elements. The local Roman-Catholic church in Tekovské Lužany is dedicated to Saint Stephen and around August 20, following the Hungarian bank holidays, there is a feast (in the time of socialism it used to be the Day of Constitution). Although the feast is primarily a Roman - Catholic fast day, it has a propane character, and everyone in the village takes part in the village celebration. Representatives of the Bátaszék a Kondoroš municipalities in Hungary are also invited. The partnership with them was developed in the 90s of the 20th century during the Hungarian and Slovak migration in the frame of Beneš's decrees, when the local

Hungarians were relocated to Báticasék and most Slovaks came from Kondoroš. An alternation of the Hungarian and Slovak language during the masses in the Roman - Catholic Church also seems to be a situational i.e. micro - spatial ethnical border (however, it is not always easy to separate). At the beginning of our research, the municipality had a pro-Hungarian oriented priest, who did not appear to sufficiently respect the Slovak parishioners. This often led to an outrage mainly by the Slovak intellectuals, who would pointedly prefer Slovak masses to be carried out in a neighbouring village. With the change of the priest, the only problem of Hungarian - Slovak relationship within the municipality, as mentioned during our research between 2001 and 2009, disappeared. The Slovak Foundation (e.g. it organised balls) and a significantly more active CSEMADOK, also occasionally organise ethnically determined events. One of the Hungarian active cities, for instance, is a Tekovsko - Lužianske gathering, which is in fact a whole district show of children's folk choruses from primary school where all the educational processes are done solely in the Hungarian language. The announcements from the local radio done in Slovak and then the Hungarian language characteristically symbolise the ethnical border as well.

The institutional ethnical border

The children's interest institutions such as the children folk chorus Mákvirágok from CZEMADOK and the children dancing group Lienka (Ladybird) from the Slovak primary school, including some Roma children, also have an ethnical determination. In the frame of ethnical institutional representation, apart from the mentioned institutions such as the primary school and the cultural - social organisations, one should also mention the Hungarian Coalition Party. Contrary to the other political parties which are active in the village only during the election campaigns, this one has an organisational unit there. The presence of the Hungarian Coalition Party is also reflected in the events e.g. lectures and annual meetings and in the long run, it is the most successful political party in the municipality. Their representative has been the municipality's mayor the fourth electorate term. Despite the fact that he represents the Hungarian Coalition Party;

the inhabitants do not perceive him as a Hungarian. On the contrary, he symbolises an interconnection between Slovaks and Hungarians. While the research was carried out the informants emphasized that his father was relocated from Békéšska Čaba and his mother is a Hungarian citizen. He himself claims to be a Slovak and does not seem to put too much emphasis on a religious affiliation.

Ethnical border contexts

Tekovské Lužany participates in the entertaining- sports International games of friendship. During the summer time, young people aged 18 up to 25 take part in a different country every year. Besides the mentioned localities, Tekovské Lužany also maintains good twin relationships with the Hungarian town of Kondoroš and an English town called Newton Abbot. Emphasising the values of internationalism and incorporating such an event into the municipality's life can be understood as compensation for broken or absent local traditions, which could be a follow-up to the cultural schedule of the municipality. In the denomination line, a similar element can be observed in civil ceremonies, which are often selected in the case of denominationally mixed marriages. The selection of this alternative solution at important life events is also a certain way to erase a cultural boarder, which is to a great extent also connected with the ethnical one. Despite the indicated ethnical boarders, Tekovské Lužany is a municipality where Slovaks and Hungarians maintain good relationships, the inhabitants are mostly bilingual, and there are many ethnically mixed families. The research showed that the period of the Slovak political scene marked by the Slovak – Hungarian conflicts was over. As the interviewed inhabitants, irrespective of their ethnical affiliation and social position emphasized, these conflicts are in no way reflected in their mutual co-living. The Slovaks and Hungarians living in Tekovské Lužany, however, share one common problem; an increasing number of the Roma population is relocated into the village by real estate agencies. Not able to assimilate, they decrease the quality of life within the village. Although this could be a problem of an ethnical border, it seems to be more or less a social issue, as the local Roma inhabitants themselves have stepped out

with a petition against the Roma newcomers who are destroying their good reputation in the municipality. These have been examples of the forms of an ethnical boarder at a municipality level in the vilage. Undoubtedly, other forms could also be found at the micro-level, in the frame of ethnically mixed families, neighbourhood relationships and youth groups etc. This would, however, require new research through case studies and a different concept for a research project.

Vydala: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Nitra 2010
Jazykové korektúry: Vojtech Wagner
Grafická úprava a návrh obálky: Zuzana Beňušková
Preklad: Erika Sýkorová
Autor fotografií: Z. Beňušková, fotografie na str. 34, 39, 41, 80, 82,
114, 115, 116, 122, 125 sú z archívu OÚ Tekovské Lužany)
Tlač: ŠEVT Bratislava
Prvé vydanie

ISBN 978-80-8094-456-8

Doc. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc.,

vedecko-pedagogická pracovníčka Katedry etnológie a etnomuzikológie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Od roku 1983 pracuje v Ústave etnológie SAV, prednáša aj na odbore politológia na UCM v Trnave.

Venuje sa sociálnej kultúre so zameraním na etnické a konfesijné vzťahy, etnológii mesta, kultúrnym regiónom Slovenska a filmovej dokumentácii. Je autorkou publikácie **Religiozita a medzikonfesijné vzťahy v lokálnom spoločenstve** (2004), autorkou projektu a spoluautorkou textov **Tradičná kultúra regiónov Slovenska** (1998 a 2004), tiež publikácie **Ľudová kultúra** z edície Kultúrne Krásky Slovenska (2010). Doma i v zahraničí publikovala niekoľko desiatok štúdií, podieľa sa na riešení medzinárodných i domácich grantových vedecko-výskumných projektov. V rokoch 1992-2003 bola redaktorkou časopisu *Etnologické rozpravy*, v rokoch 2002-2008 predsedala Národopisnej spoločnosti Slovenska. Žije v Bratislave, má syna Mateja.

ISBN 978-80-8094-456-8

9 788080 944568 >

ISBN 978-80-8094-456-8